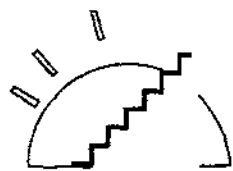

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

ВІСНИК

Випуск
№ 2(3)
2005

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

04078, м. Київ, вул. Білицька 41/43,
тел. 430-32-64, т/ф 430-15-77

Приймальна комісія:

01004, м. Київ, бульв. Т. Шевченка, 4,
кім. 512-514, тел./факс: (044) 279-75-80

Підготовче відділення:

01004, м. Київ, бульв. Т. Шевченка, 4,
кім. 512-514, тел.: (044) 279-78-64

E-mail: kibit@kibit.edu.ua

Рік заснування – 1992

Навчальний заклад III рівня акредитації. Ліцензія АБ № 122260, 7 філій: Білоцерківська, Вінницька, Житомирська, Запорізька, Луганська, Ніжинська, Уманська.

Факультети: економіки, менеджменту, психології.

Спеціальності першої та другої вищої освіти: фінанси; облік і аудит; психологія; менеджмент зовнішньоекономічної діяльності; менеджмент організацій.

(*Спеціалізації:* менеджмент підприємницької діяльності, менеджмент підприємств і організацій, менеджмент туристичної індустрії).

Матеріально-технічна база: власні навчальні приміщення (10000 м²), комп'ютерні класи, доступ до Інтернету, бібліотека, читальний зал, власна поліграфічна база.

Науково-педагогічні кадри: висококваліфіковані фахівці (професори, доценти, спеціалісти-практики).

Форми навчання: денна, заочна.

Дипломи бакалавра та спеціаліста державного зразка

Студенти проходять обов'язкову практику в державних та комерційних установах.

Здійснюються мовні та фахові стажування груп студентів за кордоном. На запрошення КІБІТ лекції читають професори з провідних університетів Європи і Америки.

Працює служба працевлаштування студентів.

Випускники і студенти працюють у банках, консалтингових структурах, податкових службах, Міністерстві економіки України, представництвах провідних іноземних фірм, організаціях та підприємствах.

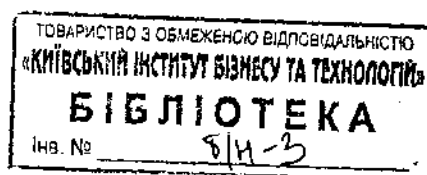
Підготовчі курси працюють з жовтня по травень з дисциплін: математика, іноземна мова, економічна географія, українська мова, інформатика. Результати випускних тестів порівнюються до результатів вступних іспитів.

Школа бізнесу КІБІТ відкрита у 2004 році. Надає повний обсяг послуг з бізнес-освіти. Діють короткострокові програми, PDS, MBA. Школа бізнесу постійно проводить семінари, тренінги з підвищення кваліфікації для фахівців у галузі банківської справи, податківців, освітян, керівних кадрів, підприємців тощо.

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

ВІСНИК

Випуск № 2 (3)

Київ
Видавництво КІБіТ
2005

*Висловлюємо подяку президенту Київського інституту бізнесу
та технологій Яковлевій Ірині Іванівні за підтримку видання*

Наукові статті викладачів та студентів присвячені актуальним проблемам економіки, філософії, управління, інформаційних технологій, економічного аналізу сучасного стану України. У статтях викладено результати наукових досліджень та обговорень під час щорічної науково-практичної конференції Інституту "Студент – Дослідник – Фахівець".

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

БОЙЧЕНКО І. В., *д-р філос. наук* – голова редколегії
РОМАНЕНКО О. В., *канд. філос. наук* – заступник голови редколегії
ЯЗИНІНА Р. О., *д-р географ. наук* – відповідальний секретар
ЄНА О. В., *канд. екон. наук*
ЖИЛЬЦОВ О. Б., *канд. пед. наук*
ВЕТЧИНОВ І. А., *д-р. екон. наук*
РОМАНЮК А. С., *д-р. фіз.-мат. наук*

Рецензенти:

СКРИПКА П. І., *канд. філос. наук* (Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка)
ГАПОНЮК М. А., *канд. екон. наук* (Київський національний економічний університет)

Упорядник – **ЯЗИНІНА Р. О.**, *д-р географ. наук*

Вісник Київського інституту бізнесу та технологій
№ 2 (3), 2005 р.

Видається з 2004 р.

Свідectво про державну реєстрацію
в Держкомітеті телебачення і радіомовлення
серія КВ № 880 від 01.06.2004 р.

Засновник: ПВНЗ "КІБІТ" ТОВ

Затверджено до друку Вченою Радою
Київського інституту бізнесу та технологій
Протокол № 3 від 19 жовтня 2005 року

Тираж 500

Адреса редакції:
04078, м. Київ, Білицька 41/43
Телефон для довідок: 8-044-430-32-64

Видавець – ПВНЗ "Київський інститут бізнесу
та технологій" ТОВ
04078, м. Київ, Білицька 41/43
Телефон для довідок: 8-044-430-32-64
e-mail: kibit@kibit.edu.ua

За достовірність інформації в публікаціях
відповідальність несуть автори статей

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

УДК 31

РОМАНЕНКО О. В. – к. філос. н.

ФОРМУВАННЯ НЕКЛАСИЧНОГО ПІДХОДУ В ТИПОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬСТВА: ВЕРСІЯ ЙОЗЕФА ШУМПЕТЕРА

З кінця XIX століття починається поступове, але дедалі глибше переосмислення природи економічної сфери життєдіяльності людей та її значення для побудови, розвитку і функціонування суспільства.

Щоправда, слід зазначити, що тривалий час, десь аж до середини XX століття, означене переосмислення здійснювалося якщо не безпосередньо у руслі, то принаймні під, по суті, чи не визначальним впливом Марксового тлумачення ролі та місця економіки у житті соціуму.

В рамках власне марксистської традиції осмислення зрушень як у самій царині суспільного виробництва матеріальних благ, так і у її зв'язках з іншими основними сферами суспільства відбувалося спочатку передусім у працях В.І. Леніна, присвячених обґрунтуванню теорії імперіалізму як якісно нової стадії капіталізму, так і, пізніше, марксистськими, насамперед радянськими, дослідниками, на засадах цієї теорії.

Але протягом даного періоду й теоретики інших напрямів, навіть відверто полемічні щодо висновків Маркса та його послідовників про характер і функції економічної сфери у соціальній системі в цілому за багатьма, причому наріжними, позиціями фактично солідаризувалися з висновками Маркса й марксистів, хай часто-густо й не визнаючи відкрито, а подекуди й справді не усвідомлюючи цього.

Дещо пізніше, на початку 60-х років XX століття, Раймон Арон, відомий французький соціальний філософ та фахівець з філософії історії, визнавав: "Станемо ми марксистами чи ні, ми просякнуті історичними поглядами марксизму." [1, 297]

Втім, не викликає, звісно, сумніву й те, що за усієї впливовості марксизму, погляди його опонентів на сутність і статус економіки у соціумі все ж були істотно іншими.

Марксистське розуміння специфіки економічної сфери так званого імперіалістичного суспільства й справді зафіксувало деякі важливі зміни, що відбулися з переходом капіталізму на нову стадію. Чималий внесок у його розробку було зроблено, як відомо, Леніним, передусім – у його праці "Імперіалізм, як вища стадія капіталізму".

Своєрідність економіки імперіалістичного суспільства, як доводилося у згаданому творі, визначається, зокрема, концентрацією виробництва і, відповід-

но, монополістичним, а то і державно-монополістичним, характером економіки; новою роллю банків; утвердженням фінансового капіталу та фінансової олігархії; вивозом капіталу за кордон; поділом світу на регіони економічного впливу між союзами капіталістів; поділ світу на означені регіони між великими державами.

Істотно конкретизуючи Марксову характеристику економічної сфери індустріального суспільства стосовно якісно нових історичних умов, ленінський аналіз, втім, як і Марксів, був підпорядкований обґрунтуванню тези про експлуататорську природу буржуазної економіки.

І, визначальною мірою, – доведенню висновку про те, що соціальні суперечності за імперіалізмом не тільки не пом'якшуються, а, навпаки, загострюються, що зумовлює можливість і необхідність докорінного, революційного його перетворення, насамперед, – у найслабкішій ланці.

Виявивши досить важливі особливості економічної сфери зрілого індустріального соціуму, означена концепція, як відзначали її опоненти, водночас відобразила їх з досить чітко вираженою упередженою установкою на неминучість збройного зіткнення і встановлення диктатури.

Мислительна – як теоретико-методологічна, так і практично-політична – парадигма, задана цією ленінською працею, визначала спосіб і межі осмислення, у тому числі й соціально-філософського, марксистськими, принаймні радянськими, вченими, своєрідності економічної сфери капіталістичного суспільства того зразка, якого воно набуло у XX столітті.

На відміну від представників марксистського напрямку досліджень, а то й на противагу їм, тогочасні соціальні мислителі інших світоглядно-методологічних орієнтацій, по-перше, з'ясовували наріжні риси економічної сфери, розглядаючи найрозвинутішу на той час стадію капіталістичного суспільства (за зразок при цьому вже тоді дедалі частіше бралася економіка США) не як предмет критики, а як взірць, реалізований в одній країні, й до якого поступово мають прийти також інші держави.

По-друге, дослідники зазначеної орієнтації зосереджували зусилля не стільки на соціально-філософському аналізі економіки в цілому в значенні однієї з

найважливіших сфер суспільства як макросистеми, скільки на проблемах прикладної, "наукової" організації ефективного функціонування матеріального виробництва.

Нарешті, по-третє, переважна більшість прибічників такого підходу або взагалі вкрай негативно ставилася до боротьби основного "підлеглого" класу індустріального суспільства – робітників – проти правлячого класу; або принаймні аж ніяк не вважали соціальні суперечності, передусім боротьбу класів, конструктивним началом розвитку матеріального виробництва і суспільства загалом.

"Ви висуваєте принцип, – наголошував, наприклад, американський раціоналізатор виробництва, основоположник наукової організації праці Ф.У. Тейлор, – буцім-то боротьба робітників і підприємців – єдиний шлях робітників до успіху. Тоді як я вірю так само переконано, що шлях до успіху лежить через їхнє співробітництво." [2, 82]

Усю сукупність немарксистських емпірично орієнтованих розробок досягнення економічного життя суспільства, що домінували у першій половині ХХ століття, можна умовно поділити на спроби:

а) спрямовані осмислити природу економічної життєдіяльності людей і оптимізувати її крізь призму системного розв'язання проблем організації праці (Тейлор) чи виробничого процесу (Форд);

б) підпорядковані розробці концепцій економічного циклу – монетарної (Р. Хоутрі), "касових залишків" (кембріджська школа – А. Маршалл, А. Пігу, ранній Кейнс, Дж. Х. Робертсон), інтегративна (Й. Шумпетер).

Уже Марксів аналіз економічної сфери суспільства, як ми переконалися вище, чималою мірою відійшов від класичної парадигми соціально-філософського аналізу.

Однак, подекуди навіть представників соціально-філософської, соціологічної та політекономічної думки принаймні першої третини ХХ століття зараховують до ще класичного етапу осмислення економічних реалій.

Наприклад, відомий венгурський дослідник І. Хорват, ставлячи питання про необхідність розробки не-класичної теорії індустріальних систем, засновником класичної теорії таких систем називає Ф.У. Тейлора.

"Формування "класичної" теорії управління, – писав він у своїй загалом досить цікавій книзі "Теорія індустріальних систем", – пов'язане з іменем Ф.У. Тейлора, концепція якого отримала подальший розвиток на Заході у 20-х і 30-х роках. У 50-х роках представники "класичної школи" вже усвідомили необхідність комплексного підходу до проблем організації та управління виробництвом, необхідність розробки загальних теорій, а не однобічних концепцій." [3, 23]

Можна погодитися з тим, що і справді саме Тейлор започатковує нову стадію осмислення економічної сфери суспільного життя, однак, точніше було б, гадається, позначити цю стадію як емпіристську, вже

у ширших рамках некласичної парадигми, яка виступає своєрідною реакцією на умоглядність попередніх концепцій представників класичної науки.

Ключовим для автентичного розуміння самотності економічної сфери індустріального суспільства Тейлор вважав відношення "людина-машина", витлумачуючи при цьому людину у якості своєрідного продовження машини, а запорукою ефективного функціонування економічної сфери – узгодженість роботи людини та машини.

Систему наукової організації праці, котра за думкою Тейлора, є аж ніяк не винаходом, хай навіть геніальним, окремої людини, а об'єктивним ступенем, наслідком поступу самого виробництва, він і трактував як дійовий спосіб установаження вищезгаданої узгодженості.

Подібна система, обов'язковою умовою створення котрої Тейлор вважав заміщення людини-організатора набагато ефективнішим надіндивідуальним механізмом управління та організації, з одного боку, покликана забезпечити збереження праці при одночасному істотному піднесенні її продуктивності. І тільки дана система, з іншого боку, гадав він, на це спроможна, завдяки опираю на такі принципи, як збір усієї маси традиційних відомостей і вибір оптимального варіанту діяльності на основі вивчення часу та рухів необхідних для виконання роботи; запровадження отриманих результатів у практику, відбір і прогресуюче навчання працівників; новий раціональний поділ праці та виробничих функцій.

Хоч і ця, тейлорівська, і конвеєрна фордівська системи організації виробництва й розглядалися їхніми авторами як універсальний, дійовий і суспільнозначущий засіб перетворення існуючого індустріального соціуму в суспільство достатку та соціальної гармонії, насправді вони, на що доречно вказували вже марксистки, мали набагато заземленіше, інструментально-прикладне призначення.

Вони найефективніше діяли у ролі засобів наведення порядку в масштабах окремого підприємства, однак, у масштабах економічної сфери суспільства в цілому в цей же час міг зберігатися, а то і нарощуватися хаос. Крім того, за певних умов, ці системи могли обернутися навіть явищем негативним, своєрідною "системою вичавлювання поту".

Якщо концепції наукової організації праці та виробничого процесу в цілому були у першій половині ХХ століття одним з основних напрямів осмислення та, у практичному застосуванні, вдосконалення економічної сфери суспільства, то іншим, не менш важливим, напрямом такого осмислення були спроби виявлення та поліпшення механізму економічного циклу як способу функціонування сфери матеріального виробництва.

Поворотними виявилися у даному разі ідеї адептів кембріджської версії кількісної теорії грошей, або, у

іншому формулюванні, теорії “касових залишків”, як способу тлумачення економічного циклу.

У якості визначальної передпосилки і складової постійно й стихійно відтворюваної рівноваги в існуючій економічній системі за даного підходу постає намагання окремих осіб, фірм та й суспільства загалом стійку частку своїх прибутків зберігати у грошовій формі.

При цьому гра (підвищення та зниження) цін викликає коливання реальної вартості певної грошової маси. Нейтралізація, нівелювання означеного впливу вимагає відповідного збільшення грошової частини прибутку при належному скороченні його споживаної частини, – за підвищення цін – і зменшення, при збільшенні споживаної частини, – якщо йде зниження цін.

Якраз оце прагнення до збереження реальної вартості грошової частини прибутку “кембріджці” (А. Пігу, А. Маршалл, Дж. Х. Робертсон) і розглядають у значенні об’єктивного регулятора рівноваги на ринках товарів, оскільки зниження цін зумовлює підйом споживання, відповідно, попиту і, зрештою, ріст цін. І навпаки, зростання цін зменшує попит, а отже, закономірно призводить до наступного падіння цін.

Як своєрідну конкретизацію означеного підходу можна класифікувати розроблену в цей же відтинок часу англійським ученим Р. Хоутрі так звану монетарну теорію економічного циклу. З позицій вищезгаданої теорії економічний цикл як основна форма функціонування економічної сфери суспільства тлумачиться в якості суто грошового феномену, детермінованого коливаннями вже власне грошового попиту і спричиненими ним варіаціями умов надання кредитів.

Подібно до концепцій наукової організації праці та виробництва, розглянуті нами вище теорії економічного циклу, виявляючи загалом необхідну ефективність у застосуванні їх як інструментів суто економічного дослідження, ставали якщо не безрезультатними взагалі, то принаймні досить недолугими при намаганнях використовувати їх у ролі засобів соціально-філософського осягнення проблем сутності, розвитку та функціонування економічної сфери.

Наступним кроком до неklasичного соціально-філософського осмислення, у якості предмета котрого дедалі чіткіше виокремлювалася економічна сфера не традиційного індустріального, а вже істотно відмінного від нього суспільства, стали концепції, так званого, єдиного індустріального суспільства (Ж. Фурастьє, У.У. Росту, Р. Арон та ін.), що починають виникати з переходом до 60-х років ХХ століття.

Дистанційованими щодо своїх попередників автори зазначених концепцій поставали вже хоча б тому, що виступили з намаганням здійснити дійсно соціально-філософський, загальнотеоретичний, а не прикладний аналіз економічного життя тогочасного суспільства. Причому економічної сфери як певної цілісності, а не тих чи інших її аспектів чи фрагментів.

Звісно, між цими двома етапами спостерігається й певна наступність. Скажімо, як і для їх попередників, важливим, якщо не головним подразником було для творців вищезгаданих концепцій знову ж таки марксистське трактування природи матеріального суспільного виробництва і його ролі у життєдіяльності людського соціуму.

Першою, так би мовити, ластівкою, що вішувала перехід осмислення самобутності наріжних ознак і соціальної значущості економічної сфери від повзучо-емпіричного до знову-таки теоретичного, але на платформі вже не класичного, спекулятивного, а не-klasичного мислення, стали розробки Йозефа Шумпетера.

Шумпетер, австрійський за походженням дослідник, є автором теорії економіки, тлумаченої як динамічна, циклічно функціонуюча система, у котрій чільне місце рушійної сили належить підприємницькій діяльності. Якщо створена його попередниками теорія циклу економічної рівноваги була статичною, то Шумпетер поставив перед собою завдання зрозуміти економічну сферу адекватніше – як систему не просто гомеостатичну, а й прогресуючу.

Інакше кажучи, як систему, що не просто само-зберігається, а й водночас характеризується послідовністю об’єктивно викликаних якісних змін.

“Я, – наголошував мислитель у своїй, опублікованій у 1911 році й неодноразово перевиданій “Теорії економічного розвитку”, – прагнув дійти відповіді на питання, як економічна система виробляє ту силу, котра її безупинно змінює.” [4, 52]

Виходячи з такої мети, вчений спромігся належним чином провести демаркаційну лінію між економічним циклом у власному сенсі слова, тобто суто коловоротним за своїм характером процесом простого самовідтворення (статика), і процесом поступу економічної сфери як системного утворення, що є динамічним за самою своєю природою.

При цьому означений поступ поставав послідовністю істотних і незворотних якісних перетворень, порушуючих і трансформуючих усю архітектуру економічного циклу, котрий раніше розглядався як щось незмінно повторюване.

Серед таких змін – освоєння нових ринків збуту і нових джерел сировини, видозміни ринкової ситуації у цілому, виникнення усе нових виробничих модифікацій, трансформацій і комбінацій, поява нових виробів, створення досконаліших засобів і методів виробництва тощо.

Отже, зберігаючи певною мірою розуміння життєдіяльності економічної сфери як своєрідної низки економічних циклів, Шумпетер водночас істотно переосмислює, наповнює динамікою поняття економічного циклу, внаслідок чого життя економічної сфери, низка таких циклів постає вже як череда економічних змін принципового, якісного характеру. Тобто – як економічний розвиток.

Розвиток, зазначав Й. Шумпетер, "становить собою зміну траєкторії, за якою здійснюється коловорот, становить собою зміщення стану рівноваги, на відміну від процесу руху у напрямі стану рівноваги, проте не будь-яку таку зміну чи зміщення, а лише, по-перше, стихійно виникаюче у економіці, і, по-друге, дискретне." [4, 157]

Рушійною ж силою, що спонукає гомеостатичний економічний цикл до принципово нового стану якісних і незворотних змін, якраз і постає, за Шумпетером, підприємництво, котре тлумачиться ним як чи не найважливіший різновид історичної творчості.

На відміну від представників класичної – соціально-філософської, соціологічної чи політекономічної – науки, Шумпетер аж ніяк не розглядає підприємця як капіталіста у традиційному розумінні цього слова, тобто у значенні вельми грошовитої людини, яка отримує чималі прибутки за рахунок використання свого багатства.

Підприємець за Шумпетером – людина, що характеризується не за її належністю до певного суспільного класу, а за її своєрідним хистом. Це людина непересічного вчинку, той, хто здатен наперед прийняти (предприять – звідси й, очевидно, і походить відоме російське "предприниматель") рішення, засади якого на сьогодні є ще зовсім не очевидними для більшості людей.

Відповідно підприємництво постає у Шумпетера як особлива природна благодать, щедра, рясна обдарованість індивіда великим конструктивним і духовним потенціалом, помітною енергетичною надлишковістю. Чи, як сказав би Лев Гумільов, пасіонарністю. Або, ще інакше, використовуючи термін М. Вебера, вживаний ним для характеристики видатного політичного діяча, лідера, як харизма. Тобто – покликання, підтверджене потужною й чітко вираженою вродженою природною здатністю, розвинутою у неабияку здібність і здійснювану як важлива суспільна функція в процесі самовідданої реалізації означеного покликання.

І лише у другу чергу, залежно від реалізації цієї підприємницької функції, можуть виявлятися й задовольнятися також і певні класові потреби та інтереси. І не тільки вони.

Адже вторинними щодо виконання підприємцем своєї функції як креативної, творчої і при цьому такої, що, по суті, принаймні для самого підприємця, постає водночас і як смисложиттєво, світоглядно значуща, виявляються, тою чи іншою мірою, й усі інші – матеріальні, політичні, культурні та духовні цінності, потреби, інтереси, ідеали та цілі.

"Здійснення підприємницької функції, – відзначав Й. Шумпетер, – створює для найбільш удачливих підприємців та їхніх сімей позиції, котрі відповідають їхнім класовим інтересам, воно здатне накласти на епоху свій відбиток, сформувані особливий стиль життя, особливу систему моральних і естетичних

цінностей, але як таке воно не становить собою тієї класової позиції, котру воно у собі припускає." [4, 175]

На думку Шумпетера, основними і достатніми спонуками елементарного, суто циклічного, функціонального, а не прогресуючого економічного коловороту постають раціонально-прагматичні мотиви людей, пов'язані з задоволенням їхніх потреб та інтересів, тобто ті спонуки, котрі зумовлені споживанням.

Спонуки ж підприємницькі, котрі зумовлюють вже не статичну, а динаміку економічної сфери суспільної життєдіяльності, навпаки, позбавлені раціональності у її повсякденно-побутовому варіанті. Вони у цьому сенсі поняття постають як принципово нерациональні або ж раціональні у зовсім іншому, багатшому і духовнішому за своїм змістом значенні слова.

До спонук подібного ґатунку, тобто спонук поступу, а не функціонування економічної сфери, Шумпетер відносить саморозвиток і творчу самореалізацію особистості, духовні, а не власне фізіологічні чи психологічні позитивні емоції та почуття, викликані новаторським характером діяльності, досягнутими результатами тощо.

Втім, необхідно визнати, що у пізній стадії своєї дослідницької діяльності Шумпетер і власне циклічну форму життєдіяльності економічної сфери суспільства не відгороджує від продуктивної, конструктивної, піонерної за своїм характером роботи.

Зокрема, у дослідженні "Економічні цикли", котре вийшло друком у 1939 році, він здійснив спробу розкрити самобутність і взаємозумовленість економічних циклів різного типу (тривалих – "кондратьєвських"; класичних – "жюгларівських"; коротких – "кітчівських"), виходячи з відмінностей запровадження інновацій.

Ґрунтуючись на схарактеризованих вище засадах, дослідник істотно переосмислює й те розуміння капіталу, котре було властивим для класичної соціально-філософської та політекономічної науки.

З точки зору Шумпетера, у рамках суто коловоротного економічного циклу капітал у власному значенні цього терміна відсутній, оскільки платіжні засоби виконують у даному разі роль суто технічного інструменту, простого автоматично здійснюваного відтворення.

І лише як необхідний компонент конструктивної діяльності підприємця, виступаючи як інструмент динамізації економічної сфери життєдіяльності людей, платіжні засоби набувають, за переконанням Шумпетера, функції капіталу.

Таким чином, даний теоретик, по-перше, зводить капітал тільки до його грошового різновиду, через посередництво котрого капітал постає у вигляді платіжного засобу.

Але якщо будь-який капітал трактується Шумпетером як платіжний засіб, гроші, то далеко не усіякі гроші, тобто не будь-який платіжний засіб, а тільки

здіяний підприємцями у динамізацію економічної сфери розглядається теоретиком у якості капіталу.

Нарешті, уже значно ближчою до неокласичних версій, ніж до класичного осмислення, є й шумпетерівська інтерпретація капіталізму в цілому як економічної системи, його історичної долі та перспектив, котрі дедалі рельєсніше, гадав учений, виокремлювалися вже на той час.

У своїй пізній (1942 р.) праці "Капіталізм, соціалізм і демократія" він, характеризуючи капіталізм як засновану на дрібній і середній власності класичної форми систему приватного підприємництва доходить висновку про поступовий, проте неминучий його розпад внаслідок послідовного логічного розвитку своїх власних внутрішніх потенцій.

("Зрештою, – зауважував не без іронії вчений, – немає великої різниці, як комусь може видатися, чи сказати, що розпад капіталізму спричиняється його успіхами, чи стверджувати, що він спричиняється його невдачами.") [5, 208]

Парадокс у даному разі полягає у тому, що досягнення досить вузько, як видно з вищевказаного, трактованого капіталізму, – виникнення дедалі більших монополій, поширення і зростання впливу держави на природу, розвиток і функціонування економічної сфери, накопичення й концентрація багатства та його інституціоналізація, – мають внутрішньо суперечливий характер. Вони з необхідністю обертаються, за Шумпетером, симптомами й складовими самозапечення економічної системи капіталізму, редукованого вченим до його суто класичної форми.

Розвиток економічної сфери капіталізму, рушієм котрого є продукування й реалізація ініціатив підприємств, закономірно призводить, як меланхолійно констатує дослідник, до витіснення цих не звиклих до підвладності романтичних індивідуальних шукачів економічних пригод механізованою знеособленою мережею економічних інститутів, гвинтиками котрої є нормативно діючі чиновники.

Майже повторюючи те, про що йшлося раніше, дослідник нагадує, що функцією підприємництва є реформування чи революційне, докорінне перетворення структури виробництва [5, 171]:

- а) через використання певного винаходу
- б) чи, в більш загальному аспекті, невикористаної технологічної можливості для продукування нового товару
- в) чи старого товару новим способом, за допомогою відкриття й використання нового джерела постачання матеріалів чи нового ринку для збуту продукції, через реорганізацію нової галузі тощо.

Рання стадія будівництва залізниць, виробництво електричної енергії напередодні Першої світової війни, пара і сталь, колонізація нових земель – усе це розглядається Шумпетером як лише кілька найбільш вражаючих прикладів з довгого переліку, котрий включає й безліч скромніших речей на кшталт успішного

постачання на ринок певного сорту ковбаси чи певного зразка зубної щітки.

Внаслідок саме таких дій, головним чином, і досягаються, за Шумпетером, періодично як стадії "процвітання", котрі революціонізують економічну сферу, так і стадії "спаду", спричинені дестабілізуючим впливом нових товарів і технологій.

За умов, коли капіталізм проходив стадію творчого утвердження, братися за такі речі було важко і ризиковано, однак, з іншого боку, вони були для людей, що наважувалися на це, сферою автентичного, гранично напруженого існування, повнокровної й продуктивної реалізації їхнього унікального творчого хисту й високого енергетичного та вольового потенціалу.

Саме тому подібні речі й вимагали особливої економічної функції, оскільки вони виходять за межі рутинних і будь-кому зрозумілих завдань.

І, крім того, тому що оточення чинить опір найрізноманітнішими способами – від елементарної відмови фінансувати чи купувати певний товар до прямого фізичного нападу на людину, котра намагається продукувати цей товар.

Послідовні та впевнені дії у ситуації невизначеності й здатність долати подібний опір неможливі без непересічних обдарувань, властивих тільки незначній частині населення й атрибутівних для людей підприємницького типу.

І, так само, – для підприємницької функції, котра, як підкреслює Шумпетер, полягає не у тому, щоб робити винаходи чи у якийсь інший спосіб забезпечувати умови, котрі пізніше використає підприємство, а якраз у самому підприємстві, тобто у тому, щоб робити діло.

Однак, за сучасних обставин, твердив учений, "ця соціальна функція уже втрачає своє значення і неодмінно втрачатиме його в майбутньому дедалі швидшими темпами, навіть якщо сам економічний процес, головною рушійною силою якого було підприємство, триватиме неослабно.

Бо, з одного боку, тепер значно легше, ніж у минулому, займатися речами, які виходять за межі знайомої рутини – навіть новачки зводяться до рутини. Технічний прогрес все більше перетворюється на справу, яку робить команда фахівців, продукуючи те, що потрібно, і працюючи так, як передбачено. Давня романтика комерційної пригоди швидко зникає, бо дуже багато з тих речей, які тепер можна точно розрахувати, раніше геніально передбачалися.

З другого боку, і особистість, і сила волі не можуть розраховувати на великий успіх у середовищі, яке звикло до економічних перемін (найкращий приклад – безперервний потік нових товарів широкого вжитку та засобів виробництва) і, яке, замість того, щоб чинити опір, сприймає їх як щось само собою зрозуміле.

Спротив з боку кіл, які втрачають на новачках у виробничому процесі, мабуть, не відіме доки існуватиме капіталістичний устрій.

Цей спротив, наприклад, є великою перешкодою на шляху до масового виробництва дешевого житла, що передбачає радикальну механізацію і повсюдну відмову від неефективних технологій на будівельних майданчиках. Але кожний другий різновид опору (зокрема, опору споживачів та виробників новому лише тому, що воно нове) вже майже зник.

Таким чином, економічний прогрес має тенденцію до знеособлення та автоматизації. На зміну індивідуальній праці приходять колективні зусилля бюро та комітетів." [5, 171-172]

Оскільки ж, за Шумпетером, саме підприємництва, тлумачена як продуктивна, функція девальюється, а творчість в економічній сфері блякне, стаючи деперсоналізованою, кардинально трансформується не тільки економічна сфера, а вся система класичного капіталізму, з котрим Шумпетер отожднює увесь капіталізм в цілому.

Руйнується мережа його захисних верств, розпадається інституціональна структура, створюється й посилюється атмосфера "майже повсюдної ворожості до власного соціального устрою", кардинально трансформується уся система існуючих у суспільстві цінностей, світогляд і характер мислення основної маси населення. [5, 184]

Як наслідок – виникнення нової суспільно-економічної системи, що неминуче йде на зміну системі приватного підприємництва і може бути названою соціалізмом чи якимось інакше – залежно від примх термінології чи смаків.

Показово, щоправда, що, на думку Шумпетера, економічний і суспільно-політичний лад у СРСР часів

сталінізму має з означеною новою системою дуже мало спільного.

"Можна навіть уявити собі, що подальше поширення російської влади виявиться кінець кінцем перешкодою для розвитку в напрямі, про який мріє і думає більшість людей, вимовляючи слово "соціалізм" – зазначав дослідник, дистанціюючись від "радянської" версії тлумачення соціалізму. [5, 503]

Відзначаючи, що перегляд традицій класичного трактування економічної сфери суспільного життя та її місця і ролі у соціальній системі вже досить свідомо та послідовно здійснював Шумпетер, не слід, втім, забувати про те, що пропонувааний ним підхід у даний період (перша половина XX століття) був ще окремим винятком, виключенням, а не правилом.

Тому у зазначений відтинок часу ще не варто, з нашого погляду, твердити про науково і суспільно значущий поворот в соціологічному, політекономічному та соціально-філософському вивченні економічної сфери від перебуваючого ще значною мірою на позиціях класичної парадигми "повзучого емпіризму" до вже некласичної за основними своїми характеристиками теорії єдиного індустріального суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aron R. Dix-huit leçons sur la société industrielle. Gallimard, 1962.
2. Friedman G. La crise du progrès. Paris. 1936.
3. Хорват Иван. Теория индустриальных систем. – М.: Прогресс, 1978.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982.
5. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія. – К.: Основи, 1995.

УДК 30

БОЙЧЕНКО І. В. – д. філос. н.,

БОЙЧЕНКО М. І. – к. філос. н.,

БОЙЧЕНКО О. І. – к. філос. н.

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ПІЗНАВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Пізнання є одним із найголовніших вимірів системи людського буття разом з діяльністю людей, їх відносинами чи спілкуванням. Водночас, і саме воно теж становить певне системне утворення.

Унікальність людини полягає, зокрема, у тому, що у неї чітко виражена й відіграє вкрай важливу роль здатність до випереджуючого й разом з тим негентропійного, упорядковуючого відображення реалій об'єктивного світу. У інших же живих істот, навіть найрозвинутіших, ця здатність перебуває, як правило, у зародковому чи принаймні недосить розвинутому стані.

Та й, окрім того, значення здатності активного й упорядковуючого відображення для життєдіяльності

означених, суто біологічних, істот помітно менше, ніж для буття істот мислячих. Ця людська здатність випереджуючого та системоцентричного відображення виявляється у вигляді своєрідного, проблемного, тобто здійснюваного крізь призму потреб людини, відображення об'єктивної реальності, її ідеального і, в основному, вірного відтворення.

Основними формами її системного здійснення постають мислення, свідомість, знання та, нарешті, пізнання, котре й становитиме основний предмет нашого розгляду. Будучи важливими різновидами відображення, свідомість, мислення, пізнання та знання виступають як утворення динамічні й водночас такі, що мають системну природу, вельми близькі

між собою ще й тому, що мають одну і ту ж внутрішню основу, є органічно спорідненими. Але, за усього того, – аж ніяк не тотожними.

Адже кожне з них фіксує й характеризує процес випереджуючого та, зрештою, системоцентричного відображення дійсності людиною у якомусь одному, лише йому властивому ракурсі. Своєрідною точкою відліку при з'ясуванні специфічних ознак згаданих вище термінів постає при цьому *знання*. Знання – це ідеальне, інформаційно й ціннісно “навантажене” відображення об'єктивних характеристик реальності у свідомості людини, але при цьому водночас відображення у принципі адекватне, правильне.

Так, *мислення* виступає як здатність людини системно оперувати знаннями. Дана здатність перетворюється, у ході соціалізації індивіда й перетворення його на особистість, у розвинуту здібність. Тобто, в уміння використовувати поняття, судження, умовиводи, гіпотези, концепції, теорії тощо у ході теоретичного осмислення та практичного перетворення людьми навколишнього світу й самих себе. Означене перетворення може відбуватися не тільки усвідомлено, але й у неусвідомленій формі.

Свідомість постає процесом функціонування знань у їх, в тому числі й системному, співвіднесенні між собою та з предметами, котрі відповідними знаннями відображаються. Нарешті, *пізнання* попередньо, у першому наближенні можна схарактеризувати як суспільний за своїми передумовами, системний за характером перебігу й наслідками процес здобування нових знань про об'єктивну дійсність.

Отже, знання взаємопов'язане з пізнанням так, як результат співвідноситься з процесом, наслідком якого він є. Пізнання, як зазначає В.Є. Кемеров, – це процес отримання та оновлення знань, діяльність людей зі створення понять, схем, образів, концепцій, що забезпечують відтворення і зміну їх буття, їх орієнтацію у навколишньому світі.

Пізнання системно розгортається у сумісній та індивідуальній діяльності людей. Його системна природа виявляється, зокрема, у тому, що воно “спирається” на різноманітні історичні й культурні форми відображення, здійснюється у різних поєднаннях живого й накопиченого досвіду. Закріплюючись у цьому досвіді у вигляді компонентів своєрідної системи, що можуть, більшою чи меншою мірою, узгоджуватися між собою, ідеальні образи реальних речей, процесів та явищ і постають у якості знання.

У цьому плані відмінність *пізнання* та *знання* постає як відмінність системного за характером *процесу* та системно оформленого *результату*. Іншими словами, *пізнання* – це динамічна й разом з тим системна (принаймні – за тенденцією, за кінцевим підсумком) характеристика духовно-теоретичного освоєння людиною умов і процесів її буття. *Знання* ж – характеристика, що фіксує тою чи іншою мірою системно узагальнені результати цього освоєння, придатні до збе-

реження, накопичення, передачі від покоління до покоління, поширення та використання.

Часто-густо системність пізнання визначають через багатоциклічну послідовність процесів здобування, переробки, накопичення, збереження, примноження, використання (з одночасним уточненням) інформації. Тобто, продукування тих чи інших відомостей про об'єкт, що вивчається та оперування з цими відомостями.

Не будучи хибною, характеристика пізнання через системні інформаційні процеси є, однак, неповною. Адже вона фіксує лише один з параметрів пізнавальної взаємодії суб'єкта і об'єкта (власне інформаційний). Водночас тут випускаються з поля зору інші, не менш важливі, особливості цієї взаємодії. Зокрема, ті, що зумовлені пов'язаністю пізнання з потребами, інтересами, стимулами, мотивами і цілями людей, ціннісною природою пізнання тощо.

Ще один з найвидатніших мислителів стародавньої Греції, Сократ, відзначав, що знання, котрі зводяться до відомостей, нових даних про пізнаваний предмет, є, строго кажучи, не знанням, а гадкою. Він, щоправда, навіть перебільшував значення ціннісної складової знань, і відповідно, самих знань серед інших форм ціннісного освоєння дійсності людьми.

Сократ твердив, що “є лише одне благо – знання, й тільки одне зло – невігластво”. У цьому твердженні зафіксовано такий вимір, у котрому пізнання може поставати як щось самодостатнє, самоцільне, таке, що становить вишукане духовне задоволення.

До цієї ж думки через кілька тисячоліть приєднується відомий німецький філософ Куно Фішер. Блаженство пізнання, наголошував він, становить вище людське задоволення, невичерпне джерело, вода котрого навіки вгамовує спрагу; це те, що я називаю абсолютною насолодою.

Осягнення оточуючого світу розпочинається вже у ході антропосоціогенезу, тобто ще під час двоєдиного процесу історичного формування людини та суспільства. При цьому на перших, найбільш ранніх стадіях історії людства пізнання людьми свого довкілля та й самих себе безпосередньо вплетене в систему їхньої практичної життєдіяльності.

Лише дуже поступово, внаслідок наступного поступального руху людського суспільства відбувається дедалі помітніше ускладнення життєдіяльності людей. І, завдяки цьому, внутрішнє розмежування цієї життєдіяльності, її історичний поділ на відносно самостійні форми.

На самому початку переважно пасивна, пристосовницька життєдіяльність (до котрої належать ще й такі вже відносно активні форми як, скажімо, мисливство та рибальство) прадавніх людей набуває характеру активної, предметно-перетворюючої, виробничої діяльності. В свою чергу, у надрах останньої з плином часу конститууються, вже у якості автономних її різновидів, скотарство, після нього – землеробство і, ще дещо пізніше – торгівля.

Потім, на наступних етапах історичного розвитку суспільства відбувається й відокремлення духовної діяльності від праці, як діяльності чуттєво-предметної, матеріально-перетворюючої. І лише у процесі та у результаті всіх цих трансформацій людської життєдіяльності в якості відносно самостійної, самобутньої підсистеми діяльності людей, конститується пізнання. Втім, формуючись як така підсистема, пізнання водночас і само дедалі чіткіше вибруньковується у якості системи, що характеризується все складнішою внутрішньою будовою.

Рівнобіжно з автономізацією пізнання здійснюється й поступове, але невідворотне й незворотне виокремлення продукту пізнання, тобто знань, з практики. Тобто – їх вивільнення з безпосередньої вплетеності у життєвий процес.

Спочатку ці знання утворювали своєрідний синкретичний комплекс, тобто ще не розмежований внаслідок своєї нерозвиненості на окремі галузі. У цьому комплексі містилося усе знання про навколишній світ, накопичене на той час людьми й примхливо переплетене ще з елементами міфологічних і релігійних уявлень. Унаслідок наступного поступу пізнання означений первісно синкретичний комплекс знань конкретизується, набуває форми системного утворення, збагачуючись все новим змістом, розбруньковується на дедалі спеціалізованіші галузі.

У філософській літературі немає одностайності у розумінні суті вищезгаданого початкового комплексу знань, котрий виокремився з практичної життєдіяльності в якості чогось відносно самостійного й поступово набуває системного вигляду, поділяється на дедалі чисельнішу множину галузей.

Одні дослідники визначають цей комплекс знань як філософію, інші – як науку. Однак обидва трактування, навіть з певними застереженнями, постають все ж як занадто вразливі. Некоректність першої добре показав свого часу ще видатний український філософ – "шестидесятник", засновник Київської школи філософії Павло Васильович Копнін.

Те, що тоді виникло, доречно зазначав він, характеризуючи первісно відділений від практики комплекс знань, було, власне, не філософією, як ми її розуміємо зараз. А – нерозчленованою на окремі галузі наукою взагалі, котра, по-перше, не звільнилась ще від релігії, по-друге, включала до свого змісту все людське знання про світ і окремі його явища.

Характеристика Копніним історично першої, "новонародженої" у якості автономної, сукупності людських знань уможливила конкретніше її розуміння. Адже стала очевидною недоречність тлумачення зазначеної початкової сукупності знань як філософії.

Проте і пропонована Копніним інтерпретація історично першого комплексу знань як науки, хибує на таку ж саму некоректність. Адже й тоді, коли йдеться про науку, необхідно відрізняти ті чи інші історичні уявлення про науку від того, що вона становить насправді.

Якщо ж таке розрізнення здійснити, то умовність трактування синкретично-початкової сукупності знань як науки в цілому стає очевидною.

Найвідмітнішою рисою знань означеного початкового комплексу становить їх відокремленість від практики. Тому назвою, що найбільше відповідала б вищезгаданій якісній особливості даних знань є, очевидно, термін "теорія". Зрозуміло, що теорія постає у даному разі в найширшому сенсі цього слова. Тобто – саме й тільки як корелят практики. Тут у ролі теорії виступають будь-які знання, – для цього їм досить лише "вилуштитися" з процесу безпосередньої практичної життєдіяльності людей.

Тому слід розрізняти *теорію взагалі*, теорію як таку, перша форма котрої виникає ще у стародавньому суспільстві, й *теорію наукову*, котра виникає лише через дуже тривалий час після відокремлення сфери знань від сфери практики у процесі формування та розвитку значно зрілішого суспільства.

Так, вже у давньогрецькій культурі було висловлено продуктивні й донині думки про пізнання як щось системно виражене й відносно самостійне щодо практики. Передусім, про особливості відображення у людському знанні взаємозумовленості однини та множини, одиничного, окремого й загального. А також, про спільні та відмінні характеристики знання і гадки, знання вірогідного та ймовірнісного, істини й хибі тощо.

Зокрема, Платон намагається розмежовувати сукупність усіх існуючих на той час знань на певні відносно незалежні системні погрупування й навіть прагне їх певним чином упорядкувати. Серед його творів зустрічається чимало діалогів, пов'язаних з осмисленням своєрідності. А подекуди – й системності людського пізнання.

Одні з таких діалогів ("Федр", "Софіст", "Парменід") спеціально присвячені розгляду проблем діалектики, тлумаченої ним і як мистецтво бесіди, і як вчення про розвиток системи взаємопов'язаних між собою основоположних понять (ідей). Інші ("Федон") – аналізу душі. Є й такі, у котрих міститься доволі докладне висвітлення питань пізнання доброчинності ("Протагор", "Горгій", "Менон") або ж краси ("Іон", "Гіппій Більший"). А також діалоги, що різнобічно, але досить цілеспрямовано трактують проблеми людського пізнання загалом ("Кратил", "Бенкет", "Теетет" тощо).

Але, очевидно, лише Аристотель із Стагіри був тим першим мислителем, котрий створив своєрідну енциклопедичну, охоплюючу (а подекуди й започатковуючу) найрізноманітніші пізнавальні галузі систему. А також, крім того, свідомо й систематично здійснив класифікацію основних галузей всієї сукупності тогочасних людських знань.

Розробки самого Стагірита за своїм характером були значним кроком уперед у системному оформленні понад десяти наук. Зокрема, у царині філософії,

логіки, етики, соціально-політичних вчень, природознавчої та суспільствознавчої історії, педагогіки, естетики, мистецтвознавства, поетики, риторики, фізики, космології, біології.

Узагальнюючи, можемо зробити висновок, що працями Аристотеля системно окреслюється принаймні чотири великі сфери людського пізнання. Це відносно самостійні й при цьому внутрішньо розгалужені на автономні підсистеми сукупності відповідно: а) філософських; б) логічних; в) суспільствознавчих та г) природознавчих знань. Царину знань філософських Стагірит, ця "найуніверсальніша голова серед греків", теж поділяв на декілька системних за своїм характером складових.

Серед них у якості основних він виділяв наступних три: 1) теоретичну філософію, тобто системне філософське вчення про буття та його частини. У структурі цього вчення Аристотель виокремлює, в статусі особливо значущої, "першу філософію", як науку про перші причини та начала; 2) практичну філософію, предметом якої є діяльність людини; 3) поетичну, що фокусує увагу на вивченні особливостей творчості.

Слід відзначити й те, що давньогрецький мислитель, розробляючи власне вчення про пізнання, характеризує останнє як самобутню систему ще під одним кутом зору, поділяючи його на "діалектичне" (сфера гадки) та "аподейктичне" (сфера вірогідного, достовірного знання).

Наукова теорія – це система істинних і вірогідних знань, про сутнісні характеристики відповідного предмета. Причому знань принципово нових, отриманих саме наукою як специфічним соціальним інститутом й засобами, притаманними лише їй. Наукова теорія має справу з особливими, ідеалізованими об'єктами.

Крім того, вона, на відміну від теорії взагалі, співвідноситься з реальністю не тільки безпосередньо, а й опосередковано. Передусім, через своєрідні проміжні ланки, у статусі котрих постають: а) наявний обшир повсякденних знань; б) сукупність знань, що теж мають характер наукових, але ще не сягнули рівня теорії. Тобто – так званих емпіричних знань.

Отже, наукова, сучасна теорія – це високоспеціалізована й, на відміну від історично першої форми теорії, свідомо, цілеспрямовано й постійно, систематично вдосконалювана форма людського пізнання. Тому невідмінною та вельми важливою передумовою з'ясування її специфіки є розкриття характеру співвідношення не лише буденного та наукового, а й емпіричного та теоретичного пізнання. І, відповідно, емпіричного й теоретичного знання.

Крім того, виникли ще в старовину теорію як таку утворювала синкретична сукупність усіх тих знань, які людство спромоглося здобути на той час. Тобто сукупність знань, ще не систематизована. З одного боку – не синтезована з раніше фрагментарних частин; з іншого – не поділена внутрішньо на відносно самостійні галузі.

Відмінною ж рисою нинішнього етапу системності пізнавального процесу є існування множини теорій (систем знання) і масивів емпіричних знань, які теж, хай і значно меншою мірою, виявляють риси системності. Кожна з таких систем знання характеризується своєрідністю, зумовленою особливостями відповідного об'єкта й зрізом його розгляду в межах певної пізнавальної галузі.

Тому з'ясування як загальних, так і конкретніших рис системності пізнання передбачає, по-перше, розкриття характеру співвідношення пізнавальних рівнів всередині певної галузі науки. По-друге ж – природи залежностей між різними галузями наукового пізнання.

До найважливіших завдань сучасної теорії пізнання належить також вивчення особливостей перебігу пізнання саме як системного за самою своєю суттю суспільно-історичного процесу.

А також динаміки співвідношення індивідуальної, колективної та суспільної складових динамічної системи пізнавального процесу в ході його історичного поступу.

І, нарешті, істотною умовою правильного розуміння системності пізнання та співвідношення усього розмаїття пізнавальних процесів є виокремлення й системний аналіз спільних ознак та особливостей, властивих пізнанню філософському порівняно з науковим.

Адже саме філософія має статус унікальної системно усталеної галузі, спроможної виконувати функцію загальної теорії пізнання. Інші ж – і наукові, й позанукові – пізнавальні форми постають насамперед у статусі предмета вивчення даної теорії.

Поняття "теорія пізнання" було запроваджене європейськими мислителями XVII століття. Принаймні одним з перших, якщо не першим, це поняття почав використовувати англійський філософ Джон Локк (1632-1704).

Можливість філософії поставати у значенні найзагальнішої теорії пізнання зумовлена тими істотними особливостями, котрі відрізняють її від спеціальної науки. Одна з найголовніших, докорінних відмінностей системи філософського знання від усіх, навіть наймасштабніших, систем спеціальних наук полягає в наступному. Предметом означених наук є передусім процеси та явища природної чи історичної реальності. Предметом же філософії як теорії пізнання – самі системи наук, інші пізнавальні форми або пізнавальний процес загалом.

Отже, філософія може відігравати роль теорії пізнання. Причому, в першу чергу, – пізнання, взятого не у вузьких рамках тієї чи іншої окремої пізнавальної галузі. А пізнання як такого, розглянутого як певна системна цілісність. Інакше кажучи, її предметом може бути не тільки сама об'єктивна реальність, а й найрізноманітніші, як позанукові, так і наукові рівні, напрями, форми і галузі пізнання, взяті у їхньому системному взаємозв'язку.

Філософія як дисципліна, за характеристикою Річарда Рорті, одного з найвідоміших американських

філософів кінця ХХ століття, розглядає себе як спробу гарантувати чи спростувати право на знання. На це претендують також наука, мораль, мистецтво та релігія.

Однак, філософія намагається зробити це на підставі свого специфічного розуміння природи знання та розуму. Вона здатна бути фундаментальною щодо інших галузей культури. Адже культура є зібранням таких вимог до пізнання, а філософія оцінює дані вимоги і виносить їм вирок. Вона здатна здійснювати таку функцію, тому що розуміє самі підвалини знання, виявляє їх шляхом вивчення людини як особи – що – пізнає.

Або ж, завдяки "розумовому процесу", чи за допомогою "діяльності відображення" (activity of representation), що уможливають пізнання. Знати – це адекватно репрезентувати те, що перебуває поза свідомістю. І, таким чином, зрозуміти спосіб, у який свідомість здатна відтворити таке відображення. Головне завдання філософії – бути загальною теорією відображення, теорією, яка поділяє культуру на різновиди [1].

У якості відносно самостійного напрямку філософських розвідок теорія пізнання почала виокремлюватися у європейській філософії ще з ХVII століття. Основним предметом цієї теорії на стадії її формування й перших етапів розвитку постають передусім закономірності природничо-наукового пізнання. Останнє ж здійснюється, за тогочасними уявленнями, за допомогою розуму як природної здатності людини. З плином часу акцент поступово зміщується, й у центрі розгляду опиняється вже не природна, а соціально-історична реальність.

Такий поворот у європейській теорії пізнання здійснюється у чітко вираженій формі, починаючи з середини ХІХ ст. Спочатку, коли увага представників теорії пізнання фокусується на дійсності соціальної, завдяки працям О. Конта, К. Маркса, Ф. Енгельса, Г. Спенсера.

Пізніше ж, мірою того, як пріоритетного значення набуває дослідження дійсності історичної – у філософських творах В. Дільтея, В. Віндельбанда, Г. Ріккєрта, О. Шпенглера, М. Бердяєва, Л. Шестова, М. Хайдеггера, Б. Кроче, Ж.-П. Сартра, Х. Ортеги-і-Гассета, Р. Дж. Колінгвуда тощо. У завершальній третині ХІХ – першій половині ХХ ст. філософські теоретико-пізнавальні дослідження належать до провідних.

Для того, щоб конкретніше розкрити особливості філософії у якості теорії пізнання, необхідно розглядати її як феномен духовної культури людства в цілому, – на всьому протязі й у всьому обсязі його існування. Але разом з тим – і в якості одного з вельми важливих виявів життєдіяльності тої чи тої соціально-історичної форми (нації, народу, культури, формації, суспільства, цивілізації тощо), сукупність котрих і складає людство. Кожна з цих форм постає як своєрідний соціальний організм. І, відповідно, має певний життєвий цикл з належними віковими етапами, такими як народження, формування, розвиток, акме (пік розвитку), зане-

пад і розклад зі зміною даного культурно-історичного організму іншим.

Філософія як теорія пізнання постає у нетрадиційному вигляді, коли її розглядати не глобально, в масштабі всесвітньо-історичного поступу, а культурологічно, явищем тієї чи іншої історичної локалізованої культури, цивілізації тощо. У її розвитку тут можна углядати певну закономірну зміну кількох послідовних стадій.

Зокрема, своєрідність філософії як конкретно-історичного явища полягає в наступному. Філософія стає помітною й важливою підсистемою життєдіяльності певного суспільства, цивілізації, народу тощо лише на пізніх, завершальних етапах його існування.

"Філософія, – констатував Гегель, – завжди приходить занадто пізно. В якості думки про світ вона з'являється лише після того, як дійсність завершила процес свого формування і досягла свого завершення... Коли філософія розпочинає малювати своєю сірою фарбою по сірому, тоді певна форма життя стала старою, але сірим по сірому її омолодити не можна, можна тільки зрозуміти; сова Мінерви починає свій політ лише з настанням сутінок" [2].

На різних стадіях розвитку філософії як "органу" в системі якоїсь певної історичної культури своєрідність кожної з таких стадій визначається всією сукупністю підсистем системи філософського знання в цілому. Але, й чималою мірою, – також однією чи кількома з даних підсистем, що відіграють на даній стадії особливу, лідируючу роль.

В якості основних можна виокремити три такі стадії. На першій роль домінанти належить натурфілософії, котра в одному з вимірів постає і як теорія пізнання, що має своїм основним завданням осягнення природи. На другій – філософії суспільства, в різних її різновидах – соціальної філософії, філософської антропології. А також – філософській теорії пізнання, зосередженої уже на осмисленні соціуму. І, нарешті, на третій – таким підсистемам філософського пізнання, як філософія духу, філософія історії. І, крім того, теорія пізнання, сфокусована на проблемах аналізу історичної дійсності.

Подібна зміна акцентів у системі філософського пізнання на різних етапах існування певного суспільства значною мірою пояснюється проблемною природою пізнання, зокрема філософського. Тобто тим, що воно є відображенням цих реалій, але не пасивним, а таким, що має активний, випереджувальний характер.

Інакше кажучи, спрямованим на орієнтацію тих дій, які людям ще лише належить здійснити. До перших глобальних завдань, які покликаний розв'язувати той чи інший новонароджений соціально-історичний макроорганізм (народ, культура, суспільство) належить пізнання та перетворення, згідно з людськими потребами, ще незайманої, байдужої, а то й ворожої людям природи. Природа тут – проблема номер один

для всієї системи життєдіяльності суспільства й індивіда, а отже й для пізнання, у тому числі й філософського.

Цими цілком земними причинами великою мірою й пояснюється провідна роль систем філософії природи (або натурфілософії) на перших етапах розвитку певного макроіндивіда історії. Якщо у стародавній Греції "натурфілософський" період теорії пізнання пов'язаний з досократиками (VI-V ст. до н. е.), то у європейській культурі – з філософією Відродження та, особливо, Нового часу (XVII-XVIII ст.).

"Наука, розум, у котрий вклала свою суспільну віру родина нового часу, – зазначає, наприклад, Хосе Ортега-і-Гассет, – це, строго кажучи, лише фізико-математичні науки і слабкіша біологія, що безпосередньо стирається на них і використовує їхній престиж. Короче кажучи, те, що приховується під спільною для них назвою природничих наук, або натуралістичного розуму" [3].

Крім того, формуючись, європейська філософія, як і будь-яка інша "молода" пізнавальна галузь, ще не мала свого, власне філософського методу пізнання. Тому на цій стадії вона була змушена дотримуватися вироблених власних методів, йти через вилучення помилок, шляхом індуктивних (від менш загального до більш загального) узагальнень (Бекон) емпіризм загалом. Або ж запозичувати метод дослідження. Наприклад, у своїх попередників – як це робила, скажімо, середньовічна філософія, використовуючи ідейну спадщину стародавніх греків, передусім Платона й Аристотеля.

Інший спосіб – запозичення методу у розвинутіших на той час, ніж філософія, галузей природничо-наукового та математичного знання. Передусім – раціоналізму у геометрії.

Не випадково перші представники західноєвропейської філософії раціоналізму Нового часу (Томас Гоббс, Рене Декарт, Бенедикт Спіноза), фокусуючи свої зусилля на розробці методу філософського пізнання, брали за взірць саме геометричний метод. Це було зумовлене насамперед кращою розробленістю даного методу порівняно з іншими. Але й такими його справді привабливими рисами, як чітка послідовність і строга доказовість.

Відповідно й ідеалом справді наукового дослідження, уособленням науки, котра в цей час тлумачиться як пізнавальний взірць, постають на даному етапі саме математичні та природничі дисципліни.

Вельми своєрідно розв'язує філософія Нового часу й питання про системну природу пізнавального процесу, його суб'єкт, об'єкт, засоби і про знання як мету й водночас – своєрідний підсумок цього процесу.

Пізнання тлумачиться у ній як процес пасивного відображення. Воно здійснюється, за тогочасними мислителями, через використання відповідних (чуттєвих і інтелектуальних) пізнавальних здатностей людини. Об'єкти пізнання розглядалися як самодостатні,

відокремлені один від одного й, по суті, незмінні предмети навколишнього світу, котрим належить вирішальна роль у пізнавальному процесі. Суб'єкт же пізнавального процесу – як окремих ізольований людський індивід.

Знання з позицій такої "натуралістичної" теорії пізнання постає у якості наслідку причинного впливу пізнаваного об'єкта на суб'єкт пізнання. В античній філософії відповідного періоду такий вплив трактується як специфічне "витікання" певних образів ("ейдосів") об'єкта, котрі, переміщуючись від об'єкта до суб'єкта пізнання, набувають у останньому значення знань.

У європейській же філософії Нового часу знання теж витлумачується як результат причинної дії об'єкта пізнання на його суб'єкт. Але означена дія розуміється тут дещо інакше. А саме – не як фіксація ейдосів, що витікають з пізнаваного об'єкта. А – як чуттєві сприйняття, котрі є наслідком взаємодії об'єкта і суб'єкта пізнання як двох матеріальних систем. Відповідно подібне сприйняття трактувалося як результат фізичного впливу об'єкта на органи чуття суб'єкта пізнання.

При цьому сприйняття виступає в даному разі як історично первинний і логічно базисний, засадничий різновид людського знання, щодо якого усі інші його форми розглядалися у значенні вторинних. Тому розкриття механіки формування сприйняття тлумачилося як розкриття природи людського знання загалом.

Тогочасна європейська теорія пізнання – це сукупність вчень, котрі розглядають пізнавального суб'єкта як своєрідного "Робінзона", відокремлену від інших, ізольовану людську особу. За такого підходу якраз окрема людина самотужки, за допомогою лише своїх власних зусиль, пізнає об'єктивний світ.

Вона підноситься, гадали тогочасні мислителі, протягом свого індивідуального життєвого циклу від формування найелементарніших чуттєвих уявлень до вироблення найзагальніших, найуніверсальніших людських понять – філософських категорій.

Слід визнати, що панування таких поглядів на пізнавальний процес є, загалом, цілком закономірним. Адже пізнання, так само, як, скажімо, праця – один із різновидів людської діяльності. І характер перебігу пізнавального процесу на певному відтинку історії, так само, як і характер праці, зумовлюється конкретно-історичною специфікою всієї тогочасної суспільної життєдіяльності у цілому.

Так, у сфері матеріального виробництва перших століть Нового часу відокремленість людей виявляється у кустарності промисловості. У пізнанні ж вона постає у вигляді своєрідної пізнавальної робінзонади.

Однак подальший розвиток теорії пізнання довів неспроможність спроб тлумачити у ролі суб'єкта пізнання саме й тільки окремого людського індивіда. Слід зазначити, втім, що подібна зміна погляду на природу пізнання, його об'єкт і суб'єкт детермінувалася розвитком не тільки теорії пізнання. Але й – усіх струк-

турних рівнів і елементів системи пізнавального процесу, його суб'єкта, об'єкта й зміщення акценту у співвідношенні останніх.

Виявляючись з природи, формуючись і утверджуючись, кожна культура, формація, цивілізація чи суспільство поступово вдосконалюються. Але це вдосконалення виступає як процес суперечливий.

З одного боку, мірою вдосконалення того чи того соціально-історичного організму відбувається, як правило, зростання добробуту, соціальних благ, прав, ступенів свободи й самосвідомості людей, що його складають.

Однак, з іншого боку, споконвічна, звичаєва цілісність такого організму, органічність і збалансованість нравів народу, взаємин між людьми при цьому руйнуються чи істотно порушуються. На певному щаблі розвитку кожного народу чи суспільства, кожної культури чи цивілізації починається атомізація існуючої органічної цілісності, її поступовий, але неминучий розклад. Цю закономірність добре простежив, на прикладі розвитку народу, вже Гегель. Певний народ розглядається ним як окремий індивід у складі всесвітньої історії.

Кожному народові як історичному індивіду природним чином задано його неповторність і цілісність. Така, подарована природою, безпосередня, звичаєва рівновага і однотайність нравів людей характеризують той чи інший народ на першій, органічній стадії його існування. Однак, безпосередність, природність, а не вистражданість цієї гармонії є етапом своєрідної цнотливості, невинності, з якого довільний історичний макроіндивід, зокрема, народ як субстанція (основа) історичного процесу, неминуче виростає.

Внаслідок цієї природності, зауважує Гегель, народ є індивідуальністю, визначеною природою й тому обмеженою. У ході ж постулу народу, зняття його природної обмеженості "негативне взагалі та самість індивідуальності, зникає, то життя духу й ця субстанція, в усіх (індивідуальностях) усвідомлюючи себе саму, втрачені... Цільність її індивідуальності розсипалась на множину точок" [4].

І як підсумок: "Всезагальна єдність, в яку повертається жива безпосередня єдність індивідуальності та субстанції, є позбавлена духу суспільність, яка перестала бути позбавленою самосвідомості субстанцією індивідів і в якій індивіди тепер мають значущість відповідно до свого одиничного для-себе-буття як самодостатності сутності та субстанції. Всезагальне, подрібнене на атоми – на абсолютну множину індивідів, – цей померлий дух є рівністю, в якій всі мають значення як "кожні", як особи" [5].

На цьому етапі існування певного конкретного народу, соціуму, культури тощо головною проблемою стає вже збереження якщо не гармонійності, то принаймні збалансованості, рівноваги в суспільному цілому. Рівновага ця буде вже не природною, а результатом чималих цілеспрямованих зусиль.

Відповідно й у системі пізнання, зокрема філософського, суспільна тематика виходить наперед, внаслідок чого в загальній системі філософських знань функція лідера переходить вже до підсистем, зайнятих філософським осмисленням суспільства, спільнот, людини тощо. Крім дедалі гострішої об'єктивної потреби, таке суспільствоцентричне й людиноцентричне зміщення в філософії та людському пізнанні в цілому пояснюється, за Гегелем, ще й тим, що саме на цьому етапі дух сягає вищого ступеня освіченості й виробляє власну самосвідомість.

У контексті, скажімо, давньогрецької культури поворот від пізнання, переважно, природи до пріоритетного вивчення людини та суспільства відбувається у філософії перших професійних (працюючих за гроші) вчителів мудрості – софістів (середина V – перша половина IV ст. до н. е.) і Сократа (470-399 рр. до н. е.).

За відомим висловом одного з софістів, Протагора, "людина є міра усіх речей – існуючих, – що вони існують; неіснуючих, що вони не існують". І якщо у софістів у статусі міри речей постає людина як суб'єктивне, індивідуальне, примхливе створіння, то вже у Сократа мірою речей є людина як істота об'єктивно унікальна, що становить вищий щабель у ієрархії рівнів буття.

У європейській культурі пізнавальна переорієнтація на людину та суспільство у чітко визначеній і соціально значущій формі відбувається передусім у німецькій класичній філософії. І започатковується тут означений поворот вже Кантом.

Він, за досить влучним і небезпідставним твердженням, здійснив коперніканський переворот у теорії пізнання. Якщо його попередники надавали значення провідної ланки в системі пізнавальної взаємодії об'єкту, то Кант докорінним чином переосмислює зазначену взаємодію, розглядаючи у якості її визначального члена уже не об'єкт, а суб'єкт.

Однак керується Кант усе ще категоріями "натуралістичного розуму". А такий розум є цілком спроможним лише у межах натурфілософськи орієнтованої теорії пізнання. І виявляє свою обмеженість, якщо основним предметом пізнання стає суспільно-індивідуальна людська життєдіяльність.

"Коли натуралістичний розум звертається до людини, – доречно зауважує Ортега-і-Гассет, – він, як і слід було чекати, намагається розкрити її природу. Він помічає, що у людини є тіло – котре є річчю – і поспішає застосувати до нього фізику, а оскільки це тіло до того ж є організмом, вручає його біології. Він також помічає, що у людини, як і у тварини, діє певний позатілесний чи такий, що помилково приписується тілові психічний механізм, котрий теж є річчю, і доручає його дослідження психології, тобто природничій науці.

Однак, справа у тому, що пройшло вже триста років, а всі наші природничо-наукові дослідження про тіло й душу людини ні на крок не наблизили нас до

розуміння того, що ми вважаємо найістотнішим у людині, що кожний з нас називає своїм життям; на перехрещенні цих життів виникають суспільства, що зрештою, у свою чергу, впливають на людську долю.

Дивовижні успіхи природничих наук як пізнання речей перебувають у різкій суперечності з їх безсил'ям перед власне людським. Людське вислизає від фізико-математичного розуму подібно до води, що злипає з решета" [6].

Неспроможність мислення природничо-математичної орієнтації зумовила необхідність переходу від парадигми (тобто базової платформи мислення, мислительного взірця) натуралістичної до принципово нової, соціокультурної парадигми. Цей перехід відбувається як у самому реальному пізнавальному процесі, так і, рівнобіжно, у теорії пізнання. А зміна мислительної парадигми неминує призвести й до кардинального переосмислення і системності самого пізнавального процесу, і обох його складових, тобто об'єкта і суб'єкта пізнання.

Пізнання за даних умов, по-перше, стає орієнтованим передусім на з'ясування сутнісних характеристик людини та суспільства. Крім того, воно й саме розглядається тут вже як суспільно-історичне явище. Нарешті, на цьому відтинку розвитку теорії пізнання визначальна роль надається вже не об'єкту чи суб'єкту, а самому процесу їх взаємодії.

Причому суб'єкт постає тут, як правило, вже не в образі окремого людського індивіда. Останній класифікується тут як всього-навсього "емпіричний суб'єкт", "індивідуальна свідомість" (Кант), "емпіричне Я", "справа-дія" (Фіхте), "суб'єктивний дух" (Гегель). А навпаки – в статусі суб'єкта надіндивідуального, "трансцендентального". У значенні такого можуть поставати "трансцендентальна єдність апперцепції" (Кант), "Я як ідея" (Фіхте), "абсолютний дух", він же "абсолютна ідея" (Гегель), "прогресивні сили суспільства", передусім "народні маси" та "прогресивні класи" (Маркс, Енгельс, марксизм) тощо.

Або ж у вигляді певних здатностей чи сфер самоздійснення такого надіндивідуального суб'єкта – його структур свідомості (німецька класична філософія), "життя" (філософія життя), "життєвий світ" (І уссерль), "суспільно-історична практика" (Маркс, Енгельс, марксизм), "існування" (екзистенціалізм) тощо.

Характерним для філософії як теорії пізнання у цей період є й те, що вона уже не прагне залозичити пізнавальний метод у інших галузях. Вона створює свій власне філософський метод (уособленням котрого постає передусім діалектика). Останній був для мислителів даного часу взірцем методу не лише для усіх галузей самого філософського знання, а й для різних сфер науково-теоретичного пізнання взагалі.

Слід зазначити й те, що увага суб'єкта пізнання не просто зміщується з вивчення природи на дослідження суспільства й людини. На цьому етапі навіть предмети природознавства постають як зумовлені су-

спільними, конкретно-історичними особливостями суб'єкта пізнання.

Нарешті, вже значно пізніше, після надлому певної історичної культури й атомізації її суспільства, на завершальній стадії життєвого циклу того чи того історичного макроіндивіда, пріоритетною проблемою стає вже існування даного макроіндивіда в цілому. Відповідно й на перший план у пізнанні, філософському теж, виходить проблематика всього життєвого циклу відповідного соціально-історичного організму, вся його історія. Настає фаза, яку, використовуючи термін Л.М. Гумільова, можна назвати меморіальною.

Пріоритетним предметом філософії в якості теорії пізнання стають у цей час підсистеми знань, що трактують проблеми філософського осягнення минулого. Саме в умовах історичних катаклізмів, в періоди загибелі якоїсь однієї історичної культури, цивілізації, конкретного суспільства й переходу до іншої (іншого) крізь розломи часу прозирає вічність. Коли одне соціокультурне утворення гине, а інше ще лише йде йому на зміну, на перший план якраз і виходить саме загальнолюдське, споконвічне. Тобто – метаісторична, глибинна й неминуща основа ґлининого, поверхневого шару людського буття.

Система сучасного філософського знання має три основні виміри. Вона постає як *філософська онтологія, філософська теорія пізнання та філософська методологія*. У чому ж полягає відмінність філософії як теорії пізнання від, з одного боку, філософської онтології; з іншого – від філософської методології?

У якості онтології, або метафізики філософія утворює вчення про буття. Її предметом є у даному разі сама об'єктивна природна та соціально-історична дійсність. Реалізуючи цю онтологічну функцію, філософія шукає відповіді на питання типу: "Що таке матерія, об'єктивна реальність?"; "Як пов'язані Мультиверсум і Універсум, Всесвіт і світ?"; "Що таке природа, або ж історія, – єдиний процес чи множина відносно замкнених утворень?"; "Чи можна говорити про спрямованість природного й історичного процесу?"; "Чим відрізняються історичні процеси та явища від природних?"; "Має історія мету і сенс чи ні?" тощо.

В якості ж теорії пізнання філософія відповідає вже на зовсім інші питання: "Що таке людське пізнання?"; "Які елементи утворюють структуру пізнавального процесу?"; "Що і як вивчають науковці, розглядаючи природу як цілісний універсум (чи множину взаємопов'язаних і водночас відносно самостійних утворень)?"; "У чому особливість пізнання суспільства як цілісного утворення та як множини соціокультурних утворень?"; "Чим пізнання історичних процесів і явищ відрізняється від пізнання природних об'єктів, і в чому подібність між цими різновидами пізнання?"; "Як наші знання пов'язані з дійсністю?"; "Що таке істина?" тощо.

Інакше кажучи, в даному разі предметом розгляду є вже не сама природна чи соціальна дійсність, а процес її пізнання.

Істотні відмінності простежуються й між гносеологічним та методологічним вимірами філософії. В якості методології філософію цікавить вже не сам по собі природний та історичний процес і навіть не хід їх пізнання. А ще вищий "поверх" – принципи, підходи, прийоми, процедури, форми, способи та методи пізнання.

Тематику ж філософської теорії пізнання визначають дослідження процесу здобування нових знань, взаємозв'язку суб'єкта й об'єкта у ході пізнавальної взаємодії. Важливими завданнями теорії пізнання є також розкриття характеру взаємозумовленості матеріального та ідеального в ході пізнання природної та соціальної реальності, співвідношення реальних фактів об'єктивної дійсності та гносеологічних фактів, особливості виявлення тенденцій і закономірностей руху усього сущого, їх відбиття у людській свідомості та формулювання у вигляді законів відповідних наук і т. д.

Філософія як теорія пізнання в широкому сенсі слова в свою чергу може поділятися на два різновиди.

Перший становить власне теорія пізнання, або теорія пізнання у вузькому сенсі слова (*гносеологія*). Інший – теорія пізнання у тому вимірі, в якому вона постає як теорія знання (*епістемологія*). Предметом першої є саме перебіг процесу пізнання, його основні ланки та їх взаємодія. Тут у центрі уваги з'ясування змістових характеристик і особливостей співвідношення суб'єкта і об'єкта, мети, засобів і результатів у пізнавальному русі.

Предмет другої – результат цього процесу, тобто знання. Завдання гносеології – виявити природу людського знання, розкрити його змістові та структурні характеристики. А також, що не менш важливо, зрозуміти своєрідність механізму співвідношення різних типів, форм і складових знання. І не лише між собою, а й з реальністю, яку це знання відображає. Звичайно, і знання, і пізнання вивчаються не тільки філософією, а й низкою інших дисциплін.

Однак, при цьому пізнавальний процес та його результати розглядаються, як правило, побіжно. Якщо ж вони подекуди й досліджуються окремими науковими галузями спеціально, в якості предмета системного аналізу, то – у якомусь певному зрізі, властивому для відповідної галузі.

Саме такі "препарації" пізнання та знання піддаються, скажімо, у соціології пізнання, психології пізнання, соціології знання, соціології науки, наукознавстві, історії науки тощо. На відміну від них, філософська теорія пізнання розглядає пізнавальний процес і отримане в цьому процесі знання в цілому. Тобто, як утворення відносно самостійні, цілісні.

Пізнавальний процес може здійснюватися лише окремими людьми, оскільки якоїсь надісоти, котра

поставала б у ролі "справжнього" суб'єкта пізнання, у дійсності, звісно, не існує. І все ж при цьому пізнання становить собою завжди системне утворення, що має завжди, однак, надіндивідуальний, суспільний характер. Воно за самою своєю сутністю є процесом надіндивідуальним, соціально-історичним, з одного боку, масштабним, системним, внутрішньо структурованим, з іншого.

Особливо наочно *соціальна природа пізнання* виявляється на ранніх стадіях розвитку людського суспільства. У цей час пізнавальний процес є безпосередньою складовою системи колективної практичної життєдіяльності людей, їх сумісної предметно-перетворюючої діяльності, праці. Пізніше пізнання втрачає анонімний характер й все помітніше відокремлюється від сфери повсякденного життєвого світу.

Проте і на всіх наступних відтинках людської історії пізнавальний процес за своїми глибинними, визначальними характеристиками продовжує бути явищем наскрізь суспільним, набуваючи при цьому дедалі чіткіше вираженого системного характеру. І водночас таким, що має своїм фундаментом сукупну людську історичну практику. У сформованому соціумі людський індивід стає повноцінним учасником пізнавального процесу лише за певних умов.

А саме тоді коли й оскільки він активно включається у відповідну, об'єктивно існуючу в певному суспільстві систему взаємин з іншими індивідами, що теж беруть участь в осмисленні оточуючої реальності й самих себе.

Тому вихідним пунктом реалістичної теорії пізнання є розгляд не абстрактної, штучно виокремленої пізнавальної взаємодії індивідуального суб'єкта та об'єкта, що протистойть йому. А насамперед – з'ясування своєрідності систем спільної діяльності людей, спрямованої на вироблення нових знань, особливостей виникнення, побудови, розвитку, функціонування й зміни таких систем.

Важливим чинником, котрий зумовлює соціальну опосередкованість системи пізнавальних дій, є те, що означені дії є цілеспрямованими, включають в себе, як момент, свідомість. Адже свідомість у принципі неможлива як факт існування "Робінзона". Тобто – ізолюваного людського індивіда.

Вона можлива як явище саме й тільки суспільного життя. Тому пізнання, навіть безвідносно до інших чинників, вже остільки, оскільки воно постає як процес свідомого осмислення оточуючої дійсності, необхідно визнати процесом системним і соціальним, міжсуб'єктивним за самим способом свого перебігу.

Суспільний характер пізнання виявляється й по іншому. Зокрема, у тому, що пізнавальна діяльність передбачає створення й використання у ході досягнення дійсності розлогої, системно оформленої мережі не природних, а соціальних, культурних витворів. Тобто – взаємин, норм і предметів, створених людьми у процесі спільної, свідомої та цілеспрямованої діяльності.

Ці взаємини, норми та предмети у межах науки ж внутрішньо розгалуженої підсистеми соціуму, тобто складного соціального інституту, виконують функції складових діяльності дослідників. Так, наприклад, у системі науки створюється сукупність специфічних предметів культури, покликаних відігравати роль засобів виробництва, накопичення, збереження, переробки, передачі й опредметнення, використання знань.

Автентичне, тобто таке, що відповідає справжньому стану речей, розуміння пізнання можливе лише у тому разі, якщо системно виражений і суспільно-історичний за своєю суттю пізнавальний процес розглядається як нерозривна, органічна єдність двох взаємодоповнюючих процесів.

З одного боку пізнання – це відображення об'єктивної, існуючої поза людиною дійсності. З іншого ж – творчість, активна перебудова цієї дійсності.

Слід наголосити, що таке, виражене, безстороннє трактування процесу пізнання саме є наслідком тривалого й нелегкого розвитку філософської думки, зокрема європейської. Одні мислителі, зокрема, французькі матеріалісти XVII-XVIII століть, тлумачили пізнання як процес пасивного відображення об'єкта у свідомості суб'єкта. Інші ж, ідеалісти, наприклад, представники німецької класичної філософії, навпаки, перебільшували значення активності суб'єкта у пізнавальному процесі. Вони, по суті, трактували пізнання як процес конструювання, творення пізнаваних предметів суб'єктом.

Однак, як реальний історичний поступ самого пізнавального процесу, так і розвиток теорії пізнання переконливо довели однобічність кожної з обох розглянутих вище точок зору. І, відповідно, необхідність розгляду пізнання як внутрішньої єдності відображення та творення.

Людське пізнання є, безумовно, процесом відображення суб'єктом об'єктивної, існуючої поза ним, реальності. Але відображенням специфічним, не байдужим і не пасивним. Власне людське, пізнавальне відображення відбувається крізь призму необхідних потреб, інтересів, цілей та інших спонук. Водночас воно включає момент вибірковості, вільного відношення людини до навколишніх обставин.

Пізнаючи, людина відтворює дійсність ідеалізовано. Не лише й не стільки в тому розумінні, що в людській свідомості відбивається з дзеркальною точністю та ж сама дійсність, тільки в ідеальному вигляді. Ідеалізованим дане відтворення є і у тому сенсі, що відображає вже дещо іншу дійсність, ніж існуюча. Тобто – дійсність, ідеально перетворену на краще, відповідаючи наявним людським потребам та інтересам.

Отже, пізнавальне відображення, адекватне ідеальному відтворенню характеристик об'єкта, властиве саме й тільки істотам роду *гомо сапієнс*, передбачає, як не-

обхідне доповнення, творчу, активну діяльність суб'єкта. Пізнаючи, ми вже тим самим і перетворюємо навколишній світ. Однак, лише в ідеальній формі. Опередмечуючи ж результат пізнання, тобто втілюючи отримані знання у реальність, ми змінюємо свій світ і фактично.

Будучи органічною єдністю відображення та творення, людське пізнання постає, разом з тим, як явище системне, складне, внутрішньо структуроване. Що ж складає структуру системи пізнання, і яким чином пов'язані між собою елементи цієї структури?

Людина не отримує знання пасивно й у вигляді якогось вже "готового" продукту. Воно здобувається в ході тривалого, важкого, складного і багатоступінчатого пізнавального процесу. Цей процес утворюється з багатьох послідовних пізнавальних циклів.

А кожний з таких циклів складається, у свою чергу, з низки послідовних ланок. Вище вже зазначалося, що пізнання становить один з найважливіших, суспільно значущих різновидів системи людської життєдіяльності. Тому структура системного циклу пізнавальної діяльності складається в загальних рисах з тих же елементів, котрі утворюють і структуру циклу людської діяльності як такої. Остання чи не найчіткіше і у найрозвинутішому вигляді виражена у діяльності практичній, предметно-перетворюючій, тобто у праці. (Цим чималою мірою і зумовлена особлива, засаднича роль практики у пізнанні).

Структуру практичної діяльності складає, як відомо, низка компонентів, серед котрих декілька має значення наріжних. Це такі складові як суб'єкт діяльності, її об'єкт, мета, засоби, сам процес діяльності у власному сенсі слова і, нарешті, її результат.

З тих же елементів складається й структура кожного з інших основних різновидів діяльності, що виокремилися з практичної в ході історичного поділу праці. В тому числі й системи діяльності пізнавальної. Звичайно, під впливом особливостей тої чи іншої сфери людської життєдіяльності змістові характеристики одних і тих же елементів у контексті різних систем діяльності неминуче набувають також і відмінностей, подекуди вельми істотних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рорти Річард. Філософія и Зеркало Природи. - Новосибирск: Изд-во Новосибирск. Ун-та, 1997. - С. 3.
2. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. - М.: Мысль, 1990. - С. 56.
3. Ортега-и-Гассет Хосе. Положення науки и исторический разум // Ортега-и-Гассет Хосе. Что такое философия? - М.: Наука, 1991. - С. 202.
4. Гегель Г. В. Ф. Система наук. Ч.1. Феноменология духа. // Гегель Г. В. Ф. Сочинения: В XIVт. - Т.IV. - М.: Соцэкгиз, 1959. - С. 256.
5. Там само.
6. Ортега-и-Гассет Хосе. Положение наука и исторический разум. - С. 202.

УДК 33 (477)

ЕНА О. В. – к. е. н.

КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ – ОСНОВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Сучасна підготовка менеджерів у вищих учбових закладах повинна базуватись на тезисі про те, що їм прийдеться працювати в умовах глобальної конкуренції.

Слово "конкуренція" походить від латинського *concurre*, яке означає **стикання**, тобто суперництво в широкому розумінні в будь-якій сфері і спорті, навчанні, знаннях і в сфері, яку ми розглядаємо – між окремими суб'єктами ринкового господарства за найбільш вигідні умови виробництва і реалізації товарів і послуг.

Однак, треба підкреслити, що в глобалізованому світі цим конкуренція не обмежується. Зараз діє глобальна конкуренція на різних рівнях:

- між товарами;
- між фірмами;
- між спеціалістами;
- між державами.

І це не просто слова. Уже розроблені і використовуються конкретні критерії визначення конкурентоздатності на вказаних рівнях. Цікаво згадати з цього приводу слова Президента Росії В.Путіна в його посланні Федеральному збору Росії [1]. "Конкурентоспособным должно быть у нас все – товары и услуги, технологии и идеи, бизнес и само государство, частные компании и государственные институты, предприниматели и государственные служащие, студенты, профессора, наука и культура".

Лауреат Нобелівської премії з економіки Фрідріх фон Хайек говорив, що суспільство, яке спирається на конкуренцію, успішніше ніж інші досягає своєї мети.

І це ми самі можемо спостерігати на реальному прикладі Японії, яка не маючи своїх паливно-енергетичних ресурсів і сировинної бази, зайняла друге місце в світі після США з розвитку економіки.

І добила її вона цього завдяки конкурентоздатності своїх товарів і фірм: автомобілі, електроніка, верстатобудівництво, робототехніка, а також прогресивними методами менеджменту.

Відомий американський спеціаліст з управління Пітер Друкер говорив, що нема неуспішних країн – є неуспішний менеджмент. Якими ж критеріями визначається конкурентоздатність на вказаних рівнях?

Конкурентоздатність товарів зараз в першу чергу визначається показником відповідності його екологічним вимогам. Для кожного виду товару вони свої.

Так два роки тому в Україні виник конфлікт навколо поставок американського курячого м'яса, яке не відповідало санітарним нормам, тому що при його вирощуванні використовувались стимулятори росту, які негативно впливають на людину. Другий конфлікт у Росії і Україні виник з приводу деяких видів китайських дитячих іграшок, які були виготовлені зі шкідливих типів пластмас.

З 2004 року Євросоюз вводить нові стандарти для контролю рівнів шуму двигунів літаків, і тим самим забороняє деяким типам російських та українських літаків літати в аеропорти Європи.

Деякі спеціалісти стверджують, що це під приводом додержання екологічних нормативів європейські держави проводять нечесну конкуренцію.

Наступним критерієм є рейтинг товару. Рейтинг товару показує переваги одного товару над іншим того ж самого призначення.

Для порівняння двох товарів використовуються найбільш важливі параметри для цього виду товарів, які встановлюються сертифікаційними випробуваннями або вказані в стандартах. Визначимо, наприклад, рейтинг маршрутного таксі "Газель", порівнюючи його з такою ж місткістю пасажирів "Мерседес" (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок рейтингу автомобілів маршрутного таксі (цифри умовні)

Показники якості	Одиниця виміру	Автомобіль "Газель" R_1	Автомобіль "Мерседес" R_2	Формула розрахунку	Величина відомого показника R	Рейтинг "Газелі" P
Вартість автомобіля	тис. грн.	30	50			
Експлуатаційні витрати за строк служби	тис. грн.	120	150			
Пробіг до списання	тис. км	180	250	$K_1 = R_1 / R_2$	0,75	0,65
Витрати бензину на 100 км пробігу	л	8	7	$K_2 = R_2 / R_1$	0,87	
Дохід від використання	тис. грн.	250	400			

Рейтинг (Р) визначається за формулою

$$P = \prod_{i=1}^n k_i,$$

де n – кількість одиничних показників (у прикладі 2 показники)

k – відносний показник якості товару.

Отже, $P = 0,75 \cdot 0,87 = 0,65$.

Крім того, по таких товарах, як автомобіль, верстат та інших розраховується питомий ефект за строк служби

$$E = \frac{Д}{Всум},$$

В прикладі "Газель" $E = \frac{250 \text{ тис. грн.}}{150 \text{ тис.}} = 1,7$

"Мерседес" $E = \frac{400}{200} = 2$

Отже, за вказаними в таблиці даними "Газель" не конкурентоздатна на міжнародному ринку, але з поглядом на меншу вартість використовується на внутрішньому ринку.

Узагальнюючим показником конкурентоздатності товарів є інтегральний показник конкурентоздатності.

$$I = \frac{K_T}{K_E},$$

де K_T – показник конкурентоздатності за технічними параметрами;

K_E – показник конкурентоздатності за економічними параметрами.

В свою чергу K_T і K_E визначаються за формулами

$$K_T = \frac{\Gamma_{1T}}{\Gamma_{2T}}; \quad K_E = \frac{\Gamma_{1E}}{\Gamma_{2E}},$$

де Γ_{1T}, Γ_{2T} – групові (сумарні) показники конкурентоздатності за технічними параметрами відповідно першого (порівнюваного) і другого (базового) товарів.

Γ_{1E}, Γ_{2E} – групові показники за економічними параметрами. Групові показники визначаються по формулі

$$\Gamma_{iT}, \Gamma_{iE} = \sum_{m=1}^n K_{odm} \cdot W$$

де K_{odm} – одиничний показник за технічним i-м параметром (витрати бензину на 100 км; строк експлуатації до капітального ремонту та інші);

W – питома вага цього показника в загальній кількості одиничних показників (визначається експертами);

n – кількість параметрів, по яких ведеться порівняння.

Рис. 1. Параметри конкурентоспроможності товару

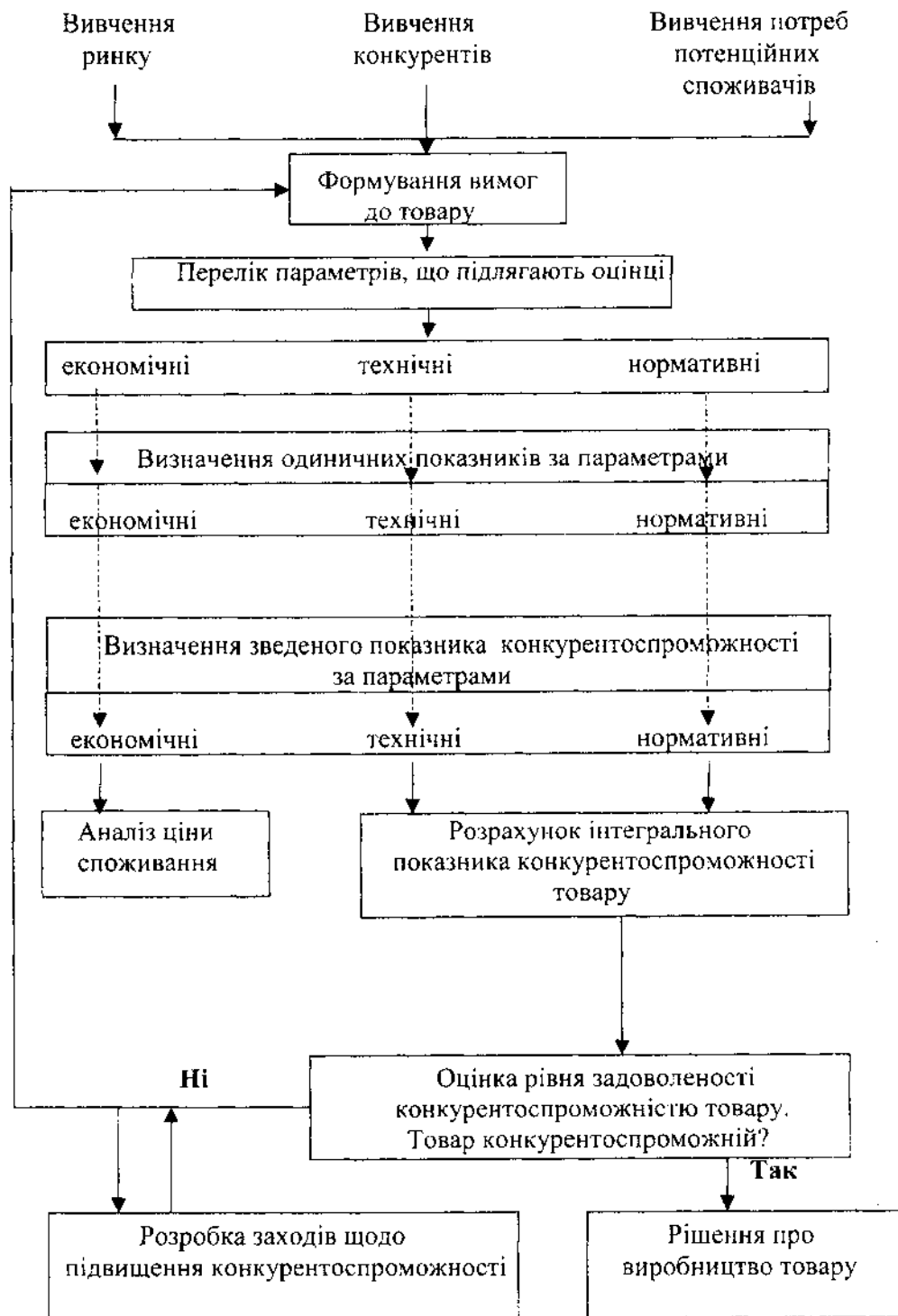

Рис. 2. Схема забезпечення конкурентоспроможності товару

Якщо інтегральний показник конкурентоздатності дорівнює 1,6 і більше, то даний товар конкурентоздатний, якщо менше, то малоперспективний [2].

Отже, підсумовуючи вищесказане на рис. 1 приведені параметри конкурентоздатності товарів, а на рис. 2 схема забезпечення цих параметрів.

Зараз в Україні впроваджена Державна система сертифікації продукції Укр СЕПРО (рис. 3).

Сертифікація направлена на досягнення такої мети:

- сприяння споживачам в компетентному виборі продукції;
- захист споживача від неякісної продукції;
- контроль безпеки продукції для навколишнього середовища, життя і здоров'я людей;
- підтвердження показників якості продукції чи послуги, які заявлені виробником;

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ТА СПОЖИВЧОЇ ПОЛІТИКИ
ДЕРЖАВНА СИСТЕМА СЕРТИФІКАЦІЇ УкрСЕПРО

СЕРТИФІКАТ ВІДПОВІДНОСТІ

Зареєстровано в Реєстрі за № _____ Серія ВВ
Зареєстрован в Реєстрі

Термін дії з _____ 200 р. до _____ 200 р.
Срок действия с

Продукція _____
Продукция код УКТ ЗЕД, ТН ЗЕД

код ДКПП, ОКП

Відповідає вимогам
Соответствует требованиям

Виробник продукції
Изготовитель продукции

Сертифікат видано
Сертификат выдан

Додаткова інформація
Дополнительная информация

Сертифікат видано органом з сертифікації
Сертификат выдан органом по сертификации

На підставі
На основании

Керівник органу з сертифікації _____
Руководитель органа по сертификации подпис: инициалы, прізвище

М.П.

Чинність сертифікату відповідності можна перевірити в Реєстрі системи УкрСЕПРО за тел. (044) 268-5249, 268-9244.
Действие сертификата соответствия можно проверить в Реестре системы УкрСЕПРО по тел. (044) 268-5249, 268-9244.

Рис.3

– участь вітчизняних виробників в міжнародному екологічному, науково-технічному співробітництві і міжнародній торгівлі.

Україна активно експортує свою продукцію: авіакосмічну, важкого машинобудування, металургії, хімічну, текстильну та іншу. Для того, щоб вигідно її продати на міжнародних ринках, вони повинні бути сертифіковані, тобто мати документ,

який засвідчує відповідність цієї продукції міжнародним стандартам ISO-9000 або європейському EN 29001. Несертифікована продукція продається в три рази дешевше, тобто є неконкурентоспроможною.

Система стандартів ISO-9000 охоплює весь процес створення товару від проектування до виробництва, а також контроль якості і його перевірку.

Оцінка конкурентоздатності України за даними JAA

Сектор J.E. Austin Associates	Абсолютний показник	Рейтинг	Число країн у рейтингу	Процентний рейтинг
Економіка			Середній	52
ВВП на душу населення (з врахуванням ПКС), (\$)	3458,00	93	155	60
Коефіцієнт Джіні (характер розподілення доходів между груп населення)	32,5	28	96	29
Експорт і туристична галузь			Середній	45
Експорт (\$ млн.)	20	39	147	27
Експорт послуг (млн. \$)	3869,00	42	128	33
Інвестиції			Середній	56
Прямі іноземні інвестиції, чисті потоки	489	35	111	32
ПП на душу населення, (\$)	9,93	109	164	66
Фінансовий сектор			Середній	69
Грошова маса і квазігроші (Б»), (%ВВП)	14,55%	127	147	86
Середня норма заощаджень, (% ВВП)	19,27%	63	148	43
Макросередовище			Середній	57
Дефлятор ВВП (Інфляція)	29,9%	142	160	89
Обсяг торгівлі (% ВВП)	104,43%	37	147	25
Державне регулювання			Середній	92
Складність початку нового бізнесу	3,2	56	60	93
Адміністративне регулювання	-2,6	55	92	92
Індекс корумпованості	2,1	83	91	91
Захист прав інтелектуальної власності	2,5	60	60	100
Бюрократія в державних органах	2,2	53	60	88
Тіньова економіка	4,4	54	60	90
Наука і технологія			Середній	91
Експорт високотехнологічної продукції (% загального експорту)	8	37	91	41
Число вчених і інженерів (на 1 млн. чоловік)	2171	22	88	25
Рівень технологічного розвитку	2,8	52	60	87
Інфраструктура			Середній	39
Асфальтовані дороги, (%)	95%	25	159	16
Телефонізація, (ліній на 1 тис.чол.)	199	77	178	43
Моб. зв'язок (ліній на 1 тис. чол)	4,28	123	180	68
Споживання електроенергії на душу населення, (кВт/годин)	24497	44	118	37
Людські ресурси і робоча сила			Середній	52
Загальна ефективність виробництва (ВВП, з врах. ПКС на зайнятого)	7500,19грн	52	59	88
Індекс розвитку людськ.потенціалу	0,742	74	162	46
Зайнятість серед жінок (% загальної робочої сили)	48,8%	10	170	6
Віїзд за кордон наукових кадрів	2,7	52	60	87
Конкурентна перевага дешевої робочої сили	2,7	51	60	85

Однак, конкурентоздатність фірми не вичерпується конкурентоздатністю товарів. В сучасних умовах ринку часто вирішальне значення набувають інші фактори, пов'язані з маркетинговою політикою фірми. Що ж це за фактори?

1. Рівень післяпродажного сервісу складної техніки виробничого і побутового призначення (верстати, телевізори, автомобілі та інше), тобто та

фірма, яка продас вказані товари, повинна створити мережу з обслуговування і ремонту її впродовж всього строку експлуатації.

Так, в Києві, наприклад, автокомпанія має більше 10 станцій технічного обслуговування імпортованих легкових автомобілів всіх марок.

В США всі фірми сільгоспмашинобудування "Джон Дір", "Катерпілер" та інші мають мережу

ділерських центрів по всій країні, які продають і обслуговують сільгосптехніку фермерів.

Подібна мережа існувала і в СРСР у вигляді райсільгосптехнік. Ця мережа сприяє реалізації другого фактору конкурентоздатності фірми:

2. Мінімізації строків поставки товарів та послуг споживачу.

3. Третій фактор: випуск наукомісткої продукції. Так, в економічно розвинутих країнах до найбільш важливих нецінових факторів конкурентоздатності відносять ступінь новизни товарів, рекламу його, діяльність зі стимулювати збуту, можливість пристосування товару до цільового ринку. Наприклад, щоб пристосувати літаки "Боїнг" до африканських країн, де нема довгих злітно-посадочних смуг, прийшлося фірмі США модернізувати літак і скоротити пробіг с 4 км до 2,5 км.

4. Четвертий фактор – це створення іміджу фірми. Імідж визначається як сукупність стійких уявлень (часто емоціональних, а не професіональних), які і створюють імідж (образ) товару або фірми.

Безумовно, імідж товару або фірми створюється, в першу чергу, якістю товару, але поряд з цим дійовим засобом створення позитивного іміджу є розвиток інформаційних зв'язків з населенням "паблік рілейшн" – PR: прес-конференції, телерепортажі з фірми, громадська діяльність (наприклад, підтримка південнокорейською фірмою "Самсунг" олімпійської команди України).

Отже, ми розглянули показники конкурентоздатності товарів і фірм, але поняття "конкурентоздатність" універсальна, як було відзначено вище, і в період глобалізації світової економіки все частіше використовується не тільки відносно продукції чи фірми, але і відносно країни в цілому.

Можна, наприклад, привести оцінку конкурентоздатності України, яку наводить швейцарська фірма за 29 показниками (табл. 2).

Крім того, країни оцінюються за інвестиційною привабливістю, тобто в глобальному світі оцінюються всі сторони економічного стану країни, іде моніторинг, який сам по собі, є елементом конкуренції.

Підводячи підсумок можна зробити висновки:

1) В сучасній глобалізованій економіці конкурентоздатність є основою процвітання високорозвинутих країн.

2) Українська економіка може бути конкурентоздатною тільки на основі інноваційного шляху розвитку.

3) Наступальна стратегія менеджменту українських підприємств повинна бути направлена в ті галузі, в яких ми маємо переваги: аерокосмічна галузь, важке машинобудування, нафтохімія, металургія, сільське господарство.

ЛІТЕРАТУРА

1. О чем говорил Президент в предыдущих посланиях. // Известия, 26 апреля 2005г.
2. Кардаш В. Я. Маркетингова товарна політика. – К.: КНЕУ, 1997.

УДК 314.18

ДОЦЕНКО А. І. – д. г. н.

СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Важливий вплив на економічний та соціальний розвиток країни та регіонів має демографічний чинник, дія якого визначається особливостями динаміки та структури демографічних процесів, що розвиваються за власними законами і принципами. Стан розвитку демографічних процесів в сучасний період характеризує демографічна ситуація, яка досить динамічна.

Період економічної кризи та повільного виходу з неї мав величезний негативний вплив на соціальний та демографічний розвиток України. Перш за все, відбувався перехід від простого відтворення населення до звуженого, коли кількість наступних людських генерацій менша від попередніх. Це зумовлено розвитком депопуляції населення, що почалася з 1993 р. і тривав вже 12 років. Якщо за даними Держкомстату, на 1 січня 1993 р. чисельність населення України становила 52,2 млн. осіб, то станом на 1 жовтня 2005 р.

зменшилася до 47,0 млн. осіб, або порівняно з 1992 р. – на 5,2 млн. осіб, тобто щорічно демографічний потенціал України зменшувався на 425 тис. осіб. Про величезні масштаби людських втрат в період суспільних трансформацій свідчить таке порівняння. За приблизними підрахунками вчених, в період Великої Вітчизняної війни загинуло близько 8 млн. громадян України. Відновити втрачений в кінці XX та на початку XXI ст. людський потенціал буде дуже важко і довго.

За прогнозом Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України, до кінця 2015 р. чисельність населення України буде зменшуватися і досягне, за 1 варіантом, 44 млн. осіб, а, за другим, – 45,2 млн. осіб, що на 2-3 млн. осіб менше, ніж у 2005 р. [1,8]. Деякі вчені-демографи (Валентина Стещенко, Елла Лібанова) прогнозують до кінця 2025 р. зменшення чисельності населення України до 40-42 млн. осіб.[3]. Добре

це чи погано? Все залежить від того як на це дивитися. З гочки зору збереження української нації і трудового потенціалу – це дуже погано, а з погляду державних чиновників, зобов'язаних забезпечувати людей житлом, продуктами харчування, одягом, надавати соціальну допомогу – це добре. Окрему позицію має д.е.н., член-кор. НАНУ Е. Лібанова, яка вважає, що ніяких демографічних проблем немає, зменшується населення України, то завеземо китайців, індійців, в'єтнамців чи афганців стільки, скільки треба. З цією шкідливою геополітичною ідеєю не можна погодитися, тому що вона веде до поступової трансформації України як держави українського народу в частину іноземних держав.

Демографічні проблеми в Україні існують, що визнано багатьма вченими, серед яких найактуальнішою є проблема депопуляції і вирішувати її потрібно з українсьоцентричних позицій, тобто з позиції інтересів української нації. Загострення демографічних проблем за останнє десятиліття призвело до виникнення в Україні демографічної кризи, яку визнали більшість українських вчених-демографів (акад. С. Пірожков, д.е.н. В. Стещенко тощо). Більш того, ця криза ставить під загрозу національну безпеку України. Демографічна загроза є найбільш небезпечною, тому що вона неоднозначно сприймається українським суспільством. У червні 2003 р. Верховна Рада України провела парламентські слухання з пошуку шляхів подолання демографічної кризи в Україні.

Щодо депопуляції, то слід відзначити дві особливості. Перша, за радянських часів існувала тенденція постійного зменшення чисельності сільського населення України, що продовжувалася і в період незалежності, лише темпи і обсяги скорочення сільського населення поступово зменшувалися. Так, протягом 1993-2004 рр. чисельність міського населення скоротилася на 3,6 млн. осіб, або на 10%, а сільського – на 1,5 млн. осіб, або на 9%, тобто вдвічі менше (6,7). Основним чинником було природне скорочення населення, частка якого в загальному скороченні становила 93%, решту становило від'ємне сальдо міграції.

Друга особливість полягає у значних територіальних відмінностях демографічної ситуації. Раніше всього депопуляція охопила поліські та лісостепові області Лівобережної України, поступово охоплюючи подільські та степові області. На початку XXI ст. депопуляція охопила вже й західні області України, хоча масштаби її були меншими, ніж у центральних і східних областях.

Процес депопуляції зумовлений загостренням демографічної ситуації насамперед через кризовий стан української економіки, руйнацію соціальної сфери, значне зниження рівня життя населення та підвищення рівня безробіття.

Депопуляція зумовлена протилежно спрямованими тенденціями динаміки рівнів народжуваності та смертності населення. У 2-й половині XX ст. в Україні спостерігалася тенденція безперервного зниження рівнів народжуваності населення і збільшення смерт-

ності, у 1992 р. вони зрівнялися і мав місце нульовий приріст чисельності населення, а з 1993 р. й дотепер природній приріст населення від'ємний (-9,9% у 2004 р.). Зміни співвідношень цих процесів характеризують такі дані: якщо у 1992 р. на одного народженого помирало 1,2 людини, то у 2004 р. – двоє, тобто кількість померлих вдвічі перевищує кількість народжених.

Аналіз природного руху населення України протягом XX ст. показав стійку тенденцію зниження рівня народжуваності з 44% у 1901 р. до 20% у 1950 р. та 7,8% у 2000 р. [2,304]. Це найнижчий рівень народжуваності в Україні, зниження якого зумовлене багатьма причинами: економічними, соціальними, демографічними, психологічними. Зокрема, значним зниженням життєвого рівня населення, високим рівнем безробіття, особливо на селі, високим рівнем розлучень, незабезпеченістю молодих родин житлом, високим рівнем урбанізації, високою часткою молоді, яка навчається у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, фемінізацією суспільства, в якому серед зайнятих високу питому вагу становлять жінки, відсутністю економічної потреби в дітях.

Для поглибленої оцінки рівнів народження без впливу різних статеві-вікових структур потрібно перейти від загальних до спеціальних коефіцієнтів народжуваності. Так, показник вичерпної плідності жінок фертильного віку (15-49 років), тобто середнього числа дітей, яких може народити жінка протягом життя, зменшився з 5,2% у 1926 р. до 1,1% у 2000 р. Україна назавжди втратила одну з фундаментальних традицій – традицію багатодітності.

Сучасне суспільство дуже хвилює не лише обвальне падіння народжуваності, але й негативні зміни його структури. Зокрема, за останні 13 років майже вдвічі зросла частка дітей, народжених жінками, які не перебували у шлюбі (з 11% у 1990 р. до 20% у 2003 р.). Осуд у суспільстві повинні мати все частіші випадки, коли матері підкидають або викидають своїх тільки що народжених дітей. В той же час, в Україні підвищується питома вага бездітних родин. У 1999 р., за даними спеціального обстеження, 20% жінок у віці 15-49 років були бездітними.

Важливо зазначити, що останніми роками на фоні обвального падіння народжуваності з'явилася нова тенденція повільного підвищення рівня народжуваності. Так, у 2004 р. загальний коефіцієнт народжуваності трохи підвищився (з 7,8% у 2000 р. до 8,5% у 2004 р.). Які саме чинники вплинули на це, та наскільки тривалою буде ця тенденція поки що важко сказати.

Слід зазначити, що теоретично держава повинна бути зацікавленою у вирішенні демографічних проблем і подоланні демографічної кризи. Для цього вона розробляє, затверджує та реалізує державну демографічну політику, що конкретизується у відповідних нормативно-правових актах. Верховна Рада України ще у 1992 р. прийняла Закон "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", але він в умовах соціально-еконо-

мічної кризи та інфляції виявився неефективним. Тоді, у 2001 р. вносяться зміни до цього Закону, щоб він "запрацював", але значне підвищення цін на дитячі товари та ліки призвело до його малоефективності. Нарешті, Кабінет Міністрів України приймає нову постанову "Деякі питання призначення і виплати допомоги сім'ям з дітьми" від 21 квітня 2005 р., за якою одноразова допомога сім'ям при народженні дитини збільшується до 8500 грн. Вважаємо, що в перші 3-4 роки цей захід нової влади сприятиме підвищенню народжуваності, але ця тенденція, напевно, не буде довготривалою, тому що зростання цін поступово загальмує процес дітонародження.

Визначальною компонентою сучасної демографічної кризи в Україні є погіршення стану здоров'я населення та зростання рівня смертності. **Смертність** у демографічному вимірі – це процес вимирання генерацій, який відбувається у всіх вікових групах населення. Смертність є другою складовою процесу природного руху населення, яка протягом історичного періоду була регулятором динаміки чисельності населення. Смертність, як і народжуваність, не є "суто біологічним" процесом, вона завжди мала соціальний характер та регулювалася соціальними нормами. Нині рівень смертності визначають переважно такі 4 групи чинників:

- стан навколишнього природного середовища;
- рівень та якість життя, а також умови праці;
- рівень та якість сфери охорони здоров'я;
- рівень розвитку медичної науки.

Динаміка смертності в Україні у XX ст. мала ряд особливостей. Наприкінці XIX ст. рівень смертності в Україні був одним із найвищих у Європі. У 1871-1875 рр. загальний коефіцієнт смертності населення становив 35,7%. Протягом 1-ї пол. XX ст. спостерігалася тенденція поступового зниження рівня смертності, який у 1960 р. досяг найнижчого рівня (6,9%). Це було зумовлене значними досягненнями у сфері охорони здоров'я, медичної науки, підвищенням рівня життя населення та урбанізації.

З 60-х років починається нова тенденція динаміки смертності населення України, що характеризується поступовим підвищенням загальних показників смертності, а у 90-х роках мало місце прискорення темпів їх зростання. З 1990 р. по 2004 р. кількість померлих збільшилася на 22%. Якщо у 1990 р. коефіцієнт смертності населення України становив 12%, то у 2000 р. підвищився до 15,3%, а у 2004 р. – до 18,4% [2,323]. Підвищення смертності набуло тотального характеру і охопило як міську, так і сільську місцевості, чоловіків та жінок всіх вікових груп та соціальних верств. Причин зростання смертності багато: природно-екологічні, соціально-економічні, технічно-техногенні, демографічні, психологічні тощо.

У структурі причин смерті в Україні перше місце належить серцево-судинним захворюванням, на які припадало майже дві третини смертей жінок та половина чоловіків. Друге місце посідають онкологічні зах-

ворювання, які зумовлюють 16% чоловічих та 12% жіночих смертей. Загрозливих масштабів набула смертність від зовнішніх причин (аварій, вбивства, нещасні випадки, самогубства, отруєння, травми). Четверте місце у структурі причин смерті займають захворювання органів дихання.

Для зниження рівня смертності населення необхідно розробити та затвердити комплексну державну програму охорони здоров'я населення України.

Зростання рівня смертності населення України зумовило зниження рівнів середньої тривалості життя. Так, за даними Держкомстату України, середня тривалість життя одного чоловіка у 2004 р. становила 63 роки, а жінки – 74 роки, тобто жінки живуть на 11 років більше [2,321]. Через високу смертність чоловіків у працездатному віці особливо актуальним стало гасло "Бережіть чоловіків!", звернене перш за все до жінок, держави і взагалі суспільства.

Важливою складовою сучасної демографічної ситуації є **міграція населення**, яка відіграє істотну роль у формуванні чисельності населення та територіальному перерозподілі його між сільською і міською місцевостями. Протягом перехідного до ринкової економіки періоду міграційні процеси в Україні зазнали істотних змін. Значно зменшилася інтенсивність міграції та її сальдо, яке з позитивного перейшло у негативне, докорінно змінилася географія міграцій. Протягом 1991-2004 рр. інтенсивність міграційної рухливості населення України зменшилася вдвічі (з 70 до 32%), що зумовлене перш за все економічною та соціальною кризами, зниженням життєвого рівня населення тощо. Спостерігалася орієнтація міграційних потоків на міську місцевість. Так, у 2003 р. 70% міграцій припадало на міську і лише 30% – сільську місцевість, що свідчить про більшу міграційну рухливість міського населення. Серед причин міграцій найбільшу частку (до 25%) складає зміна місця роботи, тобто переважає трудова міграція.

У засобах масової інформації роздувається думка, що з України існує значний міграційний відплив населення за кордон. Це не відповідає дійсності. Питома вага зовнішньої міграції в загальному обсязі міграційних потоків в Україні у 2003 р. становила 5% по прибуттю і 8% по вибуттю. Тому, незважаючи на від'ємне сальдо зовнішньої міграції, абсолютні обсяги її мають тенденцію до зменшення та істотно не впливають на динаміку населення. Якщо у 1994 р. від'ємне сальдо зовнішньої міграції становило 143 тис. осіб, то у 2003 р. – 24 тис. осіб. Це офіційні статистичні дані. Окрім цього, як ми знаємо, існує значна нелегальна трудова міграція із західних областей України в країни Західної Європи, а із східних – в Росію, але наші статистичні органи не можуть підрахувати її обсяги (говорять 5-7 млн. осіб, але підтверджень немає).

Окрім динаміки населення важливою складовою демографічної ситуації є структура населення за різними ознаками. Важливе значення для економічного та соціального розвитку регіону має статеві-вікова

структура населення. В Україні спостерігається повільна нормалізація статеві структури населення, хоча цей процес досить складний і довготривалий. Питома вага жінок знизилася з 56% у 1959 р. до 54% за переписом населення 2001 р. Не менш важлива вікова структура населення. В Україні чітко виражений процес старіння населення, зумовлений зниженням народжуваності та збільшенням кількості людей похилого віку. У міжпереписний період 1959-2001 рр. питома вага дітей і підлітків (віком до 15 років) знизилася з 26% до 16%, а осіб похилого віку (понад 60 років) підвищилася з 16% до 24%. В результаті цього збільшилося демографічне навантаження на кожну працездатну людину. Якщо у 1959 р. на кожну тисячу працездатних припадало 699 непрацездатних, то у 2001 р. – 727 осіб. Зараз в Україні проживає 14,3 млн. пенсіонерів, для утримання яких витрачаються величезні кошти з Держбюджету України [3,363]. Старіння населення в сучасний період стало глобальною проблемою розвинутих країн. Соціально-економічна криза загострила негативні тенденції демографічного розвитку та структури, зокрема значно поглибився процес старіння населення України, який має негативні соціальні, демографічні та психологічні наслідки. Україна належить до країн з найстарішим населенням. За часткою населення віком 60 років і старше вона займає 11 місце у світі.

Сучасна демографічна ситуація має значний вплив на розвиток і структуру розселення в Україні. Зокрема в результаті депопуляційних процесів спостерігалася тенденція зменшення людського потенціалу міських та сільських поселень України.

Важливо зазначити, що розселення розвивається у тісній взаємодії та взаємозалежності як з демографічним процесом, так і з процесом урбанізації. Причому останній спостерігався даже в умовах депопуляції населення. Незважаючи на істотне зменшення чисельності міського населення, рівень урбанізації України був відносно високим і стабільним (питома вага міського населення становила у 1992 р. – 67,9%, 2000 р. – 68,0% і у 2004 р. – 67,7%). Це зумовлено майже однаковими темпами скорочення чисельності міського та сільського населення. У міській місцевості зосереджено дві третини всього людського потенціалу України. В результаті депопуляції протягом 1993-2004 рр. Україна понесла величезні демографічні втрати, зменшившись на 3,6 млн. осіб.

У міській місцевості спостерігалися відмінності динаміки населення міст та міських селищ. У містах, які є головною формою територіальної організації міського розселення, зосереджено найбільше людських ресурсів. Причому частка міст у чисельності міського населення поступово підвищувалася з 86,3% у 1989 р. до 88% у 2004 р. Це цілком зрозуміло через те, що тривав процес концентрації людського потенціалу у містах і зменшення його у селищах міського типу. У містах, як правило, економічна база значно більша, ніж у селищах і подолати економічну кризу та зменшити рівень безробіття в них було легше, ніж у

міських селищах. Хоча у селищах проживає майже у 8 разів менше населення, ніж у містах, темпи зменшення людського потенціалу були досить значними. Протягом 1993-2004 рр. чисельність населення міст зменшилася на 2,8 млн. осіб, або на 9%, а селищ міського типу на 0,8 млн. осіб, або на 15%. Звідси можна зробити висновок, що темпи депопуляції людності у міських селищах вищі, ніж у містах. Про це свідчать дані про зниження середньої людності одного міста з 69,8 тис. осіб у 1992 р. до 61,4 тис. осіб у 2004 р., а селища міського типу – з 5,1 до 4,5 тис. осіб. Якщо мережа міст за цей період розширилася на 15 поселень, то селищ міського типу зменшилася на 29. Отже, проблема збереження міської селищної мережі та людності останніми роками значно загострилася і набула значення загальнонаціональної безпеки.

Демографічні чинники мали істотний вплив і на динаміку та структуру сільського розселення в Україні. Людський потенціал у сільській місцевості у 2004 р. був у 2,1 раза меншим, ніж у міській. Якщо за радянської доби людський потенціал у міській місцевості безперервно збільшувався, то у сільській – зменшувався. В сучасний період в умовах старіння сільського населення та зниження рівня народжуваності потенційні можливості міграційного відпливу працездатного населення із села істотно зменшилися. В цих умовах відбуваються процеси поляризації сільської поселенської мережі та її здрібнення. Так, середня людність одного села зменшилася з 555 осіб у 1989 р. до 534 осіб у 2004 р., тобто на 3,8%. Спостерігаються зрушення в структурі поселенської мережі за рахунок того, що кількість малих сіл (людністю менше 100 осіб) збільшилася протягом 1989-2001 рр. на 52%, а їх питома вага в кількості поселень підвищилася з 14,5% до 22%, а великих сіл (людністю понад 1000 осіб) зменшилася на 12%, а їх частка знизилася з 17,6% до 15,5%.

Як бачимо, вплив сучасної демографічної ситуації на розселення є неоднозначним і досить складним. Результати цього впливу мають як позитивні, так і негативні наслідки щодо розселення, тому їх потрібно ретельно враховувати при розробці регіональної соціально-економічної політики української держави на довгострокову перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил України до 2015 року. – К.: РВПС України НАН України, – 2004. – 370.
2. Демографічна криза в Україні. За ред. В. Стещенко. – К.: ІЕ НАНУ, – 2001. – 560.
3. Стещенко Валентина. Нас може залишитись 42 мільйони // Урядовий кур'єр. – 1999. – 6 лютого.
4. Статистичний щорічник України за 2004 рік, – К.: Держкомстат України. – 2005. – 588 с.
5. Населення України. 2003. Демографічний щорічник. – К.: Держкомстат, – 2004. – 364 с.
6. Чисельність населення України на 1 січня 1993 року. – К.: Мінстат України, – 2003. – 99 с.
7. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2005 року, – К.: Держкомстат України, – 2005. – 119 с.

ФОРМУВАННЯ СФЕРИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЯК ОЗНАКА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 336.7

ШКЛЯРУК С. Г. – к. е. н.

ІПОТЕЧНІ ЦІННІ ПАПЕРИ ЯК МЕХАНІЗМ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ КРЕДИТУВАННІ БУДІВНИЦТВА І ПРИДБАННЯ ЖИТЛА

1.1. Стан рефінансування кредитування придбання житла в Україні

Сьогодні одним із перспективних напрямків роботи банків залишається іпотечне кредитування. З набранням чинності нового Земельного кодексу України і всього пакету законів, які регулюють іпотечні відношення, можна прогнозувати збільшення загальної кількості та обсягів операцій з надання іпотечних кредитів. Але в той самий час розвиток середньострокового і довгострокового іпотечного кредитування стримується відсутністю зручного та ефективного механізму рефінансування операцій з надання іпотечного кредиту, який зараз тільки створюється. Розв'язання зазначеної проблеми, але не всі її питан-

ня, можуть прийняті закони України: "Про іпотечку", "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати", а також Закон "Про іпотечні цінні папери" та інші законопроекти, що стосуються іпотеки, і які ще знаходяться в процесі розробки. Отже, з прийняттям даних законопроектів комерційні банки отримали можливість здійснювати рефінансування операцій з надання середньо- та довгострокових іпотечних кредитів за допомогою особливих цінних паперів заставних, іпотечних сертифікатів і іпотечних облігацій. Види і форми іпотечних цінних паперів, які можуть бути в обігу на фондовому ринку України, наведені на рисунку 1.1.

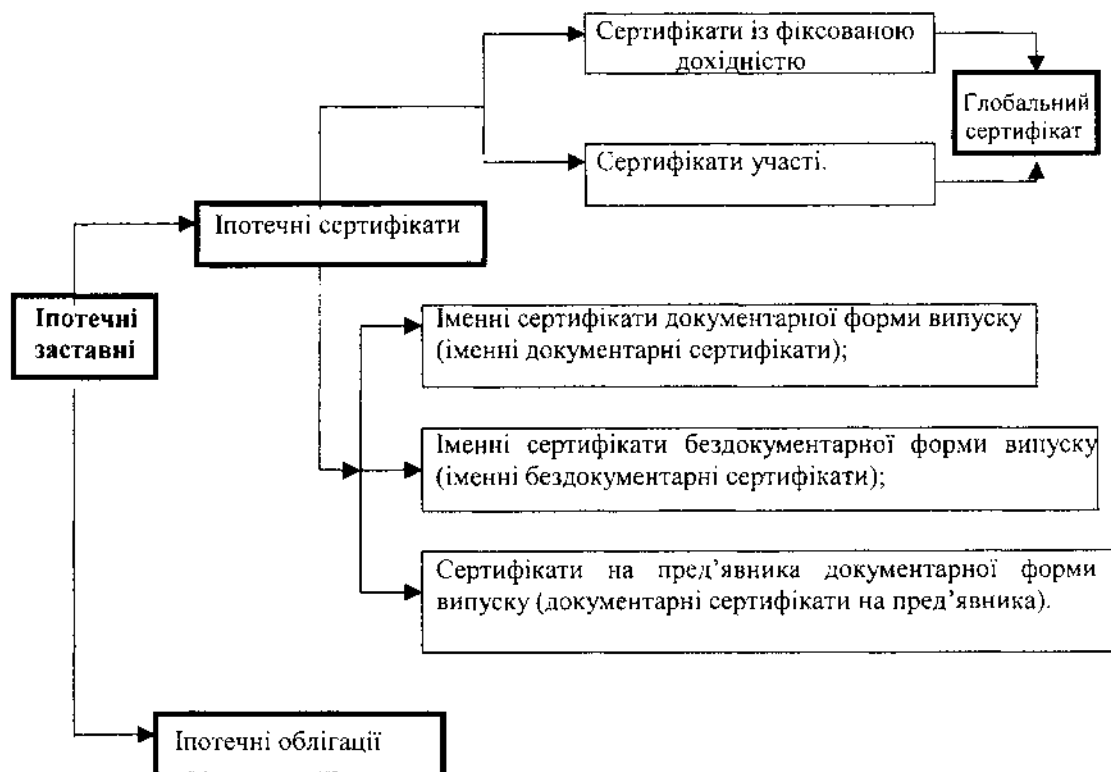

Рис. 1. 1. Види і форми іпотечних цінних паперів

Розглянемо дані класи цінних паперів, які плануються застосовувати в обігу для залучення фінансових ресурсів для фінансування житла.

Заставна – це борговий цінний папір, який засвідчує безумовне право власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за

умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання – право звернути стягнення на предмет іпотеки. Заставна оформлюється, якщо її випуск передбачений іпотечною угодою. Заставна може передаватися її власником будь-якій особі шляхом індосаменту. Наступник власника переданої заставної має тіж самі права, що мав іпотекотримач згідно з договором, яким обумовлено основне боргове зобов'язання, та іпотечною угодою (договором), на підставі якого була оформлена заставна. При видачі заставної припиняються грошові зобов'язання боржника за договором, який обумовлює основне зобов'язання, та виникають грошові зобов'язання боржника щодо платежу за заставною. Стягнення на предмет іпотеки може бути здійснено на підставі вимоги власника заставної тільки після її оформлення. Анулювання заставної і видача нової заставної здійснюється за згодою між іпотекодавцем, боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця, та власником заставної.

Реалізація прав за заставною відбувається таким чином. Її власник зобов'язаний заявити боржнику письмову вимогу про виконання основного зобов'язання. У вимозі вказується банківський рахунок власника заставної для здійснення боржником переказу відповідної грошової суми. На вимогу боржника власник заставної зобов'язаний пред'явити оригінал заставної без його передачі боржнику. Передача боржнику заставної здійснюється тільки за умовами належного ним виконання свого основного зобов'язання. Якщо заставна знаходиться у боржника, то це свідчить про виконання ним свого зобов'язання. Після виконання зобов'язання заставна анулюється. Якщо основне зобов'язання виконується частками, то власник заставної зобов'язаний видавати боржнику письмові квитанції про отримання платежу та вести належний облік (реєстр) платежів за заставною, який надається боржнику на його вимогу.

Заставна може використовуватися для рефінансування. Способи рефінансування передбачені такі: відчуження (продаж) заставної шляхом вчинення індосаменту з компенсацією індосанту вартості заставної у встановленому сторонами розмірі; продаж заставної із зобов'язанням зворотного викупу (операція репо); передача заставної у заставу для забезпечення виконання зобов'язань перед іншими кредиторами; емісія іпотечних цінних паперів (іпотечних сертифікатів або облігацій); іншим способом, що не суперечить законам. Заставні можуть забезпечувати випуск іпотечних цінних паперів – іпотечних облігацій або сертифікатів. Емітентом іпотечних цінних паперів можуть бути банки та інші фінансові установи, які мають право на провадження такого виду діяльності.

Іпотекотримач (власник заставної) має право проводити операції з заставними для рефінансування власної діяльності самостійно або шляхом залучення спеціалізованих фінансових установ, які на підставі дого-

вору з іпотекотримачем надають відповідне рефінансування шляхом проведення операцій з іпотечними активами такого іпотекотримача, що забезпечують надходження грошових коштів від будь-яких інших кредиторів. Як вже відмічалось, заставна служить забезпеченням для емісії іпотечних сертифікатів. Згідно з українським законодавством, кредитор (банк або інша фінансова установа), який є власником іпотечних активів, має право випустити в обіг на фондовому ринку сертифікати. *Іпотечний сертифікат (далі – сертифікат)* – особливий вид цінного паперу, який забезпечений іпотечними активами або іпотеками.

В Україні дозволяється випускати в обіг такі іпотечні сертифікати: *сертифікати із фіксованою дохідністю; сертифікати участі*. Форма випуску сертифікатів передбачена в одній з таких: *іменні сертифікати документарної форми випуску (іменні документарні сертифікати); іменні сертифікати бездокументарної форми випуску (іменні бездокументарні сертифікати); сертифікати на пред'явника документарної форми випуску (документарні сертифікати на пред'явника)*.

Сертифікати можуть випускатися у конвертованій формі, про що необхідно вказати в інформації про їх емісію. Конвертація сертифікатів здійснюється емітентом шляхом вилучення з обігу сертифікатів одного випуску, їх анулювання та обміну на сертифікати іншого випуску. Конвертації підлягають і інші іпотечні цінні папери.

Форма випуску сертифікатів устанавлюється рішенням про випуск сертифікатів. Сертифікати одного випуску мають одну форму випуску. Випуск сертифікатів у документарній формі здійснюється емітентом через виготовлення бланків сертифікатів спеціального зразка у відповідності з вимогами Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Передбачена процедура емісії іпотечних сертифікатів включає такі етапи: одержання дозволу на здійснення емісії сертифікатів; прийняття емітентом рішення про випуск сертифікатів; формування або придбання іпотечних активів і підготовка інформації про випуск сертифікатів; визначення фінансової установи, яка буде виконувати функції управителя; визначення банків, які будуть виконувати функції керуючих іпотекою; затвердження емітентом інформації про випуск сертифікатів; державна реєстрація інформації про випуск сертифікатів та випуску сертифікатів в обіг; оформлення глобального сертифіката, який має відповідати загальному обсягу випуску, і передача його на зберігання до обраного емітентом депозитарію (для бездокументарної форми випуску); оприлюднення інформації про випуск сертифікатів; виготовлення бланків іпотечних сертифікатів (для документарної форми випуску); розміщення сертифікатів; реєстрація звіту про підсумки випуску сертифікатів; оприлюднення звіту про підсумки випуску сертифікатів.

Умови випуску та обігу сертифікатів такі. Рішення про випуск сертифікатів, умови випуску, обігу та розрахунку за ними приймає виконавчий орган емітента та оформляє це рішення протоколом. Інформація про випуск сертифікатів підлягає реєстрації у Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку і оприлюднюється у друкованих засобах масової інформації. До випуску сертифікатів встановлені такі вимоги: загальний розмір емісії сертифікатів не може перевищувати вартість іпотечних активів; строк обігу сертифікатів не може перевищувати строк дії договорів про іпотечний кредит, реформованих в іпотечні активи, які є забезпеченням випуску сертифікатів, строку існування іпотечних активів та строку відчужування іпотечних активів; загальна номінальна вартість сертифікатів, випущених емітентом, не може перевищувати 50-кратного розміру власного капіталу емітента; обсяг обсягу випуску сертифікатів має бути не менше суми, яка еквівалентна 100 тис. ЄВРО за курсом НБУ на день прийняття рішення про випуск сертифікатів; ризики з усіма зобов'язаннями, які підлягають об'єднанню у консолідований іпотечний борг, повинні бути застраховані. Сертифікати є неподільними. Емітент може прийняти рішення про емісію сертифікатів наступного випуску до закінчення строку обігу сертифікатів попереднього випуску. Якщо по закінченню строку, який вказаний в інформації про випуск, сертифікати були розміщені не в повному обсязі, емітент повинний провести трансформацію (перетворення) іпотечного активу з урахуванням результатів розміщення сертифікатів даного випуску. Співвідношення вартості розміщених сертифікатів та вартості трансформованих іпотечних активів, які забезпечують виконання зобов'язань за розміщеними сертифікатами, має відповідати вимогам законодавства. Інформація про корегування підлягає оприлюдненню.

Емісія сертифікатів здійснюється окремими випусками. За кожним випуском емітент повинний прийняти окреме рішення. Таке рішення може передбачати розподіл випуску на транші. Транш – частина одного випуску сертифікатів, яка розміщена в рамках обсягу даного випуску в будь-яку дату протягом періоду розміщення сертифікатів даного випуску, що не збігається з датою початку розміщення даного випуску.

Емітент може прийняти рішення щодо випуску сертифікатів тільки після отримання відповідного дозволу. Іпотечні сертифікати мають номінальну вартість та строк обігу, причому номінальна вартість та строк обігу сертифікатів одного випуску мають бути однаковими. Номінальна вартість виражається в національній валюті з урахуванням інфляційних застережень, що є специфічним для даних цінних паперів в порівнянні з іншими. Строк обігу сертифікатів одного випуску не може перевищувати строк існування іпотечних активів, які служать забезпеченням конкретного випуску, та строку відчуження іпотечних активів.

Обов'язковими реквізитами сертифікату мають бути: слова “іпотечний сертифікат” як складова частина його назви; повна назва й місцезнаходження емітента; вид сертифікату (іменний або на пред'явника); номер та серія; номінальна вартість; строк обігу, порядок та строк виплати платежів; інформація про забезпечення даного випуску; інформація про страхування власника сертифікату від валютних та інших ризиків; підпис керівника емітента або уповноваженої на це особи, який скріплений печаткою.

Передбачено також випуск іпотечних облігацій. Але це питання не опрацьовано і тільки має декларативний вигляд. Тому розглянемо деякий досвід зарубіжних країн з застосування іпотечних цінних паперів.

Досвід зарубіжних країн з рефінансування іпотечного банківського кредитування

У світовій практиці іпотечні цінні папери широко застосовуються починаючи з 19 ст. На сьогодні законодавство багатьох європейських країн передбачає можливість випуску і застосування іпотечних цінних паперів. Зокрема, у ФРН §1195 Цивільного кодексу (*Buergerliches Gesetzbuch*) дозволяє випускати іпотечні листи (*Hypothekenbriefe*). Іпотечні цінні папери на німецькому фондовому ринку складають більше 1/3 всього об'єму цінних паперів і є найбільшими з довгострокових фінансових інструментів.

Найбільш розвинений механізм застосування цінних паперів для рефінансування іпотечного кредитування є в США, який складає значний об'єм загального об'єму фондового ринку і утворює первинний і вторинний ринки. Іпотечний ринок (або ринок заставних) в США є одним з найбільших секторів ринку цінних паперів з фіксованим доходом, і на кінець 2004 року його капіталізація перевищувала 4,5 трлн. доларів. Даний ринок включає: 1) ринок індивідуальних іпотечних позик (житлові і комерційні заставні); 2) цінні папери, які забезпечені заставними.

До цінних паперів, які забезпечені заставними в США, відносяться: а) пайові облігації; б) структуровані (або порядкові) облігації; в) іпотечні облігації з відокремленим купоном. Спостерігається постійне зростання ринку американських цінних паперів, забезпечених заставними, і це зростання, в порівнянні з іншими секторами цінних паперів, найбільше. Основними інструментами *первинного ринку* є заставні і боргові зобов'язання з виплати іпотечних позик. Учасниками даного ринку є іпотечні кредитори, до яких відносяться позиково-заощаджувальні установи, іпотечні банки; взаємозаощаджувальні банки (ощадкаси); кредитні спілки; комерційні банки. Функції, які виконують дані учасники: підготовка і випуск нових позик, обслуговування позик, емісія (випуск) цінних паперів, продаж заставних оптом або частинами інвесторам. Як правило, приблизно до 75% заставних використовуються для формування пулу, який знаходиться у вільному продажу на вторинному

ринку. Для вторинного ринку характерні такі інструменти, як цінні папери, які забезпечені заставними (MBS). Учасниками вторинного ринку є іпотечні інвестори: Федеральна національна іпотечна асоціація FNMA, Федеральна корпорація іпотечного кредитування FHLMS, Урядова національна іпотечна асоціація GNMA, пенсійні фонди, компанії зі страхування життя, житлові агентства штатів, приватні особи. До основної функції даних учасників відноситься забезпечення обороту іпотечної заборгованості на ринку цінних паперів.

Частка на іпотечному ринку Федеральної національної іпотечної асоціації FNMA ("Фенні Мей") складає 35%. До основних функцій відноситься: купівля і продаж іпотечної заборгованості (всієї або частками), випуск цінних паперів, забезпечених заставними. Основний вид цінного паперу який емітується – дисконтні MBS. Умови для закупки позик: максимальний капітал кредитора – 250 тис. дол.; величина позики до оціночної вартості застави: 95% для заставних з фіксованою ставкою; 90% для заставних ставкою, яка регулюється; 80% для заставних на нерухомість, в яку інвестовані кошти власника і на неосновні об'єкти проживання; обов'язкове страхування іпотечної заборгованості при співвідношенні суми позики до оціночної вартості нерухомості більше 80% на момент закупки. Частка на ринку Федеральної корпорації іпотечного кредитування FHLMS, (Фрейді Мак) складає 38%. Основна функція даної асоціації – купівля і продаж стандартних заставних. Основні види цінних паперів, які емітуються – сертифікат участі (PC); гарантований іпотечний сертифікат (GMC); паралельне іпотечне зобов'язання, яке забезпечене пулом заставних (СМО). Умовою для закупки позик є ухвалення продавцем заставних (внесення до картотеки). Частка урядової федеральної іпотечної асоціації GNMA на ринку складає ("Джінні Мей") 19%. Основною функцією є підтримання пільгових умов на ринку житла для родин з малими доходами. Основний вид цінного паперу, який емітується – дисконтні MBS. Умовою для закупки позик є покупка за ринковою ставкою низьковідсоткових заставних.

Використовуються такі варіанти розміщення іпотечних позик у ініціаторів випуску заставних: утримання позик у власному портфелі; самостійний випуск цінних паперів; продаж позик в цілому або частками урядовим агентствам – учасникам вторинного ринку заставних (FNMA/FHLMS); продаж позик цілком або частками постійним інвесторам; продаж позик або портфелю позик посередницьким організаціям для формування пакету цінних паперів, забезпечених заставними. До основних переваг вторинного ринку іпотечних цінних паперів можна віднести: підвищення ліквідності кредитів; пом'якшення циклічного характеру руху кредитних ресурсів; вирівнювання географічної різниці в процентній ставці

за іпотечними кредитами і забезпечення диверсифікації регіональних портфелів позик; залучення додаткових інвесторів в кредитування житла. Участь урядових і приватних інвесторів на вторинному ринку заставних дуже суттєва.

1) *Пайові іпотечні облигації (mortgage pass-through securities* або просто *pass-throughs*) випускаються у випадку, коли один або декілька тримачів заставних формують об'єднання – пул іпотек, і продають частки або сертифікати участі в пулі. Іпотечні позики, які включені до пулу для створення облигацій участі, називаються сек'юритизованими, а процес створення таких облигацій – сек'юритизацією (*securitization*). Пайові іпотечні облигації є одним із основних видів цінних паперів, які забезпечені заставними. За своєю суттю вони є вторинними (похідними) цінними паперами, які перетворюють або передають потік виплат за заставними в потік виплат за облигаціями. Тобто їх роль ясно виражена в оригінальній назві "*pass-through securities*", яка перекладається на українську мову близькими за змістом словосполученнями такими, як: "які передають", "прохідні", "які пропускають" та інші цінні папери. Є переклади, які відображують частковий, пропорційний характер участі тримача таких цінних паперів в доході за заставними. Приклад утворення грошового потоку від утворення пайових іпотечних цінних паперів наведено на рис. 1.2. Порядок утворення пайових іпотечних облигацій розглянемо за допомогою рисунків 1.2 і 1.3. На рисунку 1.3 наведено 10 заставних і їх грошові потоки. Припустимо, що величина кожної з позик дорівнює 100 000 долларів і, відповідно, сумарна величина всіх позик дорівнює 1,0 млн. долларів. В цьому змісті їх часто звуть сертифікатами участі (*participation certificate* (RC)), тобто сертифікати на долю в іпотечному пулі. Обраний варіант перекладу в назві даного параграфу – пайові іпотечні облигації – враховує цей важливий аспект даних іпотечних фінансових інструментів. Грошові виплати за заставними є щомісячними і складаються з трьох частин: 1) процентів; 2) виплат основної суми боргу за графіком; 3) і можливо, попередніх оплат.

Інвестор, який володіє тільки однією заставною з нашого рисунку стикається з ризиком попередніх оплат і для окремої позики передбачити будь-які попередні оплати дуже складно. Але якщо інвестор купить всі 10 заставних, то він зможе з більшою точністю передбачити попередні оплати. Дійсно, коли це буде не 10, а 500 іпотечних позик, то інвестор вже зможе використати статистичні дані про попередні оплати з метою перевірки своїх припущень. Тобто в даному випадку з теорії ймовірності підвищується точність прогнозу. Тепер припустимо, що деяка фірма-інвестор купує всі 10 позик і об'єднує їх в одну. Ці десять позик можуть бути використані як забезпечення пайових облигацій, а грошовий потік за всіма

Рис. 1. 2. Десять іпотечних позик

заставними буде мати вид, наведений на рисунку 1.3. Тепер припустимо, що було емітовано 40 пайових облігацій. В зв'язку з цим початкова ціна кожної облігації становитиме 25 000 дол. (1 000 000:40), і на кожну облігацію буде припадати 2,5% (1/40) загального грошового потоку. При цьому виплати власникам пайових облігацій здійснюються щомісячно, і місячний потік за пайовими облігаціями менше місячного грошового потоку за заставними на величину, яка дорівнює платні за обслуговування, іншим витратам пов'язаним з вимогами емітента або гарантом із страхування емісії облігацій. На практиці плату за гарантію емітенту або гаранту здійснює той, хто обслуговує пул іпотек. *Купона ставка за пайовими облігаціями (pass-through coupon rate)* завжди нижче іпотечної ставки відповідного пулу іпотечних позик на величину, яка дорівнює платні за обслуговування

і гарантію. В зв'язку, можливістю попередньої оплати грошовий потік за пайовими облігаціями точно не відомий, і для його оцінки потрібні деякі припущення щодо можливих попередніх оплат. Швидкість, з якою припускається здійснення попередньої платні, називають *швидкістю попередньої оплати*, або просто *швидкістю (prepayment speed; speed)*. Основні ділери на ринку пайових іпотечних облігацій США і деякі незалежні продавці розробили деякі статистичні моделі, які оцінюють швидкість попередніх оплат.

Типи пайових облігацій. В США емітується три основних типи іпотечних облігацій, які гарантуються наступними урядовими організаціями: *Урядовою національною іпотечною асоціацією (Government National Mortgage Association (Ginnie Mae); Федеральною корпорацією житлового кредитування*

(Federal Home Loan Mortgage Corporation (Freddie Mac)); *Федеральною національною іпотечною асоціацією* (Federal National Mortgage Association (Fannie Mae)). Дані облігації називають гарантованими іпотечними облігаціями (*agency pass-throughs*). *Ginnie Mae* – інститут, який пов'язаний з державою, і в зв'язку з чим облігації даного інституту забезпечені повною довірою і кредитом Уряду США. Тому дані облігації вважаються облігаціями вищої категорії надійності, як і цінні папери Казначейства США. *Freddie Mac* і *Fannie Mae* – це організації, спонсорами яких є уряд. Тому їх гарантії не є гарантіями Уряду США. Іпотечні облігації, які не є гарантованими, називають *звичайними (негарантованими) пайовими облігаціями* (*conventional pass-throughs*), або *приватними сертифікатами участі* (*private-label pass-throughs*). Дані цінні папери складають невеликий сектор пайових облігацій, який розвивається.

Агентство може надавати одну з двох типів гарантії. Перший тип гарантії з своєчасної виплати процентів і суми основної боргу полягає в тому, що відсотки і основний борг будуть виплачуватися у встановлені дати, навіть тоді, коли деякі позичальники цього не зможуть зробити. Такі пайові облігації з такою гарантією називають *повністю гарантованою пайовою облігацією* (*fully modified pass-throughs*) і їх випускають три агентства. Другий тип гарантії – гарантія виплати і процентів, і основної суми боргу, але надаються гарантії на повну виплату відсотків. Виплата номіналу за даною облігацією здійснюється відповідно надходжень платежів гасіння за заставною з гарантією того, що необхідна сума буде сплачена не пізніше, ніж через деякий час після встановленої дати виплати. Облігації з таким видом гарантії називають *модифікованими пайовими облігаціями* (*modified pass-throughs*) і їх випускала тільки *Freddie Mac* в минулому.

2) *Структуровані (або порядкові) іпотечні облігації* (*collateralized mortgage obligation (CMO)*) – це цінні папери, які забезпечені пулом пайових іпотечних облігацій. (Зробимо зауваження, що в вітчизняній літературі облігації даного виду називають іноді облігаціями забезпеченими пулом заставних, що є не зовсім коректно, тому що всі іпотечні облігації забезпечуються пулом заставних. Різниця між ними полягає тільки в механізмі передачі грошового потоку від пулу заставних до тримачів облігацій). В межах одного пулу існує декілька класів порядкових облігацій із різними строками погашення. Різні класи порядкових облігацій називаються ще *траншами*. Платежі гашення пулу використовуються для погашення порядкових облігацій на пріоритетній основі у відповідності з визначеним проспектом емісії. Дані облігації були створені як засіб для більш гнучкого управління координацією активів і пасивів інституціональних інвесторів. З цієї точки зору пайові іпотечні облігації для багатьох

інвесторів є непривабливими інструментами в зв'язку із ризиками попередніх оплат. Даний ризик зменшується при використанні структурованих облігацій, які перерозподіляють грошові потоки від пулу пайових облігацій за різними класами облігацій. Утворення структурованих (порядкових) облігацій наведено на рисунку 1.3. Дана модель побудована на припущенні, що замість пропорційного розподілу місячного грошового потоку, як це здійснюється у випадку пайових облігацій, виплата основної частини (як чергова, так і попередня) розподіляється на деякій пріоритетній основі. Рисунок показує грошові потоки за 10 іпотечними позиками і пов'язаними з ними пайовими облігаціями і, окрім того, три класи облігацій, або траншу, розмір основного боргу для кожного класу і набір правил, які відображують як виплати основного боргу за пайовими облігаціями повинні розподілятися за кожним класом. Зауважимо, що в межах одного класу (траншу) облігацій розподіл грошового потоку здійснюється пропорційно. При цьому припустимо, наприклад, що по класу А, величина основного боргу якого дорівнює 400 000 дол., емітовано 50 облігацій. Кожна облігація отримує пропорційну частину (2%) того, що буде отримано всім класом А. Правило розподілу платежів гашення за пулом полягає в наступному: клас А буде отримувати всі платежі гашення (і чергові виплати, і попередні оплати) до тих пір, поки не буде погашений весь основний борг у сумі 400 000 дол. Потім клас Б буде отримувати всі платежі гашення позики, поки не буде сплачена вся сума боргу 350 000 дол., і після цього клас В отримує всю частину боргу, яка залишилася в сумі 250 000 дол. За даним правилом розподілу грошового потоку кожний з трьох класів буде отримувати проценти на залишок непогашеного боргу. Тепер оцінимо отримані результати. Загальний ризик попередніх оплат для порядкових облігацій такий самий, як і загальний ризик попередніх оплат для 10 іпотечних позик. Але тепер даний ризик перерозподілений серед трьох класів порядкових облігацій. Першим поглинає попередні оплати клас А, потім – клас Б, і нарешті останнім – клас В. В результаті облігації класу А є цінними паперами з більш коротким строком до погашення, ніж два інших класи, а клас В – з найбільш довгим. Інституційні інвестори можуть залучати різні класи облігацій в залежності від природи і структури їх зобов'язань (пасивів) і реального строку погашення класів порядкових облігацій. Крім того, невизначеність в питанні про строк погашення для кожного з класів порядкових облігацій значно менше, ніж невизначеність про строк погашення пайових облігацій. Таким чином, за допомогою перерозподілу грошового потоку від відповідного пулу іпотек були створені класи облігацій, які більш привабливі для управління координацією пасивів і активів інституційних інвесторів, ніж пайові іпотечні облігації. Класи облігацій, які зображені на рисунку 1.3 мали простий набір

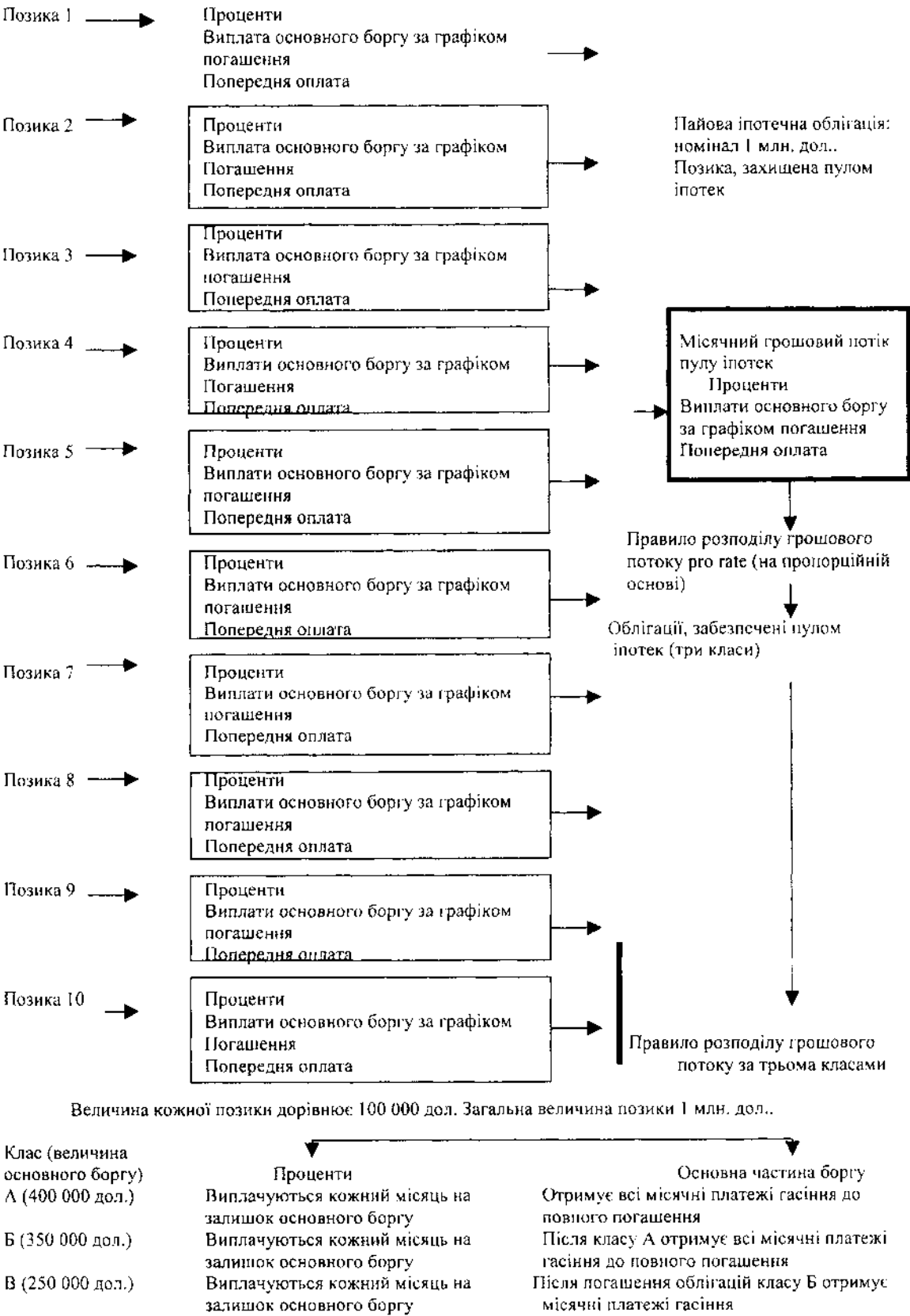

Рис. 1.3. Утворення структурованих (порядкових) іпотечних облігацій

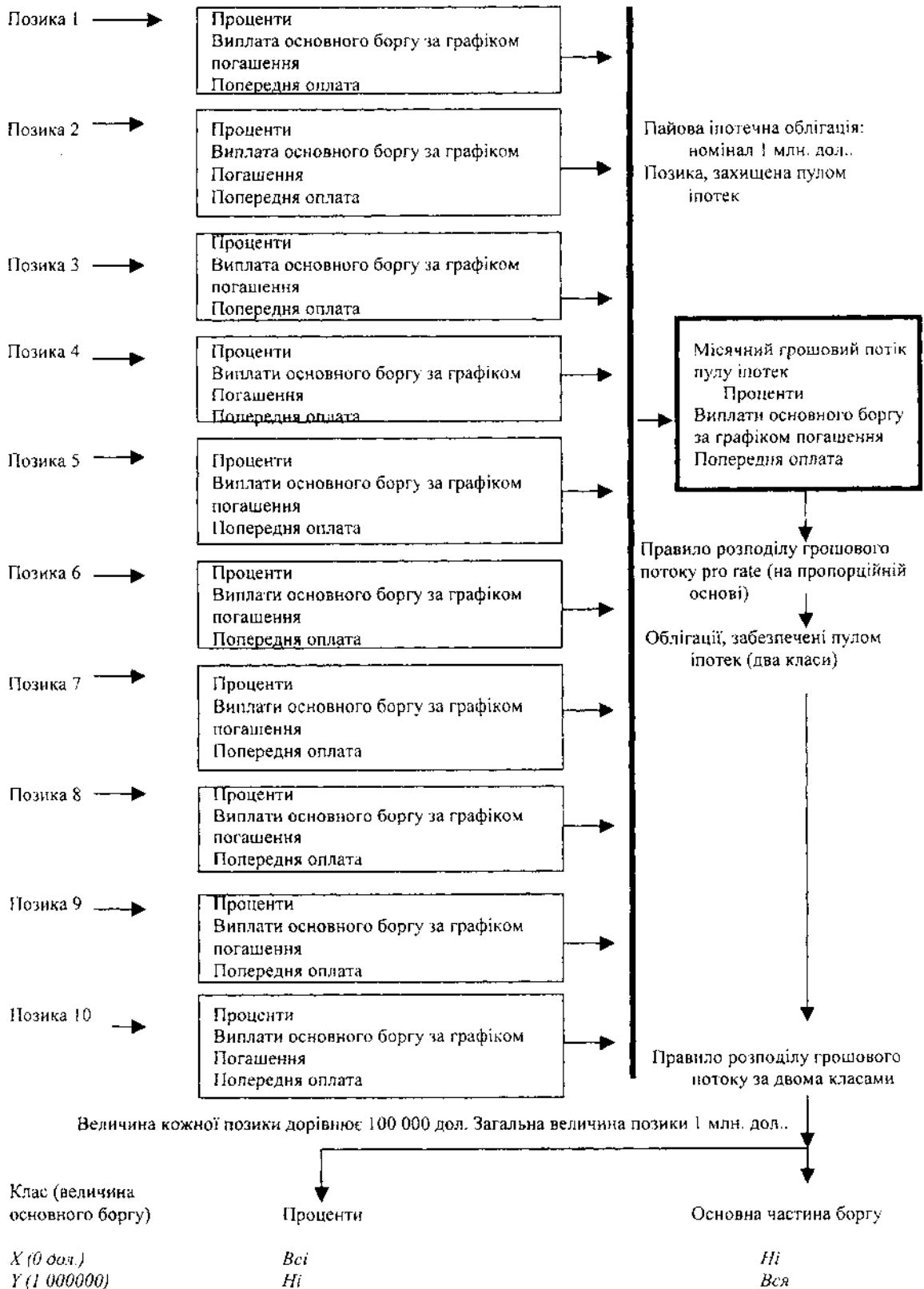

Рис. 1.4. Утворення іпотечних облігацій з купоном, який відокремлюється

правил розподілу платежів гасіння боргу. Але на сьогодні в США існують більш складні структури порядкових облігацій, завданням побудови яких є зменшен-

ня невизначеності попередніх виплат. До таких облігацій відносяться облігації з купоном, який відокремлюється.

3) *Іпотечні облігації з купоном, який відокремлюється*. Пайові іпотечні облігації розподіляють грошовий потік від відповідного пулу іпотек між тримачами облігацій на пропорційній основі. Іпотечні облігації з купоном, який відокремлюється, і які були започатковані в 1986 році Федеральною іпотечною асоціацією (FNMA; Fannie May) розподіляють грошовий потік пулу іпотек на пропорційній основі. Розглянемо знову наш приклад, наведений на рисунках 1.2 і 1.3.

Для порядкових облігацій існує набір правил (пріоритетів) розподілу платежів гашіння боргу за різними класами. У випадку іпотечних облігацій з купоном, який відокремлюється, процентні платежі і платежі гашіння розподіляються між двома класами нерівномірно. Наприклад, один клас облігацій отримує тільки платежі гашіння, а інший – тільки процентні платежі. Така модель відображена на рисунку 1.4.

Найбільш популярним типом іпотечних облігацій з купоном, який відокремлюється, є облігації, в яких всі процентні виплати зосереджені в одному класі (клас "тільки проценти"; interest – only (IO)), а всі виплати основного боргу – в другому (клас "тільки основна частина", principal – only (PO)). Клас IO не отримує ніяких платежів гашіння боргу. Створення розглянутих іпотечних облігацій пов'язано з тим, що характеристики ризику і доходності даних фінансових інструментів можуть бути привабливими для хеджування

портфелів пайових облігацій і іпотечних позик, але необхідно зауважити, що вони не часто використовуються як самостійні інвестиційні інструменти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про іпотеку" № 898-IV від 5 червня 2003 року.
2. Закон України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати" Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 1, ст. 1.
3. Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18.06.1991 року із змінами і доповненнями.
4. Закон України "Про заставу": Прийнятий 2 жовтня 1992 р. // Голос України. – 1992. – 11 листопада. С. 3, 6-7; Право України. – 1993. – №1. – С. 58-67.
5. Постанова КМУ "Про порядок ведення державного реєстру застав рухомого майна: 30 липня 1998 р. № 1185.
6. Постанова КМУ "Про Книгу запису застав": 12 січня 1993 р. №14 // Збір. Постанов Уряду України. – 1993. – №3. – С. 54.
7. *Евтух А.Т.* Ипотека: жилищное кредитование. – Луцк: Волын. обл. тип., 2000. – 180 с.
8. *Евтух А.Т.* Ипотека: теория и практика. – Луцк: Медиа, 1999. – 467 с.
9. *Кручок С.* Емісія іпотечних цінних паперів як засіб рефінансування // Вісник НБУ. 001. – №3. – С. 43-44.
10. *Роуз Питер.* Банковский менеджмент. Предоставление финансовых услуг: Пер. с англ. Под ред. Севрука В. Т. и др. – М.: Дело Лтд, 1995. – С. 244-276.
11. Система ипотечного кредитования в Германии: Пер. с немецкого – Дармштадт: Союз немецких ипотечных банков г. Бонн ФРГ – 1997.
12. *Френк Дж. Фабоцци.* Управление инвестициями / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 931 с.

УДК 336.71

КНЫШ В.

Научн. руководитель ШКЛЯРУК С. Г. – к. э. н.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

В истории развития банковских систем различных стран известно несколько их видов:

- двухуровневая банковская система (Центральный банк и система коммерческих банков);
- централизованная монобанковская система;
- уникальная децентрализованная банковская система – Федеральная резервная система США.

Первый уровень банковской системы образует Центральный банк страны. Он (ЦБ) выполняет следующие функции:

- осуществляет эмиссию национальных денежных знаков, организует их обращения и изъятия из обращения, определяет стандарты и порядок ведения расчетов и платежей;
- проводит общий надзор за деятельностью кредитно-финансовых учреждений страны и исполнение финансового законодательства;
- предоставление кредитов коммерческим банкам;

- выпускает и проводит погашение государственных ценных бумаг;
- управляет счетами правительства, осуществляет зарубежные финансовые операции;
- осуществляет регулирование банковской ликвидности с помощью традиционных для Центрального банка методов воздействия на коммерческие банки: проведение политики учетной ставки, операций на открытом рынке с государственными ценными бумагами и регулирование норматива обязательных резервов коммерческих банков.

С точки зрения собственности на капитал, центральные банки подразделяются на:

- государственные, капитал которых принадлежит государству, например, центральные банки в Великобритании, ФРГ, Франции, Канаде, России);
- акционерные (например, в США);

– смешанные – акционерные общества, часть капитала которых принадлежит государству (в Японии, Бельгии).

Некоторые центральные банки были сразу образованы как государственные (в ФРГ, России), другие создавались как акционерные, а затем национализировались (в Великобритании, Франции). Но независимо от того, принадлежит или нет капитал центрального банка государству, исторически между банком и правительством сложились тесные связи, особенно усилившиеся на современном этапе. Правительство заинтересовано в надежности центрального банка в силу особой роли последнего в кредитной системе страны, в проведении экономической политики правительства.

Однако, тесные связи с государством не означают, что оно может безгранично влиять на политику центрального банка. Независимо от принадлежности капитала центральный банк является юридически самостоятельным. Чаще всего он подотчетен либо законодательному органу, либо специальной банковской комиссии, образованной парламентом. Управляющий банком, которого могут назначать парламент, президент, правительство, монарх, обычно не входит в состав правительства. Существенная степень независимости центрального банка является необходимым условием эффективности его деятельности, которая нередко вступает в противоречие с краткосрочными целями правительства, озабоченного, например, приближением очередных выборов. Это особенно важно в плане ограничения возможностей правительства использовать ресурсы центрального банка для покрытия бюджетного дефицита.

В то же время независимость центрального банка от правительства носит относительный характер в том смысле, что экономическая политика не может быть успешной без четкого согласования и тесной увязки ее основных элементов денежно-кредитной и финансовой политики. В долгосрочном плане политика центрального банка прямо определяется приоритетами макроэкономического курса правительства. В конечном счете любой центральный банк в той или иной степени сочетает черты банка и государственного органа.

В большинстве стран с рыночной экономикой и двухуровневой банковской системой функции центральных банков в основном совпадают, но есть, естественно, и отличия. Так, например, во главе банковской системы Франции, которая характеризуется жестким банковским надзором и кредитным контролем, а также преобладанием государственных кредитных институтов, стоит Министерство финансов Франции. Центральный банк Франции – Банк Франции – наряду с двумя другими институтами (Национальный кредитный Совет и Комиссия по банковскому контролю), которые осуществляют контроль за деятельностью коммерческих банков, находится под

руководством Министерства финансов. Банк Франции обладает монополией на эмиссию банкнот, но его задачи как банка государства ограничены, так как многие банковские операции выполняет само Казначейство Франции.

История развития банковского дела знает и такой тип банковской системы, как централизованная монобанковская. По этому типу была построена банковская система СССР и многих других социалистических стран. Банковская система СССР складывалась из трех государственных банков (Госбанк, Стройбанк, Внешторгбанк) и системы сберегательных касс. Госбанк СССР, помимо эмиссионной и расчетно-кассовой деятельности, выполнял функции кредитирования различных отраслей народного хозяйства (предоставление краткосрочных кредитов промышленности, транспорту, связи и долгосрочных – сельскому хозяйству). Стройбанк осуществлял долгосрочное кредитирование и финансирование капитальных вложений в различные отрасли народного хозяйства (кроме сельского хозяйства). Внешторгбанк проводил кредитирование внешней торговли, занимался международными расчетами, операциями с иностранной валютой, золотом и драгоценными металлами. Сберегательные же кассы привлекали денежные вклады населения, осуществляли оплату коммунальных и других услуг. Монополия трех государственных банков приводила к тому, что кредиты зачастую выполняли роль второго бюджета. В этих условиях не использовался эффективный потенциал кредитного механизма, не было возможности проводить активную денежно-кредитную политику теми инструментами, которые известны в странах с рыночной экономикой.

Помимо двухуровневой структуры банковской системы, существует децентрализованная Федеральная Резервная Система (ФРС США). Ее возглавляют 12 федеральных резервных банков в различных регионах страны, задачей которых является контроль за деятельностью банков – членов ФРС и определение кардинальных направлений монетарной политики США. Членами ФРС являются 40% всех коммерческих банков. Остальные коммерческие банки работают "на свой страх и риск".

Курс на развитие рыночных отношений потребовал создания качественно новой системы банков. В середине 80-х годов началось проведение банковской реформы, в результате которой на тот момент были организованы крупные отраслевые специализированные банки: Госбанк СССР, Промстройбанк, Агропромбанк, Жилсоцбанк, Сбербанк и Внешэкономбанк. Однако, реально такая реформа привела к тому, что монополия трех государственных банков была заменена монополией реорганизованных специализированных банков.

Первые коммерческие банки в СССР были созданы в августе 1988 г. После принятия закона СССР "О

кооперации” в 1988 г. объединениям кооперативов предоставлялось право создавать кооперативные банки. В конце 1988 г. было создано 25 кооперативных банков. В апреле 1989 г. было разрешено создание акционерных коммерческих банков и коммерческих банков на паевых началах. Основными преимуществами создаваемых коммерческих банков по сравнению с государственными специализированными банками являлись предоставленная свобода в выборе методов ведения банковских операций и прямая зависимость в привлечении клиентов на договорной основе.

В конце 1990 г. были приняты Законы СССР “О государственном банке СССР” и “О банках и банковской деятельности”. Вскоре были приняты соответствующие законы в Украине и Российской Федерации. В соответствии с Законом “О банках и банковской деятельности” учредителями коммерческих банков могут быть не только юридические, но и физические лица, а также иностранные участники. С принятием этих законов начался более интенсивный процесс организации новых коммерческих банков. Перестройка банковской системы путем создания второго уровня в виде самостоятельных коммерческих банков была названа реформой банковской системы начала 90-х годов. И если на начало 1990 г. в России было около 200 коммерческих банков, то к началу 1995 г. – уже 2,5 тысячи. Для сравнения: в США, чтобы создать 1 тысячу банков, потребовалось около 80 лет (1781-1860 гг.).

Коммерческий банк – это коммерческое предприятие, которое в условиях рынка строит свои взаимоотношения с партнерами как обычные рыночные, т. е. на основе прибыльности и риска. Однако, банк должен всегда соотносить прибыльность с соображениями безопасности и ликвидности. Банк, предоставивший слишком много ссуд или оказывающий-

ся не в состоянии обеспечить ликвидность, необходимую в некоторых непредвиденных ситуациях, может оказаться неплатежеспособным. Это связано с тем, что основополагающим принципом успешного функционирования любого коммерческого банка является его деятельность в пределах реально имеющихся ресурсов.

Однако, важны не только количественное равенство ресурсов банка и его кредитных вложений, но и их совпадение по качественным характеристикам. Например, если в структуре вкладов преобладают краткосрочные депозиты до востребования, а банк осуществляет долгосрочное размещение средств, то ликвидность данного банка оказывается под угрозой. С точки зрения поддержания определенного уровня ликвидности банка важно также при выдаче ссуд с высоким уровнем риска одновременно увеличивать долю собственных средств в общем объеме ресурсов и т. п.

Логично предположить, что банки не могут отдавать займы все имеющиеся у них деньги вкладчиков, поскольку последние имеют право отозвать свои деньги в любой момент. Однако, банковский опыт показывает, что банки не только могут предоставить в кредит почти все средства на депозитах, но и удовлетворить требования своих вкладчиков. Тем не менее, для обеспечения собственной безопасности банки оставляют определенную фиксированную часть депозитов “незакрепленной”. Эти фонды именуются банковскими резервами. Отношение между размером резервов, которые должны иметь коммерческие банки, и выданными обязательствами по вкладам называется нормой обязательных резервов. Эта норма устанавливается Центральным банком страны или банковской структурой, выполняющей функции Центрального банка.

$$\text{Норма банковского резерва} = \frac{\text{Обязательные резервы коммерческого банка}}{\text{Обязательства коммерческого банка по депозитам до востребования}} \cdot 100\%$$

В условиях рынка коммерческий банк является не только одним из видов коммерческих предприятий, но и выполняет важную роль финансового посредника в следующих областях:

- Во-первых, в области перераспределения временно свободных денежных средств юридических и физических лиц на основе срочности, платности и возвратности.
- Во-вторых, при осуществлении платежей между хозяйствующими субъектами, когда особенно важна ответственность банков за своевременное и полное выполнение платежных поручений своих клиентов.
- В-третьих, при совершении операций с ценными бумагами, когда банк выступает в качестве

инвестиционного брокера, инвестиционного консультанта, инвестиционной компании или фонда.

Операции банка. Традиционными операциями для банка являются: осуществление денежных расчетов, пассивные и активные операции. Денежные расчеты в рамках национальной экономики могут иметь наличную и безналичную форму. При безналичной форме расчетов проводятся записи по счетам в банках, когда деньги списываются со счета плательщика и зачисляются на счет получателя. Естественно, что широкому распространению такой формы денежных расчетов может способствовать только разветвленная сеть банков. Государство обычно заинтересовано в организации и развитии

безналичной формы расчетов, поскольку последняя приводит к существенной экономии издержек обращения и облегчает изучение и регулирование макроэкономических процессов.

Безналичные расчеты осуществляются по банковским счетам, которые открываются клиентам для хранения и перевода средств после представления соответствующих документов. Банковские счета могут быть следующих видов: расчетные счета (расчетные субсчета), текущие, депозитные, валютные. Счета могут быть простыми и контокоррентными. Расчетные счета открываются всеми фирмами независимо от формы организационно-правовой деятельности, действующими на принципах коммерческого расчета и имеющими статус юридического лица. Текущие счета открываются обычно организациям и учреждениям, не занимающимся коммерческой деятельностью, либо нехозрасчетным подразделениям фирмы. Депозитные счета открываются для хранения в течение определенного времени части средств предприятия. Валютные счета служат базой для проведения безналичных расчетов в различной форме.

Традиционно банк рассматривается как учреждение, которое принимает вклады и выдает ссуды. Эти операции относятся либо к пассивным, либо к активным.

Пассивные операции банка – это операции по мобилизации средств. Средства, полученные в результате пассивных операций, являются основой дальнейшей банковской деятельности. Результатом проведения пассивных операций банка является формирование банковских ресурсов, которые отражаются в пассиве баланса банка. Источниками банковских ресурсов могут быть собственные, заемные и привлеченные средства. Основным источником формирования банковских ресурсов являются вклады клиентов (привлеченные средства).

Вклады клиентов или депозиты могут быть: бессрочные (до востребования), срочные (обязательства, имеющие определенный срок), условные (средства могут быть изъяты при наступлении заранее оговоренных условий). Средства, хранящиеся на счетах до востребования, предназначаются для осуществления текущих платежей. По этим счетам банки выплачивают или крайне низкие проценты, или не выплачивают их вообще. Это связано с тем, что депозиты до востребования практически не оставляют банкам возможности рефинансирования средств и использования их в течение длительного времени, а также с тем, что банки берут на себя работу по ведению расчетно-кассового обслуживания клиентов.

Другой вид депозита – срочные вклады, т.е. привлекаемые банком на определенный срок. По этим вкладам выплачиваются более высокие проценты, зависящие от срока вклада, поскольку банки могут более длительное время распоряжаться средствами

вкладчика и имеют возможность реинвестировать их. Чаще всего на срочные вклады помещаются средства целевого назначения, например, суммы, предназначенные для покупки оборудования через шесть месяцев.

Промежуточное положение между срочными и бессрочными депозитами занимает сберегательный вклад, открываемый с целью накопления или сохранения денежных сбережений (обычно это операции с населением).

Разновидностью срочных вкладов являются депозитные и сберегательные сертификаты. Под сертификатом понимается письменное свидетельство банки-эмитента (банка, выпустившего этот сертификат) о вкладе денежных средств. Сертификат удостоверяет право вкладчика или его правопреемника на получение по истечении определенного срока суммы вклада с процентами. Депозитный сертификат выдается только юридическим лицам, сберегательный – только физическим лицам, проживающим на территории Украины.

К пассивным операциям коммерческого банка относятся кредиты, полученные от других банков, за счет которых образуются заемные кредитные ресурсы коммерческого банка. Объектом межбанковского кредита (МБК) являются свободные кредитные ресурсы устойчивых в финансовом отношении банков. Чтобы эти ресурсы приносили доход, банки размещают их в других банках заемщиках. Сроки возвращения кредитных ресурсов колеблются от одного месяца до нескольких лет.

Источником кредитных ресурсов коммерческого банка могут быть и кредиты Центрального банка как кредитора "в последней инстанции". Центральный банк может проводить по отношению к коммерческим банкам или политику кредитной экспансии (направленную на расширение кредитных вложений), или политику кредитной рестрикции (направленную на сокращение кредитных вложений).

Пассивные операции коммерческих банков связаны с формированием и развитием собственного капитала банка. К собственным средствам банков относятся уставный фонд, резервный фонд, другие фонды, образуемые за счет отчислений от прибыли банка, страховые резервы, а также не распределенная в течение года прибыль.

Активные операции банка. Банковские активы состоят из капитальных и текущих статей. Капитальные статьи активов – земля, здания, принадлежащие банку; текущие – денежная наличность банков, учетные векселя и другие краткосрочные обязательства, ссуды и инвестиции.

Сущность кредитных операций заключается в кредитировании фирм и населения. Не случайно банк называют кредитным предприятием. Наибольшая часть активов банков размещена в кредитные операции (табл. 1).

Таблиця 1

		В валюте		На период	
		Национальный (млн. грн.)	Иностранной (Смлн.)	Короткосрочн.	Долгосрочн.
Остаток задолженностей на конец периода.					
1991	0,97	0,97	-	0,85	0,12
1992	27	24	3	26	1
1993	406	385	21	396	11
1994	1558	1199	359	1381	176
1995	4113	3029	1084	3678	435
1996	5452	4102	1350	4885	607
1997	7295	5195	2100	6522	773
1998	8855	5102	3752	7221	1633
Удельный вес в общем объеме, (%)					
1991	100	100	-	87,2	12,8
1992	100	90,6	9,4	95,4	4,6
1993	100	94,8	5,2	97,4	2,6
1994	100	77	23	88,7	11,3
1995	100	73,6	26,4	89,4	10,6
1996	100	75,2	24,8	88,9	11,1
1997	100	71,2	28,8	89,4	10,6
1998	100	57,6	42,4	81,6	18,4

Классификация банковских кредитов осуществляется по нескольким критериям: в зависимости от покупателя, целей, сроков, обеспеченности и т. д.

Кредитные операции являются наиболее доходной статьей банковского бизнеса, но в каждой кредитной сделке для кредитора присутствует элемент риска: возможность невозврата ссуды, неуплаты процентов, нарушение сроков возврата кредита.

Наличие такого риска, его зависимость от различных факторов, связанных с деятельностью заемщика, предполагает осуществление банком обоснованной оценки кредитоспособности заемщика. Единой системы оценки кредитоспособности заемщика не существует: каждый банк старается использовать оптимальную для него методику анализа кредитоспособности своих клиентов.

“Новые” операции коммерческих банков. Выше были рассмотрены традиционные для любого банка операции. Однако, данное представление является сегодня крайне односторонним и не соответствует современным реалиям. Сегодня подавляющая доля предпринимателей хотят видеть банк не столько кредитным учреждением, сколько информационно-консультативным центром, ориентирующим клиентуру в тенденциях рыночной конъюнктуры и научно-технического прогресса, что привело к развитию довольно большого числа банковских операций, непосредственно не связанных с традиционными активными и пассивными операциями. Более 200 наименований банковских операций и услуг – это реальность середины 90-х годов, будущий диапазон станет гораздо шире.

Значительная доля современных операций банка относится к доверительным (трастовым) операциям. Трастовые операции банков – это особая форма взаимоотношений банков с клиентами, при которой владельцы денежных средств, имущества или других ценностей предоставляют право и доверяют банкам самостоятельно размещать их с наибольшей выгодой, за что банки получают соответствующее комиссионное вознаграждение, а сами владельцы активов (денежных средств, имущества, ценностей и т. д.) – соответствующую прибыль.

Особую группу операций составляют финансовые и биржевые услуги. Это управление пакетами акций, консультации, бюджетное и налоговое планирование, помощь в слиянии и т. п. Преобладающими являются так называемые трастовые операции (операции по доверительному управлению имуществом и фондовыми ценностями). Фирма заключает с банком трастовое соглашение, в соответствии с которым банк обязуется управлять доверенными ему средствами разумно и с прибылью для владельцев и получает за это определенную плату.

Итак, традиционное представление о банке сводится к тому, что банк рассматривается как кредитный и расчетно-кассовый институт. Выполняя эти традиционные функции, банковская система опосредует процесс создания денег, эмитируя в процессе своей деятельности платежные средства.

Рассмотрим более подробно этот процесс, предполагая, что коммерческий банк получил депозиты путем вложения в него наличных денег. Именно такой вид вклада способствует увеличению совокупных

резервов и общего количества депозитов всей банковской системы.

Предположим, что одна из фирм продала свои товары правительству, получив в оплату за них 100 ден. ед. Фирма положила эти 100 ден. ед. в банк "А". Тогда при норме обязательного банковского резерва, например, в 20% банк может выдать ссуду другой фирме в размере избыточного резерва (избыточные резервы равны фактическим резервам минус обязательные резервы), т. е. на 80 ден. ед. Одновременно с выдачей ссуды происходит образование нового депозита в банке, обслуживающем заемщика, и, соответственно, в рамках всей банковской системы. При этом количество денег в обращении увеличилось на 80 ден. ед. Заемщик, получив 80 ден. ед., покупает необходимые товары у третьей фирмы, которая кладет эти деньги на депозит в обслуживающем ее банке. Последний при норме обязательного резерва в 20% предоставит кредит четвертой фирме в размере избыточного резерва, т. е. в 64 ден. ед. $(80 - 80 \cdot 20 : 100)$. При этом количество денег в обращении увеличится еще на 64 ден. ед.

Суммируя названные выше перемещения, получаем (табл. 2 см. в приложении).

Но процесс создания банками денег на этом не заканчивается. Он будет продолжаться до тех пор, пока сумма потенциального кредита не приблизится к нулю.

Формализация описанного выше примера выглядит следующим образом: банк "А" привлек депозит в размере D_1 при норме обязательного резерва r и предоставил кредит в сумме $K_1 = (D_1 - D_1 \cdot r : 100) = D_1(1 - r : 100)$. Появление нового депозита $D_2 = K_1$ в банковской системе предоставляет возможность выдать новый кредит на сумму $K_2 = (D_2 - D_1 \cdot r : 100) = (D_1 - D_1 \cdot r : 100) - [(D_1 - D_1 \cdot r : 100) \cdot r : 100] = D_1(1 - r : 100) - [D_1 \cdot (1 - r : 100) \cdot r : 100]$. Затем появляется новый депозит $D_3 = K_2$ т. д.

Общая сумма кредитно-денежной эмиссии M_d будет выглядеть следующим образом:

$$M_d = D_1 + D_1(1 - r : 100) + [D_1(1 - r : 100) - D_1(1 - r : 100) \cdot r : 100] + \dots + n \text{ раз.}$$

Или иначе:

$$M_d = D_1 + D_1(1 - r : 100) + D_1(1 - r : 100)^2 + D_1(1 - r : 100)^3 + \dots + D_1(1 - r : 100)^n.$$

Применив формулу суммы бесконечной геометрической прогрессии при знаменателе меньше единицы, получим сумму кредитно-денежной эмиссии банковской системы, выраженную следующим образом:

$$M_d = D_1 : [1 - (1 - r : 100)] = D_1 \cdot 100 / r,$$

если r выражен в процентах.

Таким образом, первоначальное внесение денег в банковскую систему в размере D_1 вызвало мультипликативный эффект. Банковский (депозитный) мультипликатор (mb) равен:

$$mb = 1 : r \cdot 100,$$

если r выражен в процентах.

В нашем числовом примере при $r = 20\%$ $mb = 1 : 20 \cdot 100 = 5$. Таким образом, первоначальный вклад в 100 ден. ед. может увеличить количество денег в обращении до 500 ден. ед.

Описанный выше процесс создания денег банковской системой следует рассматривать, конечно, как идеальную, абстрактную схему, действующую при условии, что все фирмы все полученные деньги относят в банк, никто не изымает свои вклады, а банки строго придерживаются норматива обязательного резервирования.

Следует также заметить, что банковский мультипликатор, как и любой мультипликатор в экономике, работает как на увеличение, так и на уменьшение. Предположим, что фирма изымает деньги для покупки товара за границей. Изъятие 100 ден. ед. (изъятие депозита из банковской сферы) в нашем примере приведет к обратному мультипликативному уменьшению безналичных денежных средств, эмитированных банковской системой, в размере 500 ден. ед.

В процессе кругооборота средств у фирмы зачастую появляются временно свободные денежные суммы, сохранение которых в качестве различных кассовых запасов на текущих счетах банка представляется нерациональным. Предпочтительным является помещение таких ресурсов в доходные инвестиционные активы (ценные бумаги, залоговые документы и прочие виды финансовых обязательств). Создается портфель инвестиций фирмы, требующий профессионального и оперативного управления. Эту функцию фирма, как правило, передает банку, где существует специальный отдел по управлению капиталами. В таких отделах банка сосредотачиваются портфели инвестиций многих клиентов, что дает возможность банку, объединяя эти портфели и экономя на масштабах деятельности, достигать среднего рыночного Уровня доходности по каждому портфелю и сокращать финансовый риск предпринимателей. По такому же принципу осуществляется и управление пенсионными фондами, осуществляемое банками.

Кроме того, можно отметить еще целый ряд распространенных банковских операций сегодняшнего дня:

- консалтинг: расширяющаяся сфера банковских услуг по предоставлению консультаций другим коммерческим предприятиям;
- операции по проведению ревизии бухгалтерского учета на фирме, анализ ее финансового состояния;
- аккредитивы: банки содействуют развитию предпринимательства путем выпуска кредитных писем. Аккредитивы широко применяются и во внешнеэкономических операциях;
- управление кооперативными финансами. Это сложный процесс по управлению активами и

- пассивами клиента (фирмы), ликвидностью, рисками, всеми финансовыми, материальными, трудовыми и иными потоками в условиях, когда у банка с производством сложились длительные и доверительные отношения. При этом банк выступает в роли контролера и казначей: как контролер, банк использует свой опыт по внутреннему аудиту, финансовому и бухгалтерскому учету, налоговой отчетности, как казначей – управляет ресурсами фирмы, рассчитывает его потребности в средствах, осуществляет эффективное их вложение;
- кредитные карточки: многие банки получают существенные доходы от использования системы кредитных карточек. Чаще всего доход представляет собой годовую плату за использование кредитной карточки, и потребитель погашает процент по невыплаченному остатку;
- обмен валюты: банки могут покупать и продавать иностранную валюту для собственного использования или по поручению клиента;
- охрана ценностей: многие банки держат специальные сейфы, где хранятся ценности клиентов банка;
- гарантийные услуги банка: во-первых, это различного рода операции, где банк выступает в качестве гаранта своего клиента; во-вторых, это операции, связанные с куплей и продажей ценных бумаг для своих клиентов. К операциям такого рода относятся различные виды срочных сделок, прежде всего фьючерсы и опционы. Сегодня в России у банков лучшие кадры андеррайтеров, брокеров, дилеров, информационно-аналитические службы для оценки ситуации на рынке ценных бумаг. А успешный портфельный траст помогает фирмам эффективно мобилизовать дополнительные средства;
- особым видом операций современного банка является покупка государственных ценных бумаг за свой собственный счет. Банки имеют право зарабатывать деньги на торговле этими бумагами, а также на получении процентов, которые правительство выплачивает всем держателям

ценных бумаг государства (например, ККО, ГКО, ВВЗ, ОФЗ, ОГСЗ и др.). На протяжении 1994-1996 гг. этот вид операций российских коммерческих банков приносил им наибольший доход (даже несмотря на снижение доходности по ГКО в 1996 г.);

- операции по лизингу. Лизинг – это операции по размещению движимого и недвижимого имущества, которое специально закупается с целью сдачи его в аренду предпринимателю. Лизинговые операции обычно осуществляет специализированная лизинговая фирма (зачастую учреждаемая банком) или сам банк. Это операции по разработке лизинговых предложений, подписанию контракта, страхованию лизинговых операций, отслеживанию правильности и своевременности взноса арендной платы;
- операции по факторингу, т. е. операции по покупке на договорной основе требований по товарным поставкам. В результате подобной операции продавец требований получает в течение 2-3 дней 70-90% суммы в виде аванса. Оставшиеся 10-30% суммы являются для банка своего рода гарантией, которая выплачивается предпринимателю при получении банком счета на оплату требований должником. Банк взимает с предпринимателя-продавца требований определенные проценты за немедленное предоставление эквивалента долговых обязательств, премию за финансовый риск и возмещает административно-управленческие расходы. Эти операции зачастую совмещаются с рядом обязательств в пользу клиента, которые берет на себя банк (например, учет дебиторской задолженности, осуществление финансирования и т. п.).

ЛИТЕРАТУРА

1. Токарев А. О банках и банковской деятельности // Деньги и кредит. – 1999.
2. Порамарчук А. Законодательство о банках и банковской деятельности. // Законность. – 2000.
3. Сафронов "Состояние банковской системы". Деньги и Кредит №12, 2004 г.
4. "Банковское дело". Справочник.

УДК 336.1

КОЛЕСНИКОВА Т.

Наук. керівник ГАПОНЮК М. А. – к. е. н.

ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ОЗДОРОВЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Управління фінансами з боку державних органів влади відіграє важливу роль в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни.

Щоб стабілізувати соціально-економічний розвиток країни державні органи, за останні декілька років,

провели значну роботу. І є позитивні досягнення: зростання ВВП, зрушення в АПК, розвиток інвестиційної діяльності, збільшення зайнятості населення, погашення заборгованості з виплати заробітної плати та пенсій.

Позитивні результати помітні також і в грошово-кредитній сфері: стабілізація валютного курсу гривні, скоротилися обсяги доларизації економіки, збільшилися резерви НБУ, зменшення обсягів державного зовнішнього боргу.

Але на сучасному етапі розвитку фінансової системи існує багато складних проблем, які потребують зваженого вирішення. До них відносяться:

1. Низька платоспроможність населення, що призводить до звуження внутрішнього попиту, зниження нагромадження і обсягу інвестицій.

Доходи населення за січень-лютий 2005 року:

- номінальні доходи населення за січень-лютий 2005 р. порівняно з аналогічним періодом 2004 р. збільшились на 41,8%;
- наявні доходи, які можуть бути використані населенням на придбання товарів та послуг, збільшились на 41,3%;
- реальні наявні, визначені з урахуванням цінового фактора, – на 25,1%.

У лютому поточного року порівняно з січнем номінальні доходи населення збільшились на 7,4%, а наявні та реальні наявні, відповідно, – на 4,5% та 3,5%.

Наявні доходи у розрахунку на одну особу за лютий 2005 р. становили 351,3 грн. проти 336,1 грн. за січень.

Витрати населення у січні-лютому поточного року порівняно з аналогічним періодом попереднього року збільшились на 28,3%, приріст заощаджень становив 4344 млн.грн.

Для вирішення цієї проблеми необхідно впровадити заходи щодо підвищення платоспроможності населення і значного збільшення обсягів внутрішнього ринку, тобто підвищення межі платоспроможності, підвищення мінімальної заробітної плати, збільшення соціальних виплат, розширення підприємницької діяльності та ін.

2. Існування нераціональної структури економіки, застарілого обладнання і скорочення виробництва. Експерти вважають, що ступінь зносу основних виробничих фондів в народному господарстві України досягає 70-80%. За розрахунками, у 2004 р. за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 78,4 млрд. грн. інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень). Необхідність оновлення основного капіталу зростає. Тому щоб вирішити цю проблему необхідно провести зважену інвестиційну політику з метою формування раціональної структури економіки країни, реструктуризації і санації приватизованих підприємств.

3. Зростання обсягів дебіторської і кредиторської заборгованості підприємств і установ, а також бартеризація економіки. За останні роки обсяг дебіторської і кредиторської заборгованості підприємств і установ досягли величини ВВП, а частка бартеризації доходила до 40%.

Вирішити цю проблему можна шляхом створення умов для відродження вітчизняного виробництва, скорочення обсягів дебіторської і кредиторської заборгованості, скорочення рівня бартеризації економіки.

4. Жорстока податкова система, яка призводить до скорочення розвитку підприємницької діяльності, обсягів господарських операцій та нагромадження капіталу. Розвиток тіньової економіки. Високі ставки податків на доходи громадян. Зокрема, податку з доходів фізичних осіб надійшло у сумі 992,4 млн.грн., що на 31,5 млн.грн., або на 3,3% більше, ніж у відповідному періоді минулого року. Обсяги експорту зовнішньої торгівлі України товарами за січень 2005 р. становили 2 487,2 млн. дол. США, імпорту – 1 805,7 млн. дол. США.

Для подолання цієї проблеми необхідно провести зміни в системі оподаткування, застосовувати заходи з депінізації економіки, збільшити притоки іноземних капіталів.

5. Незбалансована бюджетна система. Зростає бюджетна заборгованість суб'єктів підприємницької діяльності. Наявність в Україні високого рівня державних видатків. Існує значна кількість необґрунтованих пільг.

Загальна сума доходів зведеного бюджету України за січень 2005 року становила 6917 млн. гривень. Порівняно з відповідним періодом минулого року, дохідна частина зведеного бюджету збільшилась на 1920,6 млн. грн., або на 38,4%. Видатки зведеного бюджету України за січень 2005 року становили 5394,9 млн.грн., що на 2034,8 млн.грн., або на 60,6% більше відповідного показника минулого року.

Соціальну спрямованість бюджету, що є однією із важливих складових бюджетної політики, характеризує значна частка видатків соціального спрямування.

Щоб вирішити цю проблему необхідно впровадити такі заходи як досягнення раціональної величини і структури доходів державного бюджету, забезпечення достатніх доходів місцевих бюджетів, доцільна і прозора структура і впровадження обсягів державних видатків на всіх рівнях раціонального використання державних коштів.

6. Збільшення обсягів державного боргу. За станом на 28 лютого 2005 року державний прямий та гарантований борг України становив 86'460'038,97 тис. грн. або 16'316'293,46 тис. дол. США, в тому числі: державний прямий та гарантований зовнішній борг – 63'705'449,63 тис.грн. (73,7% від загальної суми державного прямого та гарантованого боргу) або 12'022'164,50 тис. дол. США; державний прямий та гарантований внутрішній борг – 22'754'589,34 тис. грн. (26,3%) або 4'294'128,96 тис. дол. США.

Державний прямий борг України становив 68'986'810,79 тис.грн. (79,8%) або 13'018'835,79 тис. дол. США. Державний прямий зовнішній борг становив 46'233'187,70 тис.грн. (53,5%) або 8'724'889,18 тис. дол. США. Державний прямий внутрішній борг становив 22'753'623,09 тис.грн. (26,3%) або 4'293'946,61 тис. дол. США.

Гарантований борг України становив 17'473'228,18 тис.грн. (20,2%) або 3'297'457,67 тис. дол. США, в тому числі: гарантований зовнішній борг – 17'472'261,93 тис.грн. (20,2%) або 3'297'275,32 тис. дол. США; гарантований внутрішній борг – 966,25 тис.грн. або 182,35 тис. дол. США.

Протягом січня-лютого 2005 року сума державного прямого та гарантованого боргу України збільшилась у гривневому еквіваленті на 1'058'902,77 тис.грн. (1,2%) або на 219'272,27 тис. дол. США.

При цьому, державний прямий зовнішній борг зменшився на 495'830,08 тис.грн. (1,1%) або на 82'932,63 тис. дол. США. Зменшення державного прямого зовнішнього боргу за січень-лютий 2005 року спричинене в основному перевищенням виплат з погашення боргу над сумою запозичень та зниженням курсів євро та дол. США по відношенню до грн. Державний прямий внутрішній борг збільшився на 1'800'315,97 тис.грн. (8,6%) або на 344'516,40 тис. дол. США. Збільшення частки державного прямого внутрішнього боргу спричинене перевищенням залучення коштів від випуску ОВДП над погашенням боргу. Зважаючи на зростання інтересу до запозичень у національній валюті України в міжнародних масштабах та підвищення інвестиційної привабливості держави серед іноземних інвесторів за січень-лютий 2005 року Міністерством фінансів України було розміщено облігації внутрішньої державної позики загальною номінальною вартістю 2'044,5 млн. грн.

Гарантований борг України зменшився на 245'583,12 тис.грн. (1,4%) або на 42'311,50 тис. дол. США, що пов'язано в основному з погашенням боргу перед МВФ та виконанням гарантійних зобов'язань держави перед Баварським банком.

7. Стан соціального страхування та пенсійного забезпечення потребує значної трансформації. Зокрема, видатки соціального спрямування у січні поточного року збільшились, порівняно з аналогічним періодом 2004 року, на 1965,8 млн. грн, або у 2 рази і становили 3917,1 млн. гривень. Соціальні видатки спрямовано на:

- освіту – 923,8 млн. грн., що на 157,6 млн. грн. більше, ніж за відповідний період 2004 року;
- соціальний захист та соціальне забезпечення населення – 2426,3 млн. грн., що на 1732 млн. грн. більше, ніж за відповідний період 2004 року;
- охорону здоров'я – 494,8 млн. грн., що на 67 млн. грн. більше, ніж за відповідний період 2004 року;
- духовний та фізичний розвиток громадян – 72,2 млн. грн., що на 9,2 млн. грн. більше, ніж за відповідний період 2004 року.

Тому для вирішення проблеми потрібно створити необхідні ресурси для проведення передбачених виплат, а також збільшити фінансові інвестиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василук О.Д. Державні фінанси України: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1997.
2. Кудряшов В.П. Фінанси: Навчальний посібник. – Херсон: 2002.
3. Василук О.Д. Теорія фінансів. – К.: 2000.
4. Опарін В.М. Фінанси [загальна теорія]. – К.: КНЕУ, 1999.
5. www.minfin.gov.ua – Міністерство фінансів України.
6. www.me.gov.ua – Міністерство економіки України.

УДК 336.01

ЛЕПСЬКИЙ О.

Наук. керівник ГАПОНЮК М. А. – к. е. н.

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Неможливо уявити розвиток економіки будь-якої країни без фінансової політики. Так, дослідження проблем реалізації державної влади та економіко-соціальний розвиток базується на макропроектах, до складу яких входить фінансова політика. Вирішення окремих проблем цієї політики призводить до певних зрушень як соціального, так і економічного характеру. Аналізуючи поточний стан економіки порівняно з попереднім, можна зробити певні висновки про діяльність влади та спрогнозувати наступні кроки подолання тієї чи іншої проблеми. Щоб уяви-

ти зміст і завдання фінансової політики, звернемось до розгляду її складових.

Ефективна діяльність держави неможлива без **фіскальної політики**. За допомогою **податкової політики** держава стимулює розвиток господарської діяльності, опікується малозабезпеченими верствами населення, забезпечує трудовий потенціал; суттєво впливає на стан і розвиток науково-технічного прогресу суспільства.

Українська податкова система розпочала своє формування з моменту проголошення незалежності Ук-

раїни. Схемою оподаткування було взято класичну схему розвинутих країн. Саме це призвело до появи ряду проблем, до яких можна віднести: збільшення кількості збиткових підприємств, зростання безробіття, ускладнення соціально-економічної ситуації в країні.

Формування податкової політики є однією з найактуальніших проблем України при інтегруванні української економіки в міжнародний ринок та становлення ринкової економіки.

Податків не люблять платити всі, але в Україні не сплачують ще й тому, що вони несправедливі та їхня сума не відповідає тій користі, що отримується споживачами від держави. Однією з проблем податкової політики є швидка зміна законів – це призводить до критичного стану серед суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Платники податків просто не в змозі встигнути за змінами, вони не знають, які саме, коли і за яким механізмом мають сплачувати податки.

Сьогодні проводиться політика держави щодо реформування податкової служби та податкової системи. Це приєднання податкової адміністрації до міністерства фінансів, розгляд структури оподаткування, відміна деяких ввізних платежів, вдосконалення механізмів адміністрування податку на додану вартість, боротьба з корупцією та ряд інших. Щоб побачити зміни в податковій політиці, звернемось до статистики.

Витрати населення у січні-лютому поточного року порівняно з аналогічним періодом попереднього року збільшились на 28,3%, приріст заощаджень становив 4344,0 млн.грн. У тому числі поточні податки на доходи, майно тощо 2146,0 (4,9%). Тоді як номінальні доходи населення за січень-лютий 2005 р. порівняно з аналогічним періодом 2004 р. збільшились на 41,8%. Найвні доходи, які можуть бути використані населенням на придбання товарів та послуг, збільшились на 41,3%, а реальні наявні, визначені з урахуванням цінового фактора, – на 25,1%. Це свідчить про збільшення доходу державного бюджету порівняно з попередніми періодами.

Важливу роль у розвитку державних фінансів України відіграє *бюджетна політика*. Вона займається функціями формування, розподілу і використання коштів державного бюджету. Бюджетна політика на рівні окремого бюджету тісно пов'язана з іншими бюджетами. Пріоритетним завданням бюджетної політики є політика на макроекономічному рівні. Саме на цьому етапі формування доходів бюджетів визначаються перелік та межі податкових надходжень, пільги з оподаткування галузей, підприємств чи певних груп населення, форми та розміри неподаткових доходів, джерела формування доходів бюджетних цільових фондів, напрями і розміри офіційних трансфертів і т. д.

В процесі розподілу бюджетних коштів бюджетна політика проводиться шляхом виділення і закріплен-

ня видатків за основними розпорядниками. Таким чином фінансуються низькорентабельні галузі або ж неприбуткові. Це такі як: органи держуправління, оборони, розвиток освіти і науки, захист навколишнього середовища та ін. Видатки державного бюджету відіграють роль перебудови економіки, розвитку підприємництва та вирішення соціально-економічних проблем.

Метою бюджетної політики є розвиток економіки, цінова стабільність, забезпечення повної зайнятості, розвиток підприємницької діяльності та ін. При розвитку країни бюджетна політика вирішує проблеми формування достатніх доходів до всіх ланок бюджетної системи, раціоналізації обсягів і структури видатків бюджету, оптимізації кредиторської та дебіторської заборгованості бюджетів, досягнення бюджетної збалансованості та збалансованість бюджету на всіх його рівнях.

Напрямок бюджетної політики визначає Верховна Рада України. А його виконанням займається уряд та органи держуправління: НБУ, ФДМУ та ін.

Бюджетна політика на 2005 рік передбачає фінансове забезпечення реалізації стратегічних цілей Програми діяльності Кабінету Міністрів України – підвищення рівня державних соціальних стандартів, надання державних і суспільних послуг та зниження рівня бідності в країні. Бюджетна політика проводиться в напрямі підвищення рівня збалансованості та прозорості бюджету та посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави та адміністративно-територіальних одиниць.

Основним завданням *грошово-кредитної* політики є досягнення загального рівня виробництва. Цей рівень характеризується повною зайнятістю і відсутністю інфляції. Грошово-кредитна політика полягає в зміні пропозиції грошей з метою стабілізації сукупного обсягу виробництва, зайнятості і рівня цін. Отже, грошово-кредитне регулювання має антиінфляційне спрямування і є виразом монетарної політики.

Контролює грошово-кредитну систему центральний банк країни, який володіє монополією правом емісії грошей і регулювання їх кількості в обороті. Найважливішими інструментами грошово-кредитної політики є регулювання грошової маси і рівня банківського проценту. Грошова маса в обороті держави забезпечується операціями на відкритому ринку і резервною нормою покриття комерційних банків. А банківський процент – обліковою процентною ставкою.

Головною метою грошово-кредитної політики в 2005 році є забезпечення стабільності гривні як монетарної передумови і фактора економічного зростання на інвестиційно-інноваційній основі з урахуванням можливих коливань зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури і змін в інституційному середовищі. Цієї мети передбачається досягнути шляхом керуван-

ня динамікою грошової пропозиції відповідно до попиту на гроші з боку економічної системи, використовуючи відповідні інструменти грошово-кредитної політики. Продовжуватиметься підтримання стабільності грошової одиниці з урахуванням взаємопов'язаної динаміки рівня інфляції, обмінного курсу та процентних ставок.

Грошово-кредитна політика спрямовуватиметься на подальше укріплення довіри до національної грошової одиниці, що сприятиме формуванню довгострокових напрямів та ефективних механізмів господарювання, перетворюванню збережень підприємств і домашніх господарств в інвестиційні ресурси. Стабільність грошової одиниці забезпечить поступове посилення інвестиційних чинників зростання національної економіки, що розширить позитивний вплив грошово-кредитної політики на економічний та соціальний розвиток.

У 2005 році грошово-кредитна політика спрямовуватиметься на утримання інфляції на рівні 6-7 відсотків. Для оцінки ситуації на грошово-кредитному ринку використовуватимуться й інші цінові індекси, зокрема середньорічний індекс споживчих цін, індекс цін виробників промислової продукції, а також індекс-дефлятор ВВП. З урахуванням збільшення попиту на гроші в результаті зростання реального ВВП і тенденції підвищення рівня монетизації економіки забезпечення інфляційного орієнтира потребує зростання монетарної бази протягом року на 20-26 відсотків, грошової маси – на 28-33 відсотка. Національний банк України забезпечуватиме задоволення попиту на гроші за рахунок емісії, сприяючи зростанню грошового мультиплікатора, поліпшенню структури грошової маси.

Щодо іншої, не менш важливої, складової фінансової політики – *митної політики*, можна зауважити наступне. Фінансова політика Держмитслужби спрямована на забезпечення повноти сплати податків і зборів при здійсненні експортно-імпорتنих операцій та їх своєчасне перерахування до Державного бюджету,

а також на раціональний та обґрунтований підхід до використання державних коштів, що асигнуються на утримання та розбудову системи.

Митна політика держави спрямована на захист своїх інтересів порівняно з іншими країнами. Митний контроль регулює надходження товарів на терени України, тим самим регулюючи кон'юктуру власного ринку. Це безумовно одна із найважливіших функцій держави.

Щоб зрозуміти важливість митної політики, звернемося до статистики.

Товарна структура зовнішньої торгівлі України за січень 2005 року становила:

- по експорту **2487167,74** (вартість, тис. дол. США);
- по імпорту **1805705,14** (вартість, тис. дол. США).

Підводячи підсумки викладеного, можна зробити висновки, що фінансова політика, як система декількох окремих складових, ставить перед собою мету оптимального розподілу ВВП між галузями господарства, соціальними групами населення та територіями. На основі вирішення проблем фінансової політики має забезпечуватися стійке зростання економіки, удосконалення її структури, створення умов для розвитку господарських одиниць та ін. Отже, кожна складова фінансової політики має суттєве значення як для розвитку економіки країни, так і захисту її інтересів на теренах світового ринку, що відображається добробутом кожного громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кудряшов В.П. "Фінанси": Навч. посібн. – Херсон, 2002.
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України www.minfin.gov.ua.
3. Офіційний сайт Національного банку України www.bank.gov.ua.
4. Офіційний сайт Державної митної служби України www.customs.gov.ua.
5. Офіційний сайт Державної податкової адміністрації України www.sta.gov.ua.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua.

УДК 336.7

МАКОВКІНА А. М.

Наук. керівник ШКЛЯРУК С. Г. – к. е. н.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Валютний ринок як економічна категорія відображає певну сукупність відносин щодо здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти, інших валютних цінностей, цінних паперів у іноземній валюті та руху іноземних капіталів. З практичної точки зору, під валютним ринком розуміють офіційні фінансові центри, в яких зосереджено здійснення валютних операцій.

Головними функціями валютного ринку є:

- реалізація валютної політики держави, спрямованої на забезпечення регулювання національної економіки та розширення зовнішньо-економічних зв'язків;
- сприяння поглибленню міжнародного розподілу праці та міжнародної торгівлі;
- визначення і формування попиту та пропозиції на іноземні валюти;

- своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
- регулювання валютних курсів;
- хеджування валютних ризиків;
- диверсифікація валютних резервів;
- одержання прибутку від операцій з валютою та валютними цінностями тощо.

Регулярно встановлюють обмінні курси між усіма головними валютами і найчастіше одну важливу валюту, наприклад долар, використовують як стандарт, за допомогою якого порівнюють усі курси. Курси усіх вільно конвертованих валют визначають, як і будь-яку іншу ціну, попитом і пропозицією на тому ринку, на якому їх продають, тобто на валютному ринку. Зазначений попит і пропозицію визначають платіжним балансом країни – наявністю в ньому активного або пасивного сальдо.

Протягом 2004 року, попри різні обставини, стрімких коливань курсу гривні не спостерігалось – номінальний курс плавно зміцнювався. За рік він зріс на 0.48%, реальна ж ревальвація була більшою, тому що рівень інфляції за минулий рік становив 12.3%.

Валютний ринок є складовою економічної системи держави, і його ефективне функціонування значною мірою залежить від процесів, що в ній відбуваються. Минулий рік став багатим на події економічного та політичного характеру, які неоднозначно вплинули на роботу валютного ринку. У 2004 році валові валютні резерви суттєво зросли: їх обсяг дав Національному банку змогу реалізувати заплановану на 2004 рік курсову політику, мета якої полягала у підтримці стабільності курсу гривні. Так за січень-серпень 2004 року НБУ купив на валютному ринку близько 5.3 млрд. доларів, збільшивши свої резерви до 12.1 млрд. доларів. Високі темпи зростання валютних резервів зумовлювалися значними надходженнями іноземної валюти, причому не лише з традиційних джерел, а ще й, так би мовити, з нетипових, оскільки 2004-й рік був роком президентських виборів.

Першим і головним джерелом зростання валютних надходжень залишалася виручка від експорту, оскільки темпи його нарощування у 2004 році були неочікувано високими. За даними Держкомстату, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі України за січень-вересень 2004 року зросло до 5.567 млрд. (із 2.420 млрд. доларів за аналогічний період 2003 року). Обсяги експорту товарів і послуг за той же період збільшилися на 70.5% порівняно з аналогічним періодом 2003 року і становили 27.5 млрд. доларів. Завдяки ньому частка експорту у структурі ВВП України суттєво зросла (лише за чотири місяці 2004 року, за підрахунками експертів, вона збільшилася до 72%, тоді як за 2003 рік становила приблизно 60%). Для порівняння зауважимо, що економіка Німеччини залежить від поставок за кордон на 24%, Франції і Великобританії – на 20%, а США – всього на 10%.

Ще одним суттєвим джерелом валютних надходжень в Україну був продаж на зовнішніх ринках дер-

жавних облігацій уряду. На початку березня 2004 року Україна розмістила семирічні облігації на суму 600 млн. доларів і на початку серпня – п'ятирічні облігації на суму 500 млн. доларів. Таким чином, номінальний зовнішній борг України зріс ще на 1.1 млрд. доларів. Джерелом надходження валюти на внутрішній ринок також були іноземні інвестиції, в тому числі і портфельні. За даними Держкомстату, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України зріс за рік до 1.1 млрд. доларів.

Нетиповим для 2004 року стало ще одне велике джерело надходження валюти – під виборчу кампанію. Такі надходження також стали великим ризиком для країни, оскільки після виборів кошти почали виводитися з України і відіграли не останню роль у виникненні ажіотажного попиту на іноземну валюту наприкінці року.

Великі зовнішні потоки валюти, спрямовані на український ринок, несли в собі певні ризики, бо валюту купував Національний банк, випускаючи в обіг велику кількість національних грошей. Однак під час стрімкого розвитку, коли економіка потребує значних грошових коштів, це не є серйозною загрозою. За даними НБУ, рівень монетизації економіки у першій половині 2004 року становив усього 33% від ВВП, що не є критичним показником для України і дає банку змогу проводити розширення грошових агрегатів.

Таблиця 1:
Основні показники грошово-кредитного
ринку України у 2004 році

показники	на початок року, млн.грн.	на кінець року, млн.грн.	приріст за рік	
			млн.грн.	%
Грошова маса (МЗ)	95043	125800	30756	32.4
Обсяги готівки поза банками (МО)	33119	42345	9226	27.9
Кредитні вкладення	67835	88571	20736	30.6

На грошовому ринку спостерігалася парадоксальна ситуація. З одного боку, Національний банк вживав заходів, спрямованих на боротьбу зі зростанням темпів інфляції (це підвищення облікової ставки із 7 до 9%, зміна розмірів і кількості ставок нормативів обов'язкового резервування комерційних банків для різних видів залучених коштів – замість десяти диференційованих ставок (від 0 до 12%) почали діяти дві – 7 і 8%). З другого боку, уряд свідомо приймав рішення, які провокували зростання інфляції.

Ще одним чинником, який негативно позначився на тенденціях валютного ринку, стала політика Національного банку в царині проведення валютних інтервенцій. Постійна купівля валюти на ринку з початку 2004 року призвела до випуску в обіг значної кількості грошей, що суттєво підвищило ліквідність

банківської системи. На кінець 2004 року обсяг коштів на коррахунках банків становив 8 млрд. грн., що практично вдвічі перевищувало їх обсяг на кінець 2003 року. До чинників, які спричинили додатковий попит на валютному ринку, слід також віднести все ще великий обсяг тіньової економіки (від 50 до 60% від ВВП), яку зазвичай обслуговує ринок готівкової валюти. Всі перелічені чинники в сукупності могли суттєво вплинути на курсоутворення гривні та викликати її девальвацію. Але за час, що минув, НБУ сформував досить жорстку й ефективну систему валютного регулювання, яка поєднує в собі як економічні, так і адміністративні важелі. При цьому в моменти кризових явищ центральний банк використовує в основному адміністративні заходи.

Оскільки перші ознаки курсової дестабілізації проявилися на ринку готівкових продажів, НБУ почав саме з нього. Було прийнято постанову, згідно з якою курс купівлі та продажу іноземних валют не міг відхилятися більш як на 2% від встановленого Національним банком офіційного курсу гривні щодо іноземних валют першої групи класифікатора. Також НБУ закріпив за собою право у разі виникнення коливань курсів купівлі-продажу готівкової валюти за гривні здійснювати у межах торговельної сесії продаж уповноваженим банкам готівкової валюти за гривні. Це право було реалізовано. Із середини жовтня 2004 року Національний банк почав регулярні торги готівковою валютою для підкріплення обмінних пунктів банків. Аби зняти ажіотаж і не допустити великої девальзації гривні, НБУ двічі на тиждень продавав банкам готівку за фіксованим курсом – 5.3150 грн. за долар США. Оскільки попит постійно зростав, а Національний банк фактично зафіксував готівковий курс гривні, комерційні банки також запровадили певні обмеження на продаж валюти через свої обмінні пункти. Вони були різні за формою та змістом, але мали спільну мету – обмежити продаж валюти. Попит на валюту постійно зростав, а НБУ з метою запобігання девальзації та стримування інфляції утримував курс гривні практично незмінним. Усе разом призвело до виникнення дефіциту готівкової валюти. НБУ втратив значну кількість своїх резервів. Лише за період із вересня по грудень 2004 року валові валютні резерви НБУ скоротилися з 12.1 млрд. доларів до 9.452 млрд. доларів.

Суттєве скорочення резервів та "вихід" капіталу за кордон примусили Національний банк ужити деяких обмежувальних заходів стосовно роботи міжбанківського валютного ринку. Так, починаючи із 14 грудня 2004 року, НБУ заборонив комерційним банкам, які мають дозвіл на відкриття коррахунків у закордонних банках і здійснення операцій з ними, користуватися посередництвом інших банків для купівлі іноземної валюти за гривні на внутрішньому ринку. Це дало змогу посилити контроль за валютними операціями та знизити можливості виведення капіталу з країни. Та-

кож НБУ з 8 грудня 2004 року скоротив тривалість торговельної сесії на міжбанківському валютному ринку з 4.5 до 2.5 години. Національний банк прийняв постанову, яка закріпила деякі обмежувальні заходи, спрямовані на контроль за рухом валюти та зниження попиту на неї. Згідно з документом, НБУ зокрема тимчасово заборонив банкам купувати іноземну валюту за гривні на міжбанківському валютному ринку України для оплати товару, що імпортується без ввезення в країну, а також за кредитні кошти за договорами гарантій, відступлення права вимоги та для інвестицій за кордон, а також для дострокового погашення резидентами кредитів у іноземній валюті за договорами з нерезидентами. Також НБУ заборонив комерційним банкам купувати валюту на міжбанку під "довгу" валютну позицію. Дії НБУ цілком зрозумілі, однак заборона на купівлю валюти під "довгу" валютну позицію може відповідним чином ускладнити для банків регулювання своєї валютної ліквідності. Головним чинником, який суттєво впливає на поведінку суб'єктів валютного ринку, залишається інфляція. НБУ передбачає, що у 2005 році інфляція буде на рівні 6-7%, а МВФ погіршило прогноз з 8,1% до 9,5%.

Таблиця 2
Обсяги міжбанківського валютного ринку
України у 2001-2004рр.

(млн. доларів США)

Місяці	2001	2002	2003	2004
Січень	859.01	1040.20	1477.60	2126.90
Лютий	937.00	969.10	1387.10	2345.90
Березень	1001.18	1126.80	1514.50	2635.90
Квітень	1056.77	1248.90	1614.50	2280.50
Травень	1145.99	1057.90	1518.39	2207.50
Червень	1026.77	1021.60	1638.80	3117.40
Липень	1183.86	1416.90	1940.30	2869.80
Серпень	1152.40	1291.70	1747.00	2475.60
Вересень	1072.30	1352.00	1947.50	2657.90
Жовтень	1279.28	1587.40	2239.10	3473.70
Листопад	1179.66	1443.30	1849.10	3390.60
Грудень	1158.40	1584.10	2703.70	2852.80
Усього за рік	13052.62	15139.90	21577.59	32434.50

Враховуючи аналіз практики сучасного валютного регулювання в Україні можна зробити висновок, що основними напрямками удосконалення чинної системи валютного регулювання є:

- гнучкість політики курсоутворення;
- вирішення питання щодо репатріації українських капіталів і створення сприятливого інвестиційного клімату для нерезидентів;
- дедоларизація економіки;
- поповнення золотовалютних резервів країни і зниження ризику їхнього знецінення;
- створення стійкого позитивного сальдо платіжного балансу;

– удосконалення системи інституційного забезпечення і валютного законодавства.

Важливим у сучасних умовах є й підвищення рівня прозорості системи валютного регулювання в Україні. Наприклад, основні напрями грошово-кредитної політики, які розробляються НБУ та визначають серед іншого і завдання щодо розвитку системи валютного регулювання на поточний період, не завжди доводилися до відома широких кіл громадськості, на відміну від державного бюджету України. Неясність цілей і завдань грошово-кредитної та валютної політики на перспективу, а також часті зміни норм відповідного законодавства значно ускладнюють планування суб'єктами підприємницької діяльності їхньої ділової активності.

Звичайно, процес підвищення рівня прозорості системи валютного регулювання має відбуватися у передбачених державою межах. Тобто відомості, які містять державну таємницю, публікуватися не повинні. Проте цілі та завдання курсової політики, заходи щодо регулювання руху капіталів, режиму функціонування валютного ринку, шляхи поповнення золотовалютних резервів і основні напрями їх використання

у поточному періоді мають бути відомими населенню України. Це також значно підвищить рівень співпраці НБУ з іншими державними органами з питань валютного регулювання.

Створення чинної системи валютного регулювання в Україні неможливе без глибокого вивчення теоретичних аспектів, досвіду інших держав світу, існуючої в країні практики, а також перспектив розвитку цієї системи. Саме такий підхід дасть змогу нашій країні розробити оптимальний режим валютного регулювання, який має відповідати вимогам і особливостям періоду ринкової трансформації економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19.02.1993 р.
2. Береславська О. Курс – стабільний, зростання триватиме. // Вісник НБУ. К. 2002, №2, с. 34-37.
3. Береславська О. Тенденції валютного ринку України у 2004 році. // Вісник НБУ. К. 2005, №2, с. 18-22.
4. Вахненко Т. Оптимізація валютно-курсної політики в Україні // Економіка України. К. 2005, №1, с. 28-34.
5. Резнікова О. Удосконалення чинної системи валютного регулювання // Фінанси України, 2001, №7, с. 16-20.

УДК 336

МАЛЕНКО Р. І.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Міжнародний досвід переконливо засвідчує, що економічне зростання і забезпечення ефективних умов для розвитку приватного сектору, покращення соціального захисту та добробуту населення можливі лише за умови ефективного розвитку кредитного ринку як одного з головних елементів ринкової економіки.

Розбудова кредитного ринку носить комплексний та системний характер і потребує координації та зусиль всіх учасників процесу – банків, Національного банку, органів законодавчої та виконавчої влади.

Протягом останніх років в Україні було досягнуто певних елементів стабілізації кредитного ринку із збереженням його ринкової орієнтації, здатної відігравати важливу роль у посиленні стабілізаційних процесів та здійсненні структурних перетворень в економіці в цілому. Цьому сприяли економічне зростання та фінансова стабілізація.

Останнім часом стан та перспективи розвитку кредитного ринку та кредитних відносин в своїх роботах розглядали такі вчені як М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Алексійчук, О. Євтух та інші. Однак кредитна система є дуже динамічною, тому потрібно постійно відслідковувати її стан і розробляти рішення відповідно до ситуації, що склалася на сьогодні.

Метою дослідження є оцінка стану та перспектив розвитку банківського кредитного ринку та системи нормативного регулювання кредитних відносин в Україні.

Кредит – позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання.

Згідно Закону України "Про банки і банківську діяльність" комерційні банки мають право здійснювати кредитні операції, якщо вони в встановленому законом порядку отримали ліцензію Національного банку. Банки зобов'язані мати підрозділ, функціями якого є надання кредитів та управління операціями, пов'язаними з кредитуванням [1].

Банкам забороняється прямо чи опосередковано надавати кредити для придбання власних цінних паперів. Використання цінних паперів власної емісії для забезпечення кредитів можливе лише з дозволу Національного банку України.

При наданні кредитів банк зобов'язаний додержуватись основних принципів кредитування, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, дотримуватись встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків.

Банк не може надавати кредити під процент, ставка якого є нижчою від процентної ставки за кредитами, які бере сам банк, і процентної ставки, що виплачується ним по депозитах. Виняток можна робити лише у разі, якщо при здійсненні такої операції банк не матиме збитків.

Кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі.

Суб'єкти господарської діяльності можуть використовувати такі форми кредиту: банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний, бланковий, консорціумний [2].

При наданні позичальнику кредиту в розмірі, що перевищує 15 відсотків власного капіталу ("великі кредити"), комерційний банк повідомляє про кожний такий випадок Національному банку. Жоден із виданих великих кредитів не може перевищувати 25 відсотків власних коштів банків. Загальний обсяг наданих кредитів не може перевищувати восьмикратного розміру власних коштів комерційного банку.

З метою захисту інтересів кредиторів і вкладників банків, кредитування позичальників здійснюється згідно з чинним законодавством України з дотриманням встановлених Національним банком України економічних нормативів діяльності комерційних банків та вимог щодо формування обов'язкових, страхових і резервних фондів [3].

Розмір відсоткових ставок та порядок їх сплати встановлюються банком і визначаються в кредитному договорі в залежності від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, облікової ставки та інших факторів.

Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України, на 01.12.2004 р. становили 91,8 млрд. грн. і за січень-листопад 2004 року зросли на 35,3% (торік – на 54,8%). Таке зростання відбулося за рахунок збільшення заборгованості за кредитами в національній валюті на 36%, в іноземній – 34,3%.

У листопаді 2004 року, незважаючи на зниження ліквідності банків, тривало нарощування кредитування ними реального сектору. Порівняно з жовтнем 2004 року приріст залишків заборгованості за кредитами становив 4,4%, у тому числі в національній валюті – 4,7%, в іноземній валюті – 4%.

Випереджаючими темпами тривало зростання довгострокових кредитів та кредитів у інвестиційну діяльність. З початку 2004 року вимоги банків за кредитами, наданими на строк понад 1 рік, зросли на 56,9% і на кінець листопада 2004 року становили 47,9 млрд. грн., або 52,2% від загального обсягу кредитних вкладень в економіку України. Залишки заборгованості за кредитами, наданими суб'єктам господарювання та фізичним особам в інвестиційну діяльність, збільшилися на 85,3% і становили 8,1 млрд. грн. За листопад 2004 року заборгованість за довгострокови-

ми позичками зросла на 5,5%, а за кредитами на інвестиційні цілі – 7,1%.

Серед регіонів найвищий приріст кредитних вкладень упродовж 11 місяців 2004 року спостерігався в банках Київської (92,3%), Рівненської (69,8%) та Хмельницької (67%) областей, найнижчий – у банківських установах Автономної Республіки Крим (23,3%) та Херсонській (16,1%) області.

На перше грудня 2004 року більшу частину кредитів (83,4% від загального обсягу кредитних вкладень в економіку) було надано суб'єктам господарювання, вимоги банків за якими на 01.12.2004 р. становили 76,5 млрд. грн., або зросли з початку 2004 року на 30%. У листопаді 2004 року заборгованість цих позичальників за отриманими кредитами підвищилася на 4,1%, у тому числі в національній валюті – на 3,9%.

У загальному обсязі вимог банків за кредитами, наданими суб'єктам господарювання, частка короткострокових позичок залишалася і на кінець листопада 2004 року становила 52,4% (40,1 млрд. грн.). Між тим порівняно з початком року вона зменшилася на 6 процентних пунктів (у листопаді на 0,6 відсотка) на користь довгострокових кредитів. Вимоги банків за довгостроковими кредитами зростали вищими темпами, ніж короткострокові. За січень – листопад їх обсяг збільшився на 48,8% (за листопад на 5,3%) до 36,4 млрд. грн.

У січні-листопаді 2004 року зростання кредитних вкладень спостерігалось майже за всіма видами економічної діяльності. Найбільшого приросту заборгованості досягнуто за кредитами, наданими установам охорони здоров'я та соціальної допомоги (у 2,8 раз), у будівництво (у 1,8 раз).

У розрізі форм власності найвищими темпами зростали вимоги банків за кредитами, наданими суб'єктам господарювання (не включаючи фізичних осіб) формою власності, які за січень-листопад 2004 року збільшилися на 31,3% до 70,7 млрд. грн. Залишки заборгованості за кредитами, наданими державним підприємствам (включаючи державні корпоративні), за цей період підвищилися на 7,1% і на 01.12.2004 р. становили 5,4 млрд. грн. [5].

Останнім часом спостерігається тенденція зниження відсоткової ставки за кредитами, так з 2000 року відсоткова ставка за кредитами в сферу економіки зменшилась з 40,3% до 17,3% у листопаді 2004 р. [4]. Проте в світовій практиці прийнято, що для збалансованого функціонування економіки процентна ставка за кредитами повинна складати 2-5% річних.

Проведені нами дослідження свідчать, що в сучасних умовах господарювання банківський кредитний ринок має недосконалу нормативну базу. На кредитному ринку спостерігається позитивна тенденція – зростання розмірів видаваних кредитів та зменшення відсоткової ставки за кредитами. Однак, така процентна ставка є високою для виробничої

сфери. Учасники банківського процесу повинні проводити політику по зменшенню річної ставки процента, збільшенню строків кредитування та доступності кредитів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність", від 07.12.2000 N 2121-III (2121-14). // Відомості Верховної Ради, 2001, N 5-6, ст.30.

2. Положення НБУ "Про кредитування", від 28.09.05 № 246.

3. Положення НБУ "Про порядок формування і використання резерву для можливих витрат за позиками комерційних банків", від 27.03.98 № 279.

4. Показники діяльності банківської системи України. // Бюлетень Національного банку України. – 2005. – № 1 (142) – С. 50-52.

5. Кредити, надані в економіку України. // Бюлетень Національного банку України. – 2005. – № 2 (143) – С. 13-15.

УДК 336.77

ФРАНЦЕВА О.

Наук. керівник ШКЛЯРУК С. Г. – к. е. н.

МЕХАНІЗМ КРЕДИТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Значення кредиту для нормального функціонування економіки будь-якої країни важко переоцінити. В останні роки він все більше використовується і в Україні, як відомо, саме кредит приносить банкам найбільший дохід. За сучасних умов кредит набув своїх специфічних рис, забезпечує раціональне використання грошових ресурсів і виступає як фактор прискорення процесу розширеного відтворення, регулятор грошового обігу, тобто змінює готівковий оборот в обігу на безготівковий. Необхідність використання підприємствами кредиту зумовлена тим, що надходження коштів підприємству і його платежі не збігаються як за часом, так і за сумою. Таким чином, виникнення і функціонування кредиту пов'язане з необхідністю забезпечення безперервного процесу відтворення, із тимчасовим вивільненням коштів у одних підприємствах і появою потреби в них у інших. Але це не є єдиною причиною появи кредитних взаємовідносин. У теперішній час кредитні відносини виникають за умови наявності будь-якої фінансової операції яка так чи інакше пов'язана із заборгованістю того чи іншого суб'єкту, які приймають участь у цій операції. Для забезпечення всього процесу відтворення необхідно, щоб підприємства мали необхідні оборотні кошти, які вони використовують для придбання оборотних виробничих фондів. Потім ці кошти переходять у наступну стадію і перетворюються у незавершене виробництво. Далі – готова продукція. Готова продукція, в свою чергу, є товаром, який призначений для продажу і відповідно реалізується на ринку. Після цього етапу виручка від реалізації зараховується на рахунок підприємства. Тобто має місце рух вартості фондів, що являє собою послідовний безперервний її перехід із однієї функціональної форми в іншу. Кредит дозволяє підприємству не розосереджувати свої фінансові ресурси на придбання запасів сировини й матеріалів, та позитивно впливає на кругообіг коштів підприємства, що в свою чергу дозволяє йому працювати ритмічно й мати прибуток від своєї діяльності. Кредитні відносини, які вини-

кають в пронесі надання грошових коштів кредитором позичальнику в тимчасове користування, обумовлюють виникнення права у кредитора вимагати своєчасного повернення кредиту від користувача із сплатою позичкового відсотку, а у позичальника виникають обов'язки щодо своєчасного повернення кредиту у повному обсязі. Ці юридично-правові відносини потребують чіткого законодавчого регулювання. Головним документом, який визначає банківську діяльність як правомірну, регулює та регламентує її є Закон України "Про банки і банківську діяльність", який був введений в дію Постановою Верховної Ради №873-12 від 20.03.91 року і на даний час має багато змін і доповнень.

Не менш важливим документом, що регламентує сферу кредитних відносин, є Положення Національного банку України "Про кредитування", затверджене постановою Правління НБУ №246 від 28 вересня 1995 року.

Постанова визначає форми кредитів, які підприємство має право отримувати:

1. Банківський кредит надається суб'єктам кредитування усіх форм власності у тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором. Основними із них є: забезпеченість, повернення, терміновість, платність та цільова направленість.

Основними джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банків, залишки на розрахункових та поточних (валютних) рахунках, залучені кошти юридичних та фізичних осіб на депозитні рахунки до запитання та строкові, міжбанківські кредити та кошти, одержані від випуску цінних паперів.

2. Комерційний кредит – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності. Учасники кредитних відносин при комерційному кредиті регулюють свої господарчі відносини і можуть створювати платіжні засоби у вигляді векселів – зобов'яз-

зань боржника сплатити кредитору зазначену суму у визначений термін.

Об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги, щодо яких продавцем надається відстрочка платежу. У разі оформлення комерційного кредиту за допомогою векселя інших угод про надання кредиту не укладається. Погашення комерційного кредиту може здійснюватися шляхом:

- сплати боржником за векселем;
- передачі векселя відповідно до чинного законодавства іншій юридичній особі (крім банків та інших кредитних установ);
- переоформлення комерційного кредиту на банківський. У разі оформлення комерційного кредиту не за допомогою векселя, погашення такого кредиту здійснюється на умовах, передбачених договором сторін.

3. Лізинговий кредит – це відносини між юридичними особами, які виникають у разі оренди майна і супроводжується укладанням лізингової угоди. Лізинг є формою майнового кредиту.

Об'єктом лізингу є різне рухоме (машини, обладнання, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка) та нерухоме (будинки, споруди, система телекомунікацій та ін.) майно.

4. Іпотечний кредит – це особливий вид економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна.

Кредиторами з іпотеки можуть бути іпотечні банки або спеціальні іпотечні компанії, а також комерційні банки.

Предметом іпотеки при наданні кредиту доцільно використовувати: житлові будинки, квартири, виробничі будинки, споруди, магазини, земельні ділянки, що є власністю позичальника, і не є об'єктом застави за іншою угодою.

Таблиця 1

Умови іпотечних кредитів в українських банках на період 01.08.2004 р.

банк	Ставка %	Строк кредиту, років	Початковий внесок, %
АКБ Аркада	19	7-10	30
АКБ Укрсоцбанк	22	25	25
АКБ НАДРА	20	20-25	20-25
АКБ Приватбанк	22,08	10	30
Банк Аваль	21	15	30

5. Бланковий кредит може надавати комерційний банк тільки в межах наявних власних коштів (без застави майна чи інших видів забезпечення – тільки під зобов'язання повернути кредит) із застосуванням підвищеної відсоткової ставки надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту і перевірений авторитет у банківських колах.

6. Консорціумний кредит може надаватися позичальнику банківським консорціумом такими способами:

а) шляхом акумулювання кредитних ресурсів у визначеному банку з подальшим наданням кредитів суб'єктам господарської діяльності;

б) шляхом гарантування загальної суми кредиту провідним банком або групою банків. Кредитування здійснюється в залежності від потреби в кредиті;

в) шляхом зміни гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі в консорціумній операції.

Положення "Про кредитування" визначає види банківських кредитів, що можуть надаватися підприємствам:

Кредити, які надаються банками, поділяються:

1. За строками користування:

1) короткострокові – до 1 року, можуть отримувати підприємства у разі фінансових труднощів, які виникають у зв'язку з витратами виробництва та обігу.

2) середньострокові – до 3 років, надаються підприємствам на поточні витрати, оплату обладнання та фінансування капітальних вкладень.

3) довгострокові – понад 3 років, можуть надаватися для формування основних фондів. Об'єктами кредитування можуть бути капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення вже діючих основних фондів, на нове будівництво, на приватизацію та інше.

Строк кредиту, а також відсотки за його користування (якщо інше не передбачено умовами кредитного договору) розраховуються з моменту отримання (зарахування на рахунок позичальника або сплати платіжних документів з позичкового рахунку позичальника) до повного погашення кредиту та відсотків за його користування.

2. За забезпеченням:

1) забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами);

2) гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи);

3) з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової організації);

4) незабезпечені (бланкові).

3. За ступенем ризику:

1) стандартні кредити;

2) кредити з підвищеним ризиком;

4. За методами надання:

1) у разовому порядку;

2) відповідно до відкритої кредитної лінії;

3) гарантійні (із заздалегідь обумовленою датою надання, за потребою, із стягненням комісії за зобов'язання).

5. За строками погашення:

– водночас;

– у розстрочку;

– достроково (за вимогою кредитора, або за заявою позичальника);

– з регресією платежів;

– після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу).

Також необхідним законодавчим актом, який регулює кредитні відносини, є Закон України "Про заставу", який був введений в дію Постановою ВР N 2655-12 від 02.10.92 року.

Законом передбачаються такі види застави:

- Іпотека – це застава землі, нерухомого майна, при якій земля та (або) майно, що становить предмет застави, залишається у заставодавця або третьої особи.

- Заклад – застава рухомого майна, при якій майно, що складає предмет застави, передається заставодавцем у володіння заставодержателя.

- Застава майнових прав.

- Застава цінних паперів – здійснюється передачею їх заставодержателю в депозитне володіння. Виникнення кредитних відносин між банком і позичальником можливе за таких умов:

- а) учасники (кредитор і позичальник) мають бути взаємозацікавлені: кредитор – у видачі кредиту, а позичальник – в його отриманні, тобто повинні збігатися економічні та правові інтереси;

- б) необхідна наявність економічних і юридичних гарантій повернення кредиту після певного строку;

- в) позичальник має бути власником майна, або має бути власником, наділеним правом на користування та розпорядження ним.

Процедура отримання кредиту позичальником

Попередні переговори, подання в банк заяви та інших документів на отримання кредиту, оцінка банком кредитоспроможності позичальника, визначення умов кредитування, підписання кредитного договору, надання кредиту, контроль банку за виконанням умов договору кредитування та повернення кредиту.

Оцінка кредитоспроможності позичальника

Кредитоспроможність являє собою оцінку банком позичальника з погляду можливості і доцільності надання йому кредиту і визначає імовірність своєчасного повернення позичок і виплати відсотків за ними у майбутньому.

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються банком на основі специфіки його кредитної діяльності. Для такої оцінки банком використовуються об'єктивні показники діяльності клієнта:

- 1) об'єм реалізованої продукції;
- 2) прибуток;
- 3) грошові потоки;
- 4) збитки;
- 5) склад і динаміка дебіторської і кредиторської заборгованості;
- 6) рентабельність діяльності підприємства;
- 7) рентабельність продукції;
- 8) коефіцієнт ліквідності балансу;

- 9) собівартість продукції;

- чинники суб'єктивного характеру:

- 1) ефективність керування підприємством;

- 2) макроекономічна ситуація;

- 3) стан розвитку галузі позичальника;

- 4) ринкова позиція позичальника і його залежність від циклічних і структурних змін в економіці і галузі;

- 5) наявність державних замовлень і державної підтримки;

- 6) історія погашення кредиту в минулому;

- 7) форма власності.

Формування резерву на покриття кредитних ризиків

Комерційні банки зобов'язані формувати резерви для відшкодування можливих витрат за позиками комерційних банків згідно із затвердженням НБУ "Положенням про порядок формування і використання резерву на відшкодування можливих витрат за позиками комерційних банків" [9].

Резерв формується за усіма видами виданих кредитів в національній та іноземній валюті, включаючи кредити і депозити інших банків, обліковані векселя, фінансовий лізинг, а також видані гарантії та поруки.

Резерв регулюється щоквартально, залежно від обсягів фактичної заборгованості та класифікаційної групи, до якої віднесено конкретну позику. Класифікаційна група визначається за оцінкою фінансового стану позичальника та перспектив його розвитку й оцінкою погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та відсотками.

Фінансовий стан позичальника й перспективи його розвитку дають змогу віднести його до однієї з таких категорій:

- клас "А" – фінансова діяльність дуже добра і дає можливість погашати основну суму боргу та відсотки у встановлені строки. Одночасно можна зробити висновок, що фінансова діяльність і на далі здійснюватиметься на такому ж високому рівні;

- клас "Б" – фінансова діяльність добра або дуже добра, але немає можливості підтримувати її на цьому рівні протягом тривалого часу;

- клас "В" – фінансова діяльність задовільна, але спостерігається чітка тенденція до погіршення;

- клас "Г" – фінансова діяльність погана і спостерігається чітка циклічність протягом коротких періодів часу;

- клас "Д" – фінансова діяльність свідчить про збитки, й очевидно, що ні основна сума позики, ні відсотки по ній не можуть бути сплачені. Погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та за відсотками оцінюється так:

- "добре", якщо заборгованість за позикою та відсотками сплачується у встановлені строки, а також якщо позику пролонговано один раз строком не більш ніж на 30 днів;

- “слабке”, якщо прострочена заборгованість за позицією та відсотками становить не більше, ніж 90 днів, а також по заборгованості із загальним строком пролонгації від 30 до 90 днів;
- “недостатнє”, якщо прострочена заборгованість за позицією та відсотками становить понад 90 днів, а

також по заборгованості за позицією та загальним строком пролонгації більше, ніж 90 днів.

На підставі класифікації позик банк створює резерв по кожній групі позик у таких розмірах:

- стандартні – 2%;
- під контролем – 5%;

Таблиця 2

Стан оцінки кредитного портфелю банків.

клас позичальника	погашення заборгованості		
	добре	слабке	недостатнє
А	стандартні	під контролем	субстандартні
Б	під контролем	субстандартні	сумнівні
В	субстандартні	сумнівні	безнадійні
Г	сумнівні	безнадійні	безнадійні
Д	безнадійні	безнадійні	безнадійні

- субстандартні – 20%;
- сумнівні – 50%;
- безнадійні – 100%.

Рішення про надання кредитів позичальникам, незалежно від запрошеного розміру кредиту, приймається колегіальне (Правлінням банку, Кредитним комітетом, і т. ін.) більшістю голосів і оформляється протоколом.

Фахівці кредитного підрозділу ще до укладення кредитної угоди між банком-кредитором і позичальником повинні чітко і глибоко:

- вивчити і проаналізувати надані позичальником документи, його кредитну історію, здійснити перевірку і обстеження діяльності суб'єкта господарювання;
- здійснити оцінку кредитоспроможності позичальника та гаранта чи поручителя;
- проаналізувати техніко-економічне обґрунтування заходу, що пропонується до кредитування, оцінити його ефективність, окупність;
- визначити ступінь ризику кредитної операції;
- визначити умови кредитування: розмір кредиту, порядок його надання, строк користування та строки погашення, розмір відсоткової ставки, строки;
- сплати відсотків, економічні санкції в разі невиконання умов договору;
- здійснити експертизу проектно-кошторисної документації або внести пропозицію щодо залучення до цієї роботи фахівців зі сторони.

На даний момент в Україні зареєстровано 179 банків, з них фактично діють 158, тобто в порівнянні з 2000 роком, коли в банківському реєстрі НБУ значилося приблизно 220 банків, ми бачимо, що кількість банків значно скоротилася приблизно на 25%.

У структурі кредитного портфелю найбільшою була питома вага кредитів наданих суб'єктам господарювання – 11634,9 млн. грн. З початку року зазначена категорія кредитів зросла на 25,7%. Стосовно кредитів наданих суб'єктам господарювання то переважна частка припадала на середньострокові – 43,7% на довго-

строкові – 32,1%, короткострокові – 24,2%. Найбільша частка кредитів юридичним особам – це кредити надані у вільно конвертованій валюті складала 52,5%.

Таблиця 3

Структура кредитного портфелю банківської системи.

Види кредитів	На 01.01.2003	На 01.01.2004
Кредити надані органам державного управління	0,4%	0,1%
Кредити надані іншим банкам та НБУ	10,9%	8,9%
Кредити надані суб'єктам господарювання	81,7%	78,9%

Міжбанківські кредити та депозити сягнули 2229,9 млн. грн. тобто зросли порівняно з 01.01.2003 р. на 29,4%. Станом на 01.01.2004 р. середнє значення кредитного портфелю у структурі активів банків загалом по банківській системі становило 68,9%. Така частка кредитного портфелю може бути свідченням не лише переважної орієнтації банків на кредитування, але й виявом підвищених кредитних ризиків у діяльності банків. Незважаючи на те, що останнім часом в Україні спостерігається тенденція до універсалізації банківських установ і значно розширюється спектр послуг, основним видом діяльності банків залишається кредитування, яке забезпечує банкам приблизно 68% загального доходу.

Починаючи з 1996 року спостерігається щорічне збільшення кредитного портфелю за рахунок збільшення видачі кредитів як юридичним, так і фізичним особам. Якщо провести аналіз основних тенденцій грошово – кредитного ринку в 2004 р., які значно вплинуть на стан банківського кредитування наприкінці 2004 і на майбутній період, то побачимо, що монетарна база з січня по вересень зросла на 10,5 млрд. грн., об'єм готівки поза банком приблизно зріс на 6,8 млрд. грн., грошова маса на 23,7 млрд. грн. Спостерігається зростання вкладення на депозитні рахунки як юридичних, так і фізичних осіб. Але починаючи з вересня, як кажуть, процес подальшої деваль-

вації гривні "пішов". На це вплинуло і збільшення величини зовнішнього боргу. А це в свою чергу веде до погіршення вимог кредитування.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон України "Про банки та банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р.

2. Закон України "Про іпотечне кредитування операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати".

3. Положення "Про кредитування юридичних осіб" затверджене Постановою Правління АКБ Соціального розвитку "Укрсоцбанк" від 2001 р.

4. Морозов В.Г. "Банківська діяльність".

5. Васюренко О.В. Банківські операції, 2000 р.

6. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія та практика.

УДК 336.77

ШКАРАЛЕВИЧ С.

Наук. керівник ШКЛЯРУК С. Г. – к. е. н.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Нажаль на сьогоднішній день в Україні ми можемо спостерігати незадовільний стан забезпечення населення всім необхідним. Ціни на товари і послуги, яких потребує кожна людина, особливо в період інфляції, досягають апогею, тому можливість їх придбання частіше всього зводиться до нуля. Але в населення, яке має значні доходи з'явилась можливість придбати нове житло у кредит, нові марки дорогих автомобілів, товари та послуги довготривалого користування, користуватися кредитними картками для полегшення розрахунків за ці товари та послуги. Звертаю увагу, що не кожен має таку можливість. Ця ситуація спричинена тим, що для регулювання банківського кредитування юридичних та фізичних осіб не існує відповідної законодавчої бази, яка б дала змогу регулювати банкам свої відносини з позичальниками і підвищити ймовірність виплати позички цими позичальниками, а також надати можливість користування такими послугами всім верствам населення. Відповідно й частка обслуговування позичальників – фізичних осіб у порівнянні з юридичними досить мала – 10,6% зі 100%. Хоча з кожним роком динаміка зростання її збільшується (Див. Таблиця 1). Кредит, який надається на придбання таких товарів та послуг називається споживчим кредитом і видається в національній валюті. Отож, споживчий кредит має такі переваги:

1) **можливість** отримати ті речі, яких без використання кредиту потрібно було б довго чекати, або ж які були б недоступні для отримання;

2) **гнучкість** – робити придбання товарів в зручний час, навіть тоді, коли споживач немає в своєму розпорядженні необхідної суми готівки;

3) **безпеку** – коли людина купує або мандрує, кредитні картки є більш зручним і надійним засобом платежу в порівнянні з готівковими розрахунками;

4) **допомогу** – споживчий кредит дозволяє оплачувати непередбачені термінові витрати.

Але слід врахувати і недоліки споживчого кредиту:

1) Іноді кредитні рахунки створюють оману багатства і це призводить до надмірних витрат і згодом по мірі накопичення боргів часто виникають труднощі щодо місячних платежів.

2) Як правило, придбання в кредит обходиться дорожче, ніж при оплаті готівкою. Це відбувається тому, що при купівлі товару в кредит ціна на товар часто трохи вища, ніж при оплаті готівкою, а також до неї слід додати відсоток за користування кредитом.

3) Не кожен громадянин має можливість взяти кредит, що зумовлено низькою платоспроможністю позичальника.

4) Строки кредитування обмежують можливості сплати боргу позичальником у визначені терміни.

У ролі кредиторів можуть виступати не лише комерційні банки, а й ощадні каси і асоціації, ломбарди, кредитні спілки, підприємства й організації, також між банком і населенням може існувати посередник, наприклад, торговельна організація.

Стосовно кредитів, які надаються фізичним особам вітчизняними банками, то їх можна поділити на дві групи. Перша об'єднує позички, надані для поліпшення житлових умов і домашнього господарювання. Вони порівняно великі за обсягом і надаються на відносно тривалий строк. До першої групи належать позики видані:

- на будівництво індивідуальних будинків із надвірними будівлями;
- на купівлю у громадян індивідуальних житлових будинків із надвірними будівлями;
- на реконструкцію, капітальний ремонт індивідуальних будинків;
- на будівництво надвірних будівель;
- на будівництво та купівлю садових будинків;
- на купівлю незаселених будинків у сільській місцевості;
- на капітальний ремонт садових будинків і будинків у сільській місцевості;
- на будівництво гаражів;
- на купівлю квартир і капітальний ремонт власної квартири;
- на початковий внесок до житлового або житлово-будівельного кооперативу.

До другої належать позики на нагальні потреби і під заставу цінностей та цінних паперів.

Банк надає кредити фізичним особам у розмірах, що визначаються виходячи з вартості товарів та по-

слуг, які є об'єктом кредитування. Розмір кредиту на будівництво, купівлю і ремонт житлових будинків, садових будинків, дач та інших будівель визначається в межах вартості майна, майнових прав, які можуть бути передані банку в забезпечення фізичною особою та сумою її поточних доходів, за винятком обов'язкових платежів, протягом 10 років. Строк кредиту встановлюється залежно від цілей об'єкта кредитування, розміру позики, платоспроможності позичальника, причому він не повинен перевищувати 10 років з дня його надання.

Строк освоєння кредитів, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, капітальним ремонтом об'єктів, не повинен перевищувати 2-х років. Строк освоєння кредитів, наданих на придбання будинків, квартир тощо, не повинен перевищувати 2-х місяців.

Фізичні особи погашають кредити у терміни, встановлені строковим зобов'язанням, шляхом перерахування коштів з особистого вкладу, депозитного рахунку, переказами через пошту або готівкою.

Особливу увагу потрібно зосередити на кредитуванні житла та допомозі з приводу цього державою, насамперед молодих сімей. Згідно статистичних даних більш як 5 млн. сімей в Україні мешкають у комунальних квартирах, гуртожитках, аварійних будівлях. І хоча Конституція України проголошує, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, середня забезпеченість житлом в Україні становить 20,7 м кв. загальної площі на одну особу, що у 2-2,5 рази менше ніж у розвинутих країнах світу.

Отож, для підтримки молодіжного житлового будівництва у 1996 р. було створено Фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, який у 2000 р. набув статусу Державного фонду при Кабінеті Міністрів України. Згідно з відповідними указами Президента України з Державного бюджету України почали виділятися кошти, які спрямовуються у державний інвестиційний фонд – Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву (ДФСМЖБ). Останній, у свою чергу, надає пільгові довгострокові адресні кредити відповідним категоріям громадян і здійснює подальше рефінансування повернутих кредитів у будівництво. За 5 років існування Фонду в Україні відкрито 27 регіональних відділень, пільгові кредити надано 5300 молодим сім'ям та одиноким громадянам. Такий вид кредитування регулюється постановою Кабміну від 29.05.2001 р. № 584 "Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла".

Право на отримання кредиту мають молоді сім'ї та одинокі громадяни, які потребують поліпшення житлових умов. Основними умовами кредитування будівництва (реконструкції) і придбання житла є: громадянство України; вік до 30 років включно для подружжя або неповної сім'ї, в якій мати (батько) має неповнолітніх дітей (дитину) або до 28 років включно для одиноких

молодих громадян; документальне підтвердження права на поліпшення житлових умов; сплата першого внеску. Інший віковий ценз встановлений для молодих вчених, які потребують поліпшення житлових умов. Вони мають право на отримання кредиту до досягнення 35-річного віку за умови обіймання посад наукових (науково-педагогічних) працівників або навчання за денною формою в аспірантурі, ад'юнктурі, докторантурі.

Кредитування будівництва (реконструкції) і придбання житла для молодих сімей та одиноких громадян є прямим адресним (цільовим) і здійснюється у межах наявних кредитних ресурсів. Безпосереднє надання кредитів на будівництво (реконструкцію) і придбання житла здійснюють регіональні відділення Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву. Підставою для цього є, з одного боку, наявність кредитних ресурсів на рахунку регіонального відділення Фонду, а з іншого – наявність кандидата на отримання кредиту, який би відповідав встановленим законодавством вимогам. До таких вимог належать:

- перебування кандидата на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, або наявність у нього відповідних документів на право будівництва (реконструкції) індивідуального житла;
- підтвердження кандидатом своєї платоспроможності;
- внесення кандидатом на свій особистий рахунок, що відкривається регіональним відділенням Фонду в банку-агенті, першого внеску у розмірі не менш як 6% передбаченої вартості будівництва (реконструкції) житла чи експертної оцінки вартості придбання об'єкта кредитування.

Рішення про надання або відмову у наданні кредиту приймається регіональним відділенням Фонду протягом місяця з дня подання документів. Рішення про надання кредиту погоджується з правлінням Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву. У разі відмови у наданні кредиту регіональне відділення Фонду повідомляє про це кандидата у письмовій формі.

Розмір кредиту не є однаковим для різних об'єктів кредитування. Так:

- при кредитуванні будівництва (реконструкції) житла враховується нормативна площа житла, вартість будівництва (реконструкції) житла за цінами, що діють на час укладання кредитної угоди та витрати на страхування в період будівництва (реконструкції) житла;
- при кредитуванні будівництва (реконструкції) індивідуального будинку та господарських приміщень застосовуються такі самі показники, але розмір кредиту може бути збільшений до 30% суми, обчисленої відповідно до нормативної площі;
- визначення розміру кредиту на придбання житла здійснюється з урахуванням нормативної площі та експертної оцінки вартості житла.

Нормативна площа визначається, виходячи з норми 21 м кв. загальної площі на одного члена сім'ї та додатково 20 м кв. на сім'ю. Розрахункова вартість 1 м кв. житла не повинна перевищувати його середньої вартості, що склалася в регіоні відповідно до даних Держбуду.

Кредитна угода укладається після прийняття регіональним відділенням Фонду рішення про надання кредиту. Після підписання сторонами угоди кандидат набуває статусу позичальника, на якого оформлюється паспорт позичальника.

Кредит надається регіональним відділенням Фонду строком до 30 років із сплатою 3% річних суми зобов'язань за кредитом на підставі кредитної угоди, до якої додається розрахунок розміру кредиту з визначенням першого внеску позичальника та суми коштів на страхування в період будівництва (реконструкції) житла або експертної оцінки житла, що придбається.

Погашення кредиту здійснюється декількома способами залежно від об'єкта кредитування:

- погашення кредиту, наданого на будівництво (реконструкцію) житла, і сплата відсотків за користування ним здійснюється позичальником починаючи з дати реєстрації свідоцтва про право власності на збудоване (реконструйоване) житло,
- погашення кредиту, наданого на будівництво (реконструкцію) індивідуального будинку, починається не пізніше 15 місяців проведення банком-агентом першої операції з фінансування щодо будівництва (реконструкції),
- погашення кредиту на придбання житла і відсотків за користування ним здійснюється позичальником, починаючи з дати укладення договору купівлі-продажу житла.

Додаткові пільгові умови передбачені для позичальників, які мають дітей. Якщо позичальник має одну дитину, він звільняється від сплати відсотків за користування кредитом. Позичальникові, який має 2-х дітей, погашається 25% суми зобов'язань за кредитом, а 3-х і більше – 50% суми зобов'язань за кредитом.

Відносно кредитів, які надаються банками, то питання пов'язані з видачею позичок населенню, вирішуються на підставі кредитних договорів, які укладаються позичальником з банком за місцем постійного проживання, за винятком кредитів на будівництво і купівлю житла, які видаються за місцем забудови чи місцем знаходження будинку.

Кредити під заставу з урахуванням суми процентів за користування ними та витрат на оформлення, видаються у розмірах, що обмежуються вартістю заставленого майна, яке може бути надане позичальником (іншою особою) установі банку в забезпечення. Кредит може бути наданий в сумі, яка не перевищує: 60% оціночної вартості житлових будинків та квартир, 40% оціночної вартості виробничих приміщень, 50% оціночної вартості товарів в обороті або переробці та

легкових автомобілів; 30% оціночної вартості вантажних автомобілів та технологічного обладнання, 90% суми коштів на депозитному вкладі в установі Ощадбанку України. Термін кредиту на будівництво і купівлю житла з 10 років був продовжений до 20 років, а інших об'єктів – не більше 5 років.

Загально визнані вимоги подачі документів позичальником такі:

- індивідуальна заява;
- паспорт або документ, що його замінює;
- довідка з місця роботи (пенсіонер – пенсійне посвідчення) та інші документи для визначення кредитоспроможності;
- документи, що підтверджують забезпечення кредиту (гарантію, поруку, договір страхування або застави майна);
- документ, що підтверджує право на пільговий безпроцентний кредит.

Так, наприклад, в Укрсоцбанку позичальник може взяти кредит на інвестування житла до 15 років, перший внесок при цьому складає від 20% вартості житла, може надаватися кредит як в національній, так і в іноземній валюті. Відсоток за користування кредитом такий:

- 1) на 7 років – 17,5%-18%;
- 2) на 10 років – 18%-18,5%;
- 3) на 15 років – 18,5%-19%.

Погашення по кредиту здійснюється щомісячно, кредит надається у безготівковій формі, відсотки за користування нараховуються на залишок заборгованості. Документи, які необхідні для отримання кредиту включають:

- 1) Копія паспорту клієнта та чоловіка/дружини (*всі сторінки*);
- 2) Копія Довідки про присвоєння ідентифікаційного коду клієнта та чоловіка/дружини;
- 3) Довідка з місця роботи про займану посаду та фактичний дохід за останні 6 місяців клієнта (*з розбивкою по місяцям та поміткою "затримки у виплаті 3/п за останні 6 місяців відсутні"*);
- 4) Документ, який підтверджує інші доходи клієнта (*при наявності доходу не по основному місцю роботи, в т. ч. декларація про доходи за останню звітну дату, засвідчену ДПІ*);
- 5) Копія Трудової книжки за останні три роки, засвідчена відділом кадрів або керівником (*засвідчена підписом та печаткою*);
- 6) Документи, підтверджуючі право власності на інше майно позичальника;
- 7) Договір про інвестування в житлове будівництво;
- 8) Квитанція про сплату первинного внеску (*після позитивного рішення кредитного комітету банку*).

Для того, щоб взяти кредит в цьому ж банку на придбання товарів тривалого використання необхідні подати такі документи:

- заява позичальника на отримання кредиту;
- копія паспорта позичальника-громадянина України (*відповідних його сторінок, які містять*

останнє фото, прізвище, ім'я, по батькові (у разі його наявності), дату народження, серію та номер паспорта, дату видачі та найменування органу, що видав паспорт, реєстрації за місцем проживання);

- копія свідоцтва про народження, *(надається при розгляді заяви позичальника на отримання кредиту в сумі, що перевищує мінімальну суму кредиту);*
- довідка про присвоєння ідентифікаційного номеру;
- довідка з місця роботи із зазначенням посади та розміром фактично отриманого доходу протягом останніх 6 місяців та поміткою “затримки у виплаті З/п за останні 6 місяців відсутні” чи довідку, що підтверджує отримання пенсії в органах соціального захисту за останні 6 місяців (з помісячною розбивкою);
- звіт суб'єкта малого підприємництва – фізичної особи платника єдиного податку за звітні дати поточного року або декларація про доходи за минулий рік з відміткою податкової інспекції;
- документи в підтвердження інших доходів *(за наявності доходу не за основним місцем роботи)*, в т. ч. декларацію про доходи на останню звітну дату, завірену податковою інспекцією;
- свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію) суб'єкта підприємницької діяльності фізичної особи та свідоцтво про сплату єдиного податку;
- патент – при сплаті суб'єктом підприємницької діяльності – фізичною особою фіксованого податку;
- рахунок-фактура на товар або договір купівлі-продажу;
- виписка з трудової книжки за останні 3 роки *(копія засвідчена печаткою та підписом начальника кадрів підприємства)*.

Також Укрсоббанк надає кредити на придбання нового автомобіля строком до 5 років, у національній та іноземній валюті, погашення кредиту та відсотків здійснюється щомісячно, аванс від 15% вартості авто. Відсоток за користування кредитом такий:

- 1) до 3 років - 18%-19%;
- 2) до 5 років – 19%-20%.

Документи подаються ті ж самі що й для придбання товарів тривалого користування в кредит. Проте, для того щоб оформити кредит необхідно мати відповідний фінансовий стан, який оцінюється банком-кредитором.

Іншими словами, процес кредитування є ризикованим, тому надання кредитів банк обумовлює вивченням кредитоспроможності позичальника, тобто вивченням факторів, які можуть спричинити їх непогашення.

Оцінка фінансового стану позичальника має враховувати кількісні та якісні показники, що можуть у тій чи іншій мірі вплинути на виконання позичальником зобов'язань за кредитом, із визначенням рівня їх ймовірного впливу на дотримання умов кредитної

угоди шляхом установлення оптимальних значень та відповідних балів для кожного з показників, оцінювання здійснюється з урахуванням виду і строку кредиту, що надається.

Аналіз кредитоспроможності заключається в визначенні здатності позичальника своєчасно і в повному обсязі покрити заборгованість за кредитом, ступені ризику, який банк готовий взяти на себе; розмір кредиту, який може бути наданий при даних обставинах і, нарешті, умов його надання.

Далі на підставі проведеного аналізу кількісних та якісних факторів визначається клас надійності позичальника. Тобто, до класу “А” належать особи, у яких сукупний чистий дохід значно перевищує внески на погашення кредиту і відсотки за ним, високою є ймовірність збереження такого співвідношення протягом дії кредитної угоди; обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні або позичальник має високу особисту кредитоспроможність (що підтверджується документально) і заслуговує на безперечну довіру, немає жодних свідчень про можливість затримки з поверненням кредиту і відсотків за ним відповідно до умов кредитної угоди.

Клас “Б” – основні характеристики аналогічні або близькі до показників класу “А”, однак ймовірність їх підтримування на такому рівні є низькою або наявна інформація щодо можливості їх зниження. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більший одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків за ним.

Клас “В” – сукупні обсяги доходів і витрат позичальника вказують на досягнення граничної межі в забезпеченні погашення боргу, зміну місця роботи (з погіршенням умов), зростання обсягу зобов'язань позичальника, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного та (або) в неповній сумі погашення кредиту і відсотків за ним. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитом, що видаються на строк, більший одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків.

Клас “Г” – фінансовий стан позичальника нестабільний. Наявна тенденція і періодично виникають проблеми із своєчасною сплатою боргу за кредитами та відсотками через нестабільність доходів позичальника в окремі періоди не забезпечує сплату боргу за кредитом та відсотків за ним. Є проблеми щодо забезпечення за кредитом (низький рівень його ліквідності або його обсяг недостатній тощо).

Клас “Д” – фінансовий стан позичальника незадовільний. Доходи не забезпечують сплату боргу за кредитом та відсотків за ним. Кредит не забезпечений ліквідною заставою. Практично немає змоги сплатити борг за кредитом та відсотки за ним, у тому числі за рахунок забезпечення кредиту.

Низька платоспроможність позичальника зумовлена низьким життєвим рівнем, малою заробітною платою, зростанням безробіття та іншими досить важкими показниками. Хоча за останні роки ситуація

Таблиця 1

Динаміка кредитування банками фізичних осіб у розрізі строків користування кредитами (1996-2003 років)

Період	Короткострокові кредити, млн. грн.	Довгострокові кредити, млн. грн.
1996	108	28
1997	157	43
1998	269	76
1999	389	298
2000	543	364
2001	625	442
2002	1022	507
2003	1075	558

почала змінюватись у протилежну сторону, з'явилась тенденція до зростання цих показників, що відповідно позитивно вплинуло на сферу банківської діяльності і життя населення. Доходи, заощадження та споживання населення почало зростати з 1999 року, тобто доходи кожного громадянина почали збільшуватись. На сьогоднішній день ситуація поступово поліпшується, з приходом до влади нового уряду, населення країни стало більш довірливо і прагне мати краще майбутнє. І

лише з допомогою держави воно може отримати довгоочікувані пільги, в тому числі і на кредитування так необхідних для життя продуктів, товарів та засобів.

Але існує ще низка проблем, які постають і будуть поставати перед владою – це, насамперед, проблеми у кредитуванні населення, а саме стандарти, закони, норми, положення. Вони потребують не лише доцільної доробки з боку комерційних банків, а й з боку уряду, який в інтересах всього населення держави повинен внести зміни та доповнення до законодавчої бази з кредитування фізичних та юридичних осіб.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон України "Про банки та банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р.
2. Положення "Про кредитування" затверджене Постановою Правління НБУ від 28.09.1995 р. №246.
3. Журнал "Підприємництво, господарство і право" №2, 2005 р.
4. Постанова Укредбанку "Про порядок надання кредитів фізичним особам".
5. Васьків О. В. Банківські операції, 2000 р.
6. Постанова Кабміну №584 "Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла".

УДК 336.76:334.7

СВЕРДАН М. М. – к. е. н.

ОБЛІГАЦІЇ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ТА ЇХ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

Використання довгострокових боргових зобов'язань акціонерними товариствами є не тільки інструментом залучення додаткових коштів для поповнення фінансових ресурсів та фінансування інвестиційних програм. Разом з цим, випуск корпоративних облігацій сприяє розвитку основному механізму функціонування акціонерних товариств в умовах економіки з ринковими відносинами – фінансовому ринку. Фінансовий ринок є основою фінансової могутності країн з ринковою економікою, який забезпечує врегулювання фінансової діяльності акціонерних товариств та їх забезпечення фінансовими ресурсами, а довгострокові боргові зобов'язання виступають на ньому важливим фінансовим інструментом. В деяких провідних країнах світу розвиток довгострокових боргових зобов'язань набув широкого поширення у фінансовій діяльності акціонерних товариств в якості головного (чи одного з головних) інструменту на фінансовому ринку в Японії та країнах Західної Європи. Так, у провідних західноєвропейських країнах на початок 1990-х рр. випуск корпоративних облігацій значно перевищував емісію акцій: у Великобританії – у 2,1 раза, у Франції – 2,2 раза, Італії – 3,1 раза, Німеччині – 20,9 разів. Україна є також європейською державою, тому її входження у європейське та світове розвинуте ринкове економічне середовище вимагає достатнього рівня розвитку фінансового ринку з ши-

роким використанням такого важливого фінансового інструменту, як корпоративні облігації.

Чинним законодавством України встановлено, що частка позикових коштів, залучених шляхом випуску довгострокових боргових зобов'язань, може становити до 25% величини статутного фонду акціонерного товариства. На жаль, в Україні сьогодні існують такі фінансово-економічні умови, що випуск корпоративних облігацій практично відсутній. Випуск корпоративних облігацій в Україні відбувається певними злетами і падіннями. Так, якщо в 1996 р. емісія облігацій була здійснена на суму 12,8 млн.грн., то в 1997 р. ця сума підвищилась до 116,4 млн.грн.; якщо в 1998 р. – на 8,19 млн.грн., то в 1999 р. – на 132,2 млн.грн.; якщо в 2000 р. – на 69,9 млн.грн., то в 2001р. – на 160 млн.грн. Левова частка облігацій припадає в 1990-х рр. на державні підприємства, що становить 85-90% їх загальної емісії. І тільки в 2000 р. акціонерними товариствами здійснено випуск корпоративних облігацій на суму 45,8 млн.грн., що становить 65,5% загальної емісії облігацій [5].

Причини незначної емісії корпоративних облігацій полягають в наступному:

- вища прибутковість облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП);
- незахищеність законодавством інвесторів;
- недостатній ступінь ліквідності, що створює перешкоди доступності підприємств і громадян до по-

Таблиця 1

Динаміка випуску облігацій в Україні. (млн. грн.)

Емітент – суб'єкт підприємницької діяльності	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Всього	12,809	116,435	8,191	132,188	69,892	694,33	4274,6	4241,9
Комерційні банки	0,663	0,5	—	—	5,0	73,44	87,38	329,16
Державні підприємства	1,946	102,0	3,5	120,0	—	56,5	150	1154,0
Акціонерні товариства	—	0,035	2,691	—	45,81	168,5	84,92	1093,9
Товариства з обмеженою відповідальністю	10,2	3,9	2,0	8,0	19,08	352,9	417,17	1102,1
Концерни (об'єднання)	—	10,0	—	4,188	—	—	—	117,7
Страхові компанії	—	—	—	—	—	—	25,15	7,0
Дочірні підприємства	—	—	—	—	—	—	3510	438,0
Орендні підприємства	—	—	—	—	—	43,0	—	—

* За даними Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку

зикових коштів та ускладнює мобілізацію грошових ресурсів від населення для реального інвестування;

- відсутність стимулів з боку законодавства для випуску облігацій.

Окрім зазначених, можна визначити також і такі перешкоди:

- відсутність бажання у підприємств випускати цінні папери з фіксованим доходом;
- низький рівень розвитку фондового ринку;
- відсутність практики видачі гарантійних зобов'язань, а також широкого класу надійних гарантів;
- незначні розміри статутного фонду більшості акціонерних товариств;
- відсутність системи страхування фінансових гарантій;
- поточна динаміка ринкових процентних ставок не дозволяє досягнути розумного поєднання показника “прибутковість/ризик”;
- спекулятивний характер більшості операцій тощо.

Слід звернути увагу на те, що, по суті, донедавна в Україні відбувалася своєрідна дискримінація корпоративних облігацій в плані оподаткування. Так, беручи облігації як кредитні засоби і порівнюючи їх з банківським кредитуванням, можна визначити наступне. По-перше, при наданні банком позики акціонерному товариству кредитні кошти не враховуються до валового доходу і не оподатковуються. Позикові кошти, отримані за допомогою корпоративних облігацій – також кредитні ресурси, але вони включались до валового доходу акціонерного товариства і підлягали оподаткуванню. По-друге, акції та облігації – цінні папери, випущені одним емітентом. Однак, дохід від емісії акцій та їх реалізації не включається до валового доходу і не оподатковується. На відміну від них, облігації,

перебуваючи з акціями в одній категорії “цінні папери”, зараховувались до валового доходу акціонерного товариства і, подібно першому випадку, також підлягали оподаткуванню. Найбільш прикритим в цій ситуації є те явище, що грошові кошти акціонерного товариства, одержані внаслідок випуску та реалізації власних облігацій, спрямовуються на здійснення інвестицій, тобто, вони є капіталом. Звідси можна зробити той висновок, що оподатковується капітал на первинній стадії його залучення, який ще навіть не є інвестованим в конкретні активи, не говорячи про прибутковість від його вкладення. А такі дії гостро критикувались ще класиками сучасної економічної науки задовго до сьогодення – А. Смітом, Д. Рікардо та іншими.

Можливо, ринок облігацій ігнорується за “підсвідомою” звичкою. Впродовж тривалого періоду облігації без зайвої метушні приносили інвесторам прибутки у вигляді процентів. В дійсності, ринок облігацій ширший за акціонерний: за своїми масштабами він в

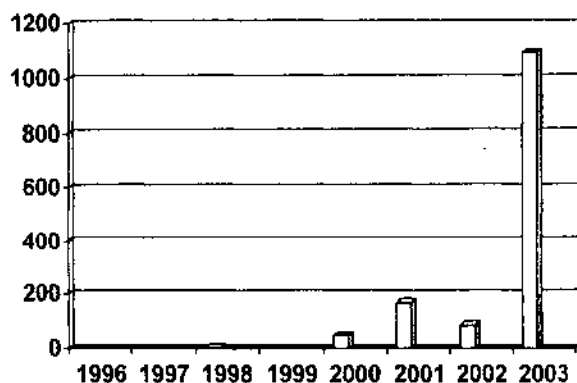

Рис. 1. Динаміка корпоративних облігацій акціонерних товариств (млн.грн.)

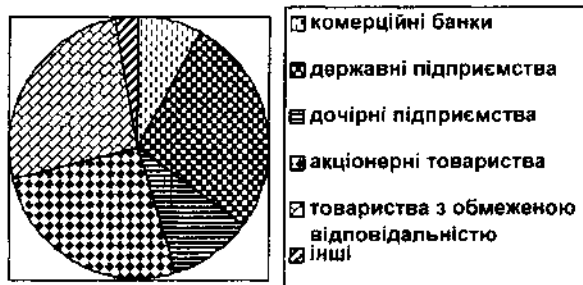

Рис. 2. Питома вага облігацій акціонерних товариств в їх загальному випуску (на 01.01.2004)

декілька разів перевищує ринок акцій. До того ж, власників облігацій приблизно є така ж кількість індивідуальних інвесторів, що й власників звичайних акцій [12, 320]. Близько 80% загального обсягу корпоративних фінансів наприкінці 1990-х рр. було одержано завдяки саме облігаціям.

Акціонерні товариства в економічно розвинутих країнах сьогодні випускають три види корпоративних облігацій:

- іпотечні облігації (закладні листи), які забезпечені реальною нерухомістю акціонерного товариства, що забезпечує інвесторам більше шансів відшкодувати частину вихідної (початкової) інвестиції у випадку його банкрутства;
- звичайні облігації – боргові розписки (в Західних країнах – дебентури), які гарантуються тільки репутацією їх емітента. Якщо акціонерне товариство зазнає краху, власники таких облігацій можуть претендувати на частку його активів лише після здійснення розрахунків з тими кредиторами, що надали свої кошти в позику під конкретне забезпечення його майном. Найбільшого поширення серед країн Західної Європи і світу дебентури отримали у Великобританії;
- конвертовані облігації, які за бажанням їх власника можуть обмінятися на певну кількість звичайних акцій акціонерного товариства. Тобто, якщо у випадку з часу випуску облігацій вартість акцій помітно підвищилася, інвестор може прийняти рішення про обмін облігацій на акції. Оскільки інвестори-власники конвертованих облігацій мають можливість вибору, за цими облігаціями зазвичай виплачуються доходи за нижчими процентними ставками, порівняно з іншими, що скорочує витрати емітентів. Значного розповсюдження конвертовані корпоративні облігації отримали в Японії, що відбилося навіть на операціях на світовому ринку цінних паперів: на початок 1990 р. дві третіх частини ринку займали саме конвертовані облігації японських корпорацій. Це було викликано тим, що курс акцій японських корпорацій, які підлягали обміну на облігації, в той час виявився найвищим, ніж курси акцій в інших країнах.

Основними причинами, що слугують стимулом для випуску конвертованих облігацій корпораціями розвинутих країн, виступають:

- забезпечення емітенту економії на податках;
- на відміну від нової емісії акцій не відбувається розводнення наявного акціонерного капіталу;
- проценти на конвертовані облігації приносять вищі прибутки, ніж дивіденди на еквівалентні звичайні акції, але нижчі за співставні прямі облігації. При наявності високих процентних ставок на ринку звичайних облігацій, емітент часто може розмістити облігації з нижчими ставками, "підсластивши" емісію можливістю конвертації облігацій тощо.

Враховуючи наведені види корпоративних облігацій, їх переваги і недоліки, а також умови перехідного періоду України, можна визначити наступне. З точки зору акціонерних товариств перевага схильється до випуску дебентур або конвертованих облігацій. Бажання інвесторів спрямовуються більше на придбання також конвертованих або іпотечних облігацій, з метою мінімізації ризику втрати інвестицій. Це дозволяє побачити, що оптимальною в такій ситуації буде емісія конвертованих корпоративних облігацій вітчизняними акціонерними товариствами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 22 травня 1997р.
2. Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18 липня 1991р.
3. Беллон Б. Финансовый капитал и промышленность во Франции / Пер. с франц. – М.: "Прогресс", 1983. – 231 с.
4. Довгань Л.П. Податки в інвестиційній діяльності акціонерних товариств // Фінанси України. – 1999. – №1. – С. 126-129.
5. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2003 рік. – Київ, 2004. – 150 с.
6. Лялин С. Перспективы развития российского рынка корпоративных облигаций // Финансовый бизнес. – 1999. – №11. – С. 24-31.
7. Окумура Х. Корпоративный капитализм в Японии: Пер. с яп. / Науч. ред. и вступ. статья Я.А. Певзнера. – М.: Мысль, 1986. – 252 с.
8. Поважний О.С. Проблеми використання фінансових інструментів у акціонерних товариствах // Фінанси України. – 2001. – №1. – С. 137-143.
9. Рикардо Д. Сочинения: Начала политической экономии и налогового обложения. – Т. I. – ОГИЗ: Госполитиздат, 1941. – 319 с.
10. Савин В. Корпоративные облигации как средство привлечения капитала // Финансист. – 1999. – №7. – С. 28-34.
11. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. – Т. III. – С.-Петербург, 1866. – 464 с.
12. Современный бизнес: Учеб. В 2-х т. 2.; Пер. с англ. / Д. Дж. Речмен, М.Х. Мескон, К.Л. Боуви, Дж. В. Тилл. – М.: Республика, 1995. – 479 с.
13. Третяк О.І. Конвертовані облігації та невикористані можливості // Фінанси України. – 1999. – №6. – С. 42-46.
14. Тюлз Р., Бродли Э., Тюлз Т. Фондовый рынок. – 6-е изд.: Пер. с англ. – М.: ИНФРА – М, 1997. – VIII + 648 с.

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМИ КОНТРОЛЮ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

УДК 334.7

ГОНЧАРОВ В. В. – к. е. н.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Однією з найпоширеніших організаційних форм підприємництва, яка дозволяє ефективно вирішувати економічні та соціальні проблеми переходу до нових умов господарювання, є мале підприємництво. Його становлення та розвиток сприяє структурним перетворенням у народному господарстві, оперативному насиченню ринку товарами та послугами, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, зростанню експортних можливостей як держави в цілому, так і регіонів, забезпеченню зайнятості значної частини населення за рахунок створення нових робочих місць, послабленню монополізму та розвитку добросовісної конкуренції.

Період бурхливого збільшення кількості малих підприємств в Україні у 1992-1993 роках, коли темпи зростання складали 148,5 відсотків, змінився періодом стабілізації і навіть їх зниження. Але в подальші роки динаміка кількості малих підприємств також була неоднозначною. У 1997 році темп зростання малих підприємств складав 141,5 % з подальшим їх зниженням і перехід у стадію стабілізації (у 2001 році темп зростання – 107,2%, у 2002 році – 108,6%) [2].

Підприємництво, а особливо мале, для свого ефективного функціонування потребує такої інфраструктури підтримки, якої раніше не було в економіці. Відомо, що в соціалістичній економіці над кожним підприємством височіла ціла піраміда органів управління, побудованих за територіально-галузевим принципом. Ці органи здійснювали функції технічної підтримки, нового будівництва, реконструкції, постачання, збуту, ціноутворення тощо. Діяльність підприємств жорстко регламентувалась, наприклад, техпромфінпланом, основні показники якого затверджувались державними органами управління вищого рівня. В умовах ринкової економіки підприємства, засновані на приватній формі власності, які не мають над собою органів управління, як правило, не можуть самостійно здійснювати весь комплекс робіт, пов'язаних з їх господарською діяльністю. Особливо це стосується суб'єктів малого підприємництва.

Для їх нормального функціонування, перш за все, необхідно створити правові умови розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва.

Перед тим, як перейти до характеристики цих умов, визначимо, що таке інфраструктура взагалі і малого підприємництва зокрема.

В економічній літературі наводяться різноманітні визначення інфраструктури, причому, в одних випадках мова йде про інфраструктуру, в інших – про ринкову інфраструктуру, що обумовлено відсутністю єдиного підходу в розумінні її сутності. Тому в хронологічному плані можна зустріти такі визначення інфраструктури: інфраструктура представляє собою сукупність галузей і підгалузей народного господарства, що надає виробничі послуги матеріальному виробництву, які забезпечують економічний оборот в народному господарстві, виробництво послуг і духовних благ для населення, створення умов для охорони і відтворення навколишнього середовища [8]; це комплекс специфічних трудових процесів по виробництву послуг, що забезпечують обмін діяльністю в суспільному виробництві і житті людини [7]; сукупність допоміжних підгалузей і засобів, що організаційно і матеріально забезпечують основні ринкові процеси – взаємний пошук продавця і покупця, а також господарсько-економічну і фінансову діяльність [3]; сукупність видів діяльності, що забезпечують ефективне функціонування об'єктів ринкової економіки та їх єдність у визначеному реальному ринковому просторі [6]. Характерним в цих визначеннях інфраструктури є те, що їй відводиться допоміжна роль в реалізації цілей суспільного відтворення.

Найбільш повним на нашу думку є таке визначення інфраструктури підприємництва – це сукупність державних, приватних та громадських інститутів (організацій, установ, об'єднань, фондів), які обслуговують інтереси суб'єктів підприємницької діяльності і забезпечують їхню господарську діяльність та сприяють підвищенню її ефективності.

Складність інфраструктури як системи обумовлена різноманітністю функцій, які виконують її наступні складові елементи:

- фінансово-кредитна;
- інформаційно-аналітична;
- організаційно-технічна.

Фінансово-кредитну інфраструктуру утворюють установи, які акумулюють тимчасово вільні грошові ресурси, а саме: банки, фондові та валютні біржі, страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, фонди громадських об'єднань тощо.

До інформаційно-аналітичної інфраструктури належать інформаційні, аудиторські, консалтингові, юри-

дичні, інформаційні фірми, бізнес-центри, бізнес-інкубатори. До функцій установ, що складають цю підгрупу інфраструктури, входить: надання консультацій підприємцям, підготовка спеціалістів для малих підприємств, прогнозування та моделювання наслідків тих чи інших рішень, розробка економічної поведінки підприємств на ринку тощо.

Організаційно-технічна інфраструктура включає в себе товарні біржі, торгові дома, лізингові, франчайзингові компанії, гарантійні фонди, асоціації підприємців, тендерні центри підприємництва, транспортні комунікації та засоби зв'язку.

В 2002 році існувала відповідна кількість інфраструктурних елементів малого підприємництва: 182 комерційні банки, 8 технопарків, 107 фондів підтримки підприємництва, 164 лізингові компанії, 915 інвестиційних та інноваційних фондів, 667 кредитних спілок, 1091 інформаційно-консультативна установа, 1209 регіональних громадських об'єднань [4].

На сьогодні правова регламентація малого підприємництва здійснюється значною кількістю нормативно-правових актів, як загального, так і спеціального характеру. Основними серед яких є Цивільний і Господарський кодекси України, Закони України "Про державну підтримку малого підприємництва", "Про сільське (фермерське) господарство", "Про фінансовий лізинг" та інші. І зовсім мало нормативно-правових актів, котрі були б зорієнтовані на розвиток інфраструктури малого підприємництва.

Для ефективного розвитку малого підприємництва необхідно прийняти цілий пакет законодавчих та нормативних актів, які б сформували правове поле для розвитку інфраструктури малого підприємництва. У цих законодавчих актах, окрім загальних положень, потрібно визначити і дати тлумачення таких понять інфраструктури, як: бізнес-центр, бізнес-інкубатор, товариство взаємного страхування та кредитування, інвестиційний центр, тендерний центр малого підприємництва, оскільки на сьогодні мають місце різні визначення цих термінів.

Складовими елементами організаційно-технічної інфраструктури є лізингові фонди та компанії, які здійснюють підтримку суб'єктів підприємництва. Лізинг спрямований на інвестування вільних або залучених фінансових ресурсів. За угодою фінансової оренди (лізингу) орендодавець (лізингодавець) надає у виключне користування на визначений строк орендарю (лізингоотримувачу) майно, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоотримувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоотримувачем періодичних лізингових платежів. Але лізингові компанії залишаються відносно слабкими через високий рівень зносу основних засобів, низький рівень поінформованості малих підприємств про застосування лізингу. Ці послуги є дорогими для лізингоотримувача, що пов'язано з неврегульованістю низ-

ки проблем, зокрема: невизначеністю юридичного статусу лізингової компанії, відсутністю обґрунтування лізингу інтелектуальної власності та прав, широко розповсюджених у світовій практиці, обмеження, що стосуються віднесення лізингових платежів на валові витрати лізингоотримувача (для окремих предметів лізингу встановлена 50% квота такого віднесення); строків використання лізингу, обмеження переліку видів лізингу (хоча світова практика дає їх майже 20 видів), невідповідність основних понять лізингу нормам світової практики тощо.

Виникла нагальна потреба в прийнятті відповідних нормативних актів щодо розвитку франчайзингу, товариств взаємного страхування та кредитування.

Франчайзинг є одним із елементів організаційно-технічної інфраструктури підтримки малого підприємництва. Мова йде про угоду двох економічних агентів щодо надання права одному з них (суб'єкту малого підприємництва – франчайзингоотримувачу) діяти на ринку збуту від імені другого (франчайзингодавця). Останній надає свою торгівельну марку франчайзингоотримувачу, отримує можливість розширити своє виробництво з мінімальними витратами. З іншого боку, франчайзингоотримувач, користуючись відомою торгівельною маркою, може відкрити свою справу без підготовчого періоду і витрат на рекламу. Окрім того, він користується правом здійснювати торгівельну діяльність на пільгових умовах.

Одним із важелів розвитку малого підприємництва міг би бути такий елемент інфраструктури, як факторинг. В багатьох країнах цей елемент ринку представлений невеликою кількістю факторингових компаній, або факторингових відділів банків, які охоплюють майже весь ринок цих послуг, що позитивно впливає на зміцнення фінансового стану підприємства.

В нашій державі ці послуги надає невелика кількість комерційних банків, а факторингових компаній взагалі не існує. Частка факторингу в балансах комерційних банків, що надають цю послугу, становить 0,5-5%, що пов'язано з їх відносною дорожнечою для підприємств, а також великим ризиком для тих, хто їх надає [4].

Значну роль у розвитку малого підприємництва можуть виконати кредитні спілки. Саме вони складають конкуренцію банківському кредитуванню. Діяльність кредитних спілок регулюється Законом України "Про кредитні спілки" [1]. В ньому спілка визначається як неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб їх членів у взаємному кредитуванні та надання фінансових послуг. Однак обсяг кредитування з їх допомогою ще незначний порівняно з банками. Це пов'язано перш за все із законодавчим обмеженням надання кредиту одному постачальнику, а також відносно високою ставкою відсотків за надані кредити, яка може коливатися в межах 18-60% [7]. Дещо спроще-

ний механізм надання кредитів сприяє більшому доступу до кредитних ресурсів суб'єктів малого підприємництва, про що свідчать наступні дані: якщо у 2000 році спілки об'єднували понад 73 тис. осіб, то вже у 2002 році – більш 174 тис., а їх кредитний портфель збільшився з 9 млн. грн. до 36,5 млн. грн. [10]

З огляду на зазначене вище, можна зробити висновок, що ефективне формування та розвиток інфраструктури малого підприємництва можливе за умов прийняття необхідних законодавчих та нормативних актів, орієнтованих на інтеграційний поступ держави до європейських структур, конструктивної підтримки малого та середнього підприємництва з боку держави, що в кінцевому рахунку сприятиме активізації господарської діяльності та появи нових суб'єктів підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 року // Відомості Верховної Ради України, 2002, № 15. – С. 101.

УДК 334.7

ГОНЧАРУК А. М. – викладач

ПРОБЛЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Створення підґрунтя ринкової економіки в Україні пов'язане з процесом трансформації та структурної перебудови її галузей, а також застосуванням прогресивних методів управління підприємствами. Трансформаційні процеси відповідно до вимог ринкової економіки викликали серйозні зміни усієї фінансової системи. Водночас, наслідки реформ в Україні спричинили неоднозначний вплив на стан підприємств усіх галузей економіки. Отже, в умовах сьогодення нагальним лишається питання подальшого розроблення й удосконалення теоретичних засад і практичних рекомендацій з формування та використання механізму управління підприємствами, який мав би стратегічне спрямування. Дане питання наразі актуальне та має важливе практичне значення.

Питання стратегічного управління підприємством досліджуються багатьма науковцями та викликають неабиякий інтерес з боку практиків. Сьогодні підприємствам необхідно самостійно знаходити джерела фінансування своїх ресурсів, що в сучасних умовах господарювання вимагає неабияких зусиль. Під впливом змін в економіці України деяким підприємствам вдалося адаптуватися до ринкового середовища, та для інших нові методи господарювання виявилися настільки складними, що призвели до їх збитковості, навіть банкрутства.

Статистика свідчить, що від 35 до 80% підприємств виявилися нездатними нормально функціонувати і знайти своє місце на ринку. Найбільше збитків припадає на підприємства в промисловості, а найбільша питома вага збиткових підприємств спостерігається у

2. Україна в 2002 році. Статистичний збірник. – К.: 2003. – С. 338.

3. Белявский И.К. и др. Статистика рынка товаров и услуг. Учебн. – М., 1995 – С. 364.

4. Варналії З.С. Розвиток підприємництва як головний чинник соціально-економічного розвитку України та її регіонів // Збірник наук. праць. Вип.5 / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Ч.1. – Львів, 2003.

5. Копченко І.М. Державне сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2004, № 4. – С. 92.

6. Малий бізнес України. Підприємці здатні відродити країну // Асоціація сприяння розвитку приватного підприємництва в Україні "Єднання". – 1997. – С. 144.

7. Стаханов В.Н. Экономика инфраструктуры общественного производства: Учебн. пос. – Ростов н/Д, 1989. – С. 6.

8. Федько В.П., Федько Н.Г. Инфраструктура товарного рынка: Учеб. пос. – Ростов н/Д, 2000. – С. 14.

9. Шарипов А.Ю. Экономическая сущность инфраструктуры при социализме. // Управление отраслями инфраструктуры в системе региона. – Л., 1980. – С. 4-5.

10. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. пос. – К., 2003. – С. 256.

сільськогосподарському та промислового секторах економіки.

Функціонування підприємств має бути спрямоване на підтримку виконання головного завдання механізму управління підприємством у трансформаційних, тобто швидкозмінних умовах, яке полягає у забезпеченні взаємоузгодженості внутрішнього середовища і зовнішніх щодо нього чинників.

Недоліками у діяльності є також недосконалість організації управлінської ланки. На підприємствах відсутня орієнтація на кінцевий результат, існує безліч недоліків щодо роботи функціональних відділів, втрата інформації та недоцільне її використання. Численні причини саме такого стану можна знайти в стратегічному управлінні, функціями якого є забезпечення інформацією управлінської ланки. Адже, саме своєчасно отримана інформація забезпечує оперативність прийняття управлінського рішення. Одними із складових процесу управління є аналіз, планування та прогнозування.

Початковим етапом під час вибору найкращої стратегії для підприємства є аналіз. Він дасть можливість вивчити сильні і слабкі сторони організації, можливості і перешкоди на шляху здійснення поставлених завдань.

Індикатором конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта в умовах ринкової економіки є його фінанси. Зберегти міцні ринкові позиції в умовах жорсткої конкуренції будь-якому виробникові можливо лише за умови належного проведення фінансового аналізу як одної із важливих функцій управління в ринковій економіці. Він дає змогу визначити конкурентоспроможність суб'єкта господарювання в умовах дії ринку.

У господарській практиці вітчизняних підприємств механізм планування перебуває на етапі становлення. Планування лише тоді стане реальним інструментом управління підприємства, коли його виконання можна буде оперативно контролювати. Створення надійної та гнучкої системи управління дасть змогу підприємствам суттєво підвищити ефективність діяльності підприємств.

Стратегічне планування слід розглядати як комплексний план, що розробляється на перспективу і сприяє досягненню місії підприємства, та меті, яку він конкретизує.

УДК 336.2

ЗАГУРСКАЯ Н.

Научн. руководитель ГОНЧАРОВ В. В. – к. э. н.

РОЛЬ НАЛОГОВ В РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОНОМИКИ

Впервые экономическую сущность налогов рассматривал Давид Рикардо. Восприятие налогов менялось с течением времени. Сначала налоги составляли ту часть продуктов, которые поступают государству. Впоследствии налогами считали плату государству за возможность получения прибыли.

Содержание налогов проявляется в выполняемых ими функциями:

- 1) фискальная;
- 2) регулирующая;
- 3) стимулирующая;
- 4) контрольная;
- 5) дестимулирующая.

Фискальная функция является основной функцией налогообложения. Благодаря ей реализуется главное предназначение налогов: формирование и мобилизация финансовых ресурсов государства, а также аккумуляция в бюджете средств для выполнения общегосударственных и целевых государственных программ.

Регулирующая функция направлена, в первую очередь, на достижение посредством налоговых механизмов тех или иных задач экономической политики государства.

Стимулирующая направлена на поддержку развития тех или иных экономических процессов. Она реализуется через систему льгот и освобождений.

Дестимулирующая функция проявляется в установлении посредством налогового пресса предприятий для развития каких-либо экономических процессов.

Контрольная функция налогообложения проявляется в том, что через налоги государство осуществляет контроль за хозяйственной деятельностью предприятий, организаций граждан, а также за источниками доходов и расходов. Благодаря этой функции оценивается эффективность налоговой системы, обеспечивается контроль за видами деятельности и финансо-

выми потоками. Через контрольную функцию налогообложения выявляется необходимость внесения изменений и дополнений в налоговую систему, а также в бюджетную политику государства.

Современные тенденции развития бизнеса характерны широкими докорінними змінами, та за цих умов є єдиним способом прогнозування майбутніх негативних явищ. Впровадження даних заходів щодо стратегічного управління дозволить створити надійну основу для оперативного аналізу та контролю за витратами підприємства, управління собівартістю продукції; здійснювати перебудову організаційних структур відповідно до зміни стратегічних завдань; розвивати ділову активність підприємства, його вміння орієнтуватися в ринковій ситуації, раціонально використовувати всі види ресурсів.

Важным элементом теории налогов являются принципы налогообложения. Экономические принципы налогообложения представляют собой положения, касающиеся целесообразности и оценки налогов как экономического явления. Впервые они были сформулированы в 1776 г. Адамом Смитом. В современной экономике налогообложение может проводиться по таким принципам:

- принцип пропорциональности (при увеличении объекта налогообложения во столько же раз увеличатся налоги);
- принцип прогрессивности (при увеличении объекта налогообложения ставка налогообложения увеличивается, т. е., налоги увеличиваются быстрее, чем сам объект налогообложения);
- принцип снижения (при увеличении объекта налогообложения ставка налогообложения снижается, т. е., налоги увеличиваются медленнее, чем объект налогообложения). Этот принцип играет стимулирующую роль в поддержке малого предпринимательства.

Система налогообложения состоит из:

- налоговых органов;
- налоговых норм;
- механизма получения налогов.

Налоговым органом в Украине является Государственная налоговая администрация и ее местные представительства.

Налоговые нормы – законодательно определенные принципы налогообложения, объекты налогообложения; ставки и налоговые льготы.

Плательщиками налогов являются все экономические субъекты, кроме государства.

Объектом налогообложения может быть имущество и доход.

В Украине основную часть налогов платят предприятия, а в мире – население.

Налоги разделяются на прямые и косвенные.

Прямые налоги снижают прибыль субъекта налогообложения.

Косвенные включаются в цену продукции и их платят потребители (акцизы, НДС), а предприятие только пересчитывает деньги в бюджет.

В начале 2004 года состоялась Малая налоговая реформа. Одним из самых важных ее постановлений стало принятие фиксированного 13-ти % подоходного налога. Эта система налогообложения по отношению к некоторым гражданам не способствует уменьшению налогового давления на их доходы, а наоборот приведет к его увеличению.

Как любое изменение давно установленных положений это принятие имеет свои положительные и отрицательные моменты.

Плюсом является то, что новая система налогообложения способствует выведению части доходов граждан из теневого сектора, за счет чего увеличиваются поступления в государственный бюджет.

Негативным же явлением есть то, что кривая Лоренца, которая изображает неравномерность распределения доходов, переместится вправо, то есть пропасть между уровнями доходов бедных и богатых еще увеличится.

Для усовершенствования системы налогообложения разрабатываются налоговые льготы.

Они бывают:

- общие;
- специальные.

Общие льготы – это необлагаемый минимум.

Специальные льготы могут выдаваться отдельным предприятиям и гражданам для улучшения их социального положения, или в качестве награждений за социально-значимую деятельность.

Налоговые льготы уменьшают поступления в государственный бюджет, поэтому они должны приносить другие положительные социальные последствия. Например такие:

- увеличение ВВП;
- снижение безработицы;
- увеличение конкурентоспособности отечественной продукции на внешнем рынке.

Если этих последствий нет и не может быть, то налоговые льготы необходимо ликвидировать. Чтобы не было злоупотреблений налоговыми льготами лучше просто снизить ставки налогообложения.

Проведение налоговой реформы в Украине должно базироваться на таких положениях реформирования системы налогообложения:

1) общее упрощение правовой базы налогообложения;

2) унификация подходов и методов определения элементов по всем налогам и требований по ведению учета начисления налогов;

3) уменьшение количества налогов и ликвидация налогов, расходы на администрацию которых превышают доходы от их применения;

4) уменьшение уровня налоговой нагрузки на субъекты налогообложения и уравнивание налогового давления на разные категории плательщиков;

5) уменьшение ставок налогов с одновременным увеличением налоговой базы, что обозначает максимальное расширение круга плательщиков налогов;

6) увеличение размера суммы необлагаемого минимума доходов физических лиц;

7) использование вместо налоговых льгот системы целевых бюджетных дотаций, направленных на поддержку наименее защищенных слоев населения и на развитие приоритетных отраслей хозяйства и регионов Украины;

8) стимулирование осуществления реинвестиций, а также направление средств на инновационную деятельность, проведение фундаментальных и прикладных научных исследований;

9) принятие во внимание международные аспекты и практику построения налоговых систем в развитых странах.

Важным направлением реформирования системы налогообложения является увеличение уплаты налогов. Для этого необходимо легализовать теневые доходы и увеличить ответственность за уклонение уплаты налогов. Роль налогов изменяется в зависимости от экономического состояния в государстве. Если государство находится в условиях экономического подъема то, чтобы не создать кризис перепроизводства и значительной инфляции, государство должно сдерживать рост экономики, повышая налоги. Но когда начинается экономический спад, государство будет сдерживать его, уменьшая налоги.

Налог – категория не только экономическая, но и правовая, потому что устанавливается исключительно высшим органом государственной власти и базируется на аспектах высшей юридической силы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ткаченко Н.М., Горюха Т.М., Ільєнко Н.О. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність: Навчально-методичний посібник / під загальною редакцією Н.М.Ткаченко. – К.: Алерта, 2004, С. 554.
2. Завонова Л.А., Фомин Ф. Налоги и налогообложение: Учеб. пособие. – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2004, – 265.
3. Юрій Біцюра. Негативні наслідки введення 13% фіксованого податку на прибуток на доходи громадян // Економіст. – 2003. – №10. – С. 44-45.

УДК 339

КОРОЛЬЧУК А.

Научн. руководитель ЕНА А. В.

ПЛЮСЫ И МИНУСЫ ВСТУПЛЕНИЯ УКРАИНЫ В ВТО

Консенсуса по вопросу — когда и как вступать во ВТО, у руководства страны нет. Вопрос о членстве Украины во Всемирной торговой организации стоит не первый год, но единое мнение по нему во всех ветвях власти до сих пор отсутствует. Как полагают парламентарии, Украина просто не готова выйти на единый конкурентный рынок со странами-членами ВТО. Причина — в отсутствии четкого видения промышленной политики.

Разговоры о том, что вступление во ВТО несет для Украины не только плюсы, но и минусы, ведутся давно. Члены правительства представили свою точку зрения по этому вопросу. Среди положительных моментов — рост инвестиций в украинскую экономику. Только в первый год после вхождения в ВТО, по подсчетам Кабмина, Украина может получить прирост инвестиций в размере 1,2% от годового ВВП.

Кроме того, правительство полагает, что, став членом ВТО, Украина сможет эффективнее защищать свои интересы в случае возбуждения антидемпинговых процессов против отечественных производителей. Так, за последние годы количество таких процессов перешагнуло рубеж в сотню, при этом Украина потеряла около \$2 млрд. (особенно, как известно, пострадали металлургия, сельское хозяйство и химическая промышленность). В случае, если Украина не станет членом ВТО уже в ближайшее время, Кабмин предупреждает о росте таких потерь. Особенно за счет антидемпинговых процессов, инициируемых ЕС, на торговлю с которым приходится 30% отечественного товарооборота.

С другой стороны, впечатляют приведенные правительством цифры, демонстрирующие положительный эффект от членства во ВТО. Предполагается, что только АПК за счет различных квот выиграет от \$460 млн. до \$2,5 млрд. Кроме того, Украина сможет в два раза увеличить поставки металла на европейский рынок и вернуться на рынок металлопроката США.

Кроме перечисленных экономических преимуществ скорейшего вступления в ВТО, существует и весомый политический плюс: стремление опередить в этом вопросе Россию. Став членом ВТО раньше РФ, Украина получает дополнительные рычаги воздействия на северных соседей, в частности сможет требовать либерализации торговых отношений между нашими странами. В случае же, если Россия вступит в ВТО раньше Украины, россияне могут выдвинуть к Украине ряд серьезных требований по решению в свою пользу межгосударственных экономических проблем.

В качестве примера негативных последствий либерализации рынка можно привести ситуацию в АПК. Европейский союз ежегодно предоставляет Франции

более \$5 млрд. на нужды сельского хозяйства, не говоря о внутренних вливаниях. Когда украинский рынок будет открыт для импорта сельскохозяйственной продукции отечественное сельское хозяйство не сможет выдержать конкуренции с удешевленной продукцией стран ЕС. Особую тревогу народных депутатов вызывает будущее машиностроения. По некоторым данным, в Украине есть всего 5 предприятий, которые могут производить конкурентоспособную продукцию для модернизации горно-металлургического производства. Вместе с тем, только в Донецкой области насчитывается 269 машиностроительных заводов. Учитывая, что изношенность промышленных фондов составляет от 30 до 90%, возникает опасение, что энергоемкое украинское машиностроение просто не успеет перестроиться, дабы на равных конкурировать с Западом. Превентивной мерой по предотвращению упадка в отрасли может быть применение специальных тарифов на среднесрочный период в 6-12 лет. Кроме того, никто не мешает использовать такой инструментарий, как стандартизация товаров и услуг. Например, в свое время украинская водка "Гетьман", чтобы попасть на рынок Германии, проходила проверку качества более чем по 40 параметрам и, как известно, так и не смогла завершить ее с положительным результатом. Противоположный пример: в свое время Украина использовала фактор несоответствия внутренним стандартам при закрытии своего рынка для американской курятины.

В общем же, основная проблема Киева в контексте членства во ВТО, по мнению специалистов, заключается в повышении конкурентоспособности экономики. Так, правительство предлагает сконцентрировать усилия на поддержке наиболее конкурентоспособных отраслей. В то же время чиновники из Кабмина, приводя статистические данные прибылей-потерь от вхождения в ВТО, не сумели спрогнозировать последствия этого шага для авиа-, кораблестроения и проч., делая упор на металлургию, АПК и химическую промышленность. Конечно, именно последние отрасли дают львиную долю экспортных поступлений, но не свидетельство ли это наличия некоего дисбаланса, который можно объяснить отсутствием четкого видения обоснованной промышленной политики, в том числе ясного представления какие отрасли необходимо защищать и стимулировать, а какие могут отойти на второй план?... [1]

Вступление в "элитный клуб Европы"

После недавнего достижения договоренности о создании Россией, Украиной, Казахстаном и Беларус-

сней “Организации региональной интеграции” (ОРИ) осенью 2003 г. с одновременной синхронизацией позиций 4-х государств на переговорах с ВТО ситуация для Киева с вступлением в ВТО может резко измениться, поскольку Беларусь и Казахстан готовы выполнить жесткие требования всемирной торговой структуры.

Исходя из сложившейся ситуации, некоторые украинские эксперты, а также многие промышленники (в основном директора крупнейших предприятий с государственным пакетом), которым ВТО как “кость в горле”, оценивают факт подписания четырьмя государствами документа о создании ОРИ как “манну небесную” для Украины, поскольку процесс нашего вступления в ВТО затормозится на несколько лет (до 2008 или 2010 г.). За этот период Украина получит время на основательную подготовку, в первую очередь, в сфере повышения уровня конкурентоспособности экономики посредством проведения структурных реформ, модернизации старых производств и создания новых технологий.

Другие же придерживаются диаметрально противоположной точки зрения, считая, что “украинский локомотив”, взявший твердый курс на ВТО, не должен останавливаться. По мнению целого ряда экспертов, Украине вдали от ВТО вряд ли удастся поднять конкурентоспособность экономики. Напротив, Украина может закрепиться в группе стран “последнего эшелона” с малоэффективной, малопривлекательной для инвесторов, низкотехнологической экономикой [2].

Кто и как регулирует процессом вступления Украины в ВТО

Проблема вступления Украины во Всемирную Торговую Организацию выходит на первый план именно сейчас по нескольким причинам:

1. На сегодня в ВТО входит 149 государств, торгующих по международным правилам.
2. Без членства в ВТО Украине закрыт путь в ЕС, что в свою очередь делает проблематичным получение статуса государства с рыночной экономикой.
3. Без вхождения в ВТО трудно рассчитывать на резкое повышение конкурентоспособности нашей экономики.
4. Вступление в ВТО гарантирует каждому его члену определенный набор средств защиты национального производства, а главное – упорядочение процесса антидемпинговых расследований (кстати, к государству, не состоящему в ВТО, даже поощряется применение такого инструмента).
5. Для Украины будет лучше, если она присоединится к ВТО раньше России.

В случае “охлаждения” отношений между странами-соседями Украина может сформировать свой пакет требований к северному соседу по экспортной стоимости газа и тем самым уменьшить производственные издержки своих фирм. Как известно, Украи-

на подала заявку о присоединении к ГАТТ-ВТО еще в 1993 г. Через два года была создана Рабочая группа (43 государства) по рассмотрению этой заявки. За 10 лет деятельности Рабочей группы Украина, как отмечают западные эксперты, продвинулась в целом уже далеко, но не настолько, чтобы стать полноправным членом Организации. Со многими странами уже согласован вопрос о взаимном открытии рынков.

По расчетам экспертов Минэкономики Украины, после “открытия границ” ежегодный импорт в нашу страну вырастет на \$5–6 млрд., что должно компенсироваться увеличением украинского экспорта. Например, за счет заполнения квот, которые распределяются на внешних рынках только для членов ВТО, Украина сможет увеличить свой экспорт почти на полмиллиарда долларов. Оставаться вне ВТО и самостоятельно гулять на мировом рынке наша страна не может. Это обойдется дороже. Лучше находиться в предсказуемой ситуации, нежели попадать постоянно под “штрафные и другие карательные санкции” мирового сообщества. Например, сейчас запретительные меры на рынке США стоят украинским предприятиям \$350 млн. в год, а на рынке стран ЕС – \$300 млн.

Присоединение к ВТО окажет стимулирующее воздействие на поступление иностранных инвестиций в Украину. По расчетным данным специалистов Минэкономики, они могут составить более 1% от ВВП, а это значит примерно \$4–5 млрд. в год. Это вытекает из положений Соглашения, связанного торговлей инвестициями. Документ разработан таким образом, чтобы гарантировать равные условия для отечественных и зарубежных компаний на территории любого государства. Говоря другими словами, защита отечественного производителя запрещена. Украинские предприятия должны сами о себе беспокоиться и учиться управлять своим кораблем в безбрежном океане. По утверждению мирового финансиста Джорджа Сороса, эти соглашения имеют “сильный крен” в пользу международных инвесторов и многонациональных корпораций. Если же инвестиционный климат понравится зарубежным инвесторам, то они резко изменят вектор своей деятельности, например, на восточно-европейском плацдарме. Тем более что экономика Венгрии и Польши уже перенасыщена инвестициями.

Вступление в ВТО может отрицательно отразиться на угледобывающей и радиоэлектронной промышленности, сельскохозяйственном машиностроении Украины. Не в лучшей ситуации окажутся энергетика и автомобилестроение. В результате открытия рынка убытки завода могут быть значительными – \$50 млн. Чтобы смягчить удар по отечественному автомобилестроению правительство разработало компенсационные меры. Перспектива, скажем, малопривлекательная для некоторых украинских предприятий, продукция которых при широком открытии рынков станет неконкурентоспособной по сравнению с аналогичной зарубежной.

"Туго" придется и отечественным деревообрабатчикам, мебельщикам и судостроителям. Ежегодные потери предприятий трех вышеуказанных отраслей от упразднения таможенных пошлин могут составить примерно \$320 млн. В настоящее время наши мебельщики и деревообрабатчики находятся под 25% защитной импортной пошлиной. Это их здорово "спасает". Но ЕС требует от Украины, и, очень настоятельно, установить нулевую ставку по этой товарной группе.

В проигрыше могут оказаться и украинские машиностроители. По расчетам экспертов департамента внешнеэкономической деятельности Минпромполитики Украины, ввоз продукции из других стран увеличится на \$500 млн. в год, и это сильно ударит по хозяйственным интересам наших предприятий.

С другой стороны, после вступления в ВТО отечественные машиностроители получают дополнительные резервы для освоения новых рынков, в частности, в Юго-Восточной Азии и на Ближнем Востоке в связи со снижением уровня таможенной защиты. Присоединение к ВТО должно иметь положительное воздействие на развитие пищевой и легкой промышленности, сферы туристических услуг, телекоммуникаций, фондовых рынков, трубопроводного транспорта, страхования, банковских услуг и связи. От членства в ВТО смогут выиграть самолетостроение, железнодорожный и морской транспорт, сфера образования и медицины.

По расчетам специалистов Минэкономики, после снятия таможенных ограничений украинские сельхозпредприятия получают новые рынки сбыта на сумму в \$2,5 млрд. По свидетельству высокопоставленных чиновников министерства, нашим аграриям не стоит беспокоиться по поводу конкуренции со стороны внешних производителей, поскольку в Украине 95% спроса на сельхозпродукцию удовлетворяются отечественными структурами. К тому же, Украина может воспользоваться установленной для нее ВТО квотой на господдержку сельского хозяйства – \$1,37 млрд. в год. Хотя это в несколько раз меньше, чем предусмотрено, к примеру, для США и Венгрии. Кстати, народные депутаты от аграриев такие доводы правительства не принимают. По мнению руководителя Аграрной партии Украины Екатерины Вашук, отмена таможенных барьеров на пути сельхоз-импорта (по некоторым группам сельхозпродукции пошлины составляют 50-

60%) приведет к поглощению иностранными компаниями украинского сельхозрынка. А вот высокий уровень таможенных пошлин, по расчетам Екатерины Вашук, пока надежно защищает Украину от наплыва дешевой зарубежной сельхозпродукции.

По расчетам экспертов Минпромполитики Украины, украинские металлурги получают выгоду от вступления Украины в ВТО. За счет снятия антидемпинговых ограничений украинский экспорт увеличится на \$150-180 млн. в год. А вот потери отечественных металлургов по пессимистическому плану правительства от применения антидемпинговых санкций могут составить \$6 млрд. Зато придется отменить эксперимент в горно-металлургическом комплексе. Ситуация в отечественной металлургии может существенно измениться после подписания документов по сокращению сталелитейных мощностей. Должны выиграть от присоединения к ВТО и украинские химики и текстильщики, хотя специалисты министерства не обосновали свой прогноз конкретными данными.

Если же говорить о формах собственности, то, скорее всего, вхождение Украины в ВТО в целом на руку частным производствам. Они работают гораздо лучше госпредприятий в сфере менеджмента и маркетинга. Да, Украина оказалась в сложной ситуации. Двери в ВТО нам вроде и открыты, но как войти в организацию с минимальными потерями для экономики – довольно сложный вопрос. На заседании круглого стола в Центре им. Разумкова украинские эксперты подчеркивали, что пока нет обоснованных расчетов по развитию различных секторов украинской экономики в случае вхождения нашей страны в ВТО.

В любом случае Украине придется вступать в ВТО. Для этого есть все шансы. И как отметил один из политиков "раньше работали с помощью топора и лопаты, а с помощью каких инструментов будем развиваться?". ВТО как раз и является инструментом развития, но прежде чем начать его использовать, Киев должен внимательно прочесть инструкцию по эксплуатации [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. "Галицькі контракти". № 94, 2005.
2. "Бізнес", №192, 2005.
3. www.rambler.ru

УДК 332

КУЧЕРЕНКО С. М. – викладач

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ (на прикладі плодоовочевого підкомплексу)

Питання розвитку агропромислового сектору в напрямку забезпечення населення України продовольчими товарами, промисловості, сировиною завжди є актуальним. Спостерігається тенденція до значного зменшення обсягів виробництва продовольства, незабезпечення населення рекомендованими нормами споживання. Вирішення проблем, пов'язаних з розвитком плодоовочівництва, виноградарства, тваринництва, інших галузей рослинництва та переробної промисловості, підвищення їх результативності є важливою проблемою, яка має вирішуватись комплексно відповідно до умов формування ринкової економіки.

В процесі організаційних реформувань виявлено невідпрацьованість механізму, за яким виробники сільськогосподарської продукції та їх споживачі в особі заготівельників, переробників могли б утворювати цілісну систему: вирощування – заготівля – переробка – реалізація, незалежну від окремих її складових частин та дій її учасників, але яка б працювала на задоволення їх спільних економічних інтересів.

Функціонування аграрної галузі залежить від перебудови та реформування її організаційних структур. Важливість цих факторів полягає в суттєвій відмінності діяльності АПК в ринкових умовах, можливості реального здійснення реформ та забезпечення їх незворотності.

Організаційна структура сільського господарства, яка проіснувала від часів колективізації до початку реформаційних процесів, не відповідає умовам переходу до ринкової економіки. Найбільш прийнятним напрямом виходу з економічної кризи є запровадження альтернативної організаційної структури сільського господарства на основі реформування колективних сільськогосподарських підприємств та паралельно розвитку приватних господарств. В процесі реформування колективної форми власності була започаткована нова форма господарювання – приватні господарства фермерського типу. Поки доцільним є існування обох напрямів в умовах здорової конкуренції. Позитивність результатів господарської діяльності буде доказом доцільності існування тієї чи іншої системи.

Проблематичність виходу з сільськогосподарського підприємства, повернення майнових паїв у грошовій формі, вибір форми господарювання залишаються актуальними в сучасних умовах. Основним питанням аграрних перетворень є приватизація землі.

Розвиток кооперативних відносин в агропромисловому комплексі є стратегічним напрямом у підвищенні ефективності агропромислового виробництва. Споживча кооперація – складова частина агропромислового комплексу України. Поняття “споживча кооперація” та

“агропромисловий комплекс” знаходяться в нерозривному зв'язку у вирішенні питань заготівлі, переробки, зберігання та реалізації багатьох видів сільськогосподарської продукції, залучення в обіг надлишків продукції, виробленої у приватних господарствах, реалізації товарів непродовольчої групи сільському населенню.

Хоча споживча кооперація зменшила свою питому вагу у заготівельних процесах, однак її розвиток сприятиме становленню конкуренції між різними посередницькими організаціями, відміні права деяких структур розпоряджатися аграрною продукцією без урахування потреб безпосередніх виробників з метою нагромадження коштів. Залишаючись однією з небагатьох керованих систем, споживча кооперація проводить в аграрній сфері державне регулювання сировинних ресурсів, забезпечення їх концентрації в переробних галузях.

Слід згадати ще про одну проблему заготівельної та переробної галузей. Не є нормальною ситуація, коли товар проходить через декілька перекупників. Вони встановлюють свої умови, розраховуються тільки готівкою, відповідних документів не оформлюють, уникають сплати податків. Внаслідок цього до державного бюджету не надходять значні суми коштів.

Незадовільна забезпеченість підприємств сировиною та порушення економічних зв'язків призвели до скорочення виробництва товарів народного споживання. За 1996-2004 рр. відбулись значні структурні зміни у виробництві сільськогосподарської продукції, зменшились обсяги її реалізації. В агропромисловому секторі через нестачу матеріально-технічних ресурсів, відсутність обігових коштів, несприятливі погодні умови, виробництво валової продукції рослинництва та тваринництва значно скоротились до рівня 1990 року.

Аналізуючи динаміку виробництва продукції тваринництва та рослинництва можна виявити пряму залежність між спадом виробництва цих видів продукції. Тенденція до зменшення валових зборів продукції рослинництва спричинила зменшення кормової бази для тваринництва. Значно зменшились обсяги надходження м'яса на переробку від усіх категорій господарств.

Україна є традиційним виробником плодоягідної та овочевої продукції, однак потреба населення в ній задовольняється не повністю – на рівні 1960 року споживання плодів і ягід. Спад виробництва плодів, ягід, овочів частково пояснюється несприятливими погодними умовами, значним скороченням площ під садами та овочевими культурами, низькою купівельною спроможністю населення.

За останні роки переважаюча частка в загальному обсязі виробництва плодів, ягід, овочів припадає на особисті підсобні господарства населення. Однак закупівля плодів і, особливо, овочів у населення на місці її виробництва організована незадовільно, недостатньо укладається договорів між заготівельними організаціями на поставку лишків продукції та зустрічний продаж населенню паливно-мастильних матеріалів, промислових товарів. Внаслідок цього значна частина овочів, плодів, та ягід, вирощених на присадибних ділянках псується або згодовується худобі, а в міста її завозять недостатньо, щоб ціни продажу були високими. Щорічно господарства населення вирощують до 1 млн. тонн плодів та ягід (75-76 % загального обсягу виробництва їх в Україні); до 16 млн. тонн картоплі (95-98%); близько 4,5 млн. тонн овочів (80-83 %).

З іншого боку, в Україну завозиться значний обсяг плодів та овочів, які споживаються переважно у свіжому виді. Для промислової переробки необхідні значні обсяги свіжої сировини, в основному плодово-ягідної.

Одним з головних факторів недостатнього виробництва продукції садівництва та овочівництва є низька урожайність. Низька продуктивність садів зумовлюється насамперед їх великою розпорощеністю. Більшість садів розміщені на ділянках, які знаходяться одна від одної на значній відстані, що не дає змоги запроваджувати прогресивні форми організації праці, інтенсивні технології вирощування продукції і не сприяє ефективному використанню виробничого потенціалу господарств. Зниження урожайності спричиняють порушення основних агротехнічних прийомів догляду за насадженнями через їх знеособлення, скорочення трудових ресурсів, низьку матеріально-технічну базу.

У плодовоовочівництві висока питома вага ручної праці та низький рівень механізації виробничих процесів при обрізці дерев, вирощуванні розсади, зби-

ранні врожаю. В більшості господарств відсутні спеціальні машини для обробки ґрунту, транспортування та товарної обробки продукції

Одним із важливих елементів підвищення конкурентоспроможності підприємств, забезпечення їх сировиною відповідного асортименту та якості є зацікавленість сільськогосподарських виробників у результатах їхньої праці через удосконалення сировинних зон, спеціалізоване вирощування потрібних плодівих та овочевих культур відповідної якості господарствами усіх форм власності відповідно до вимог консервного виробництва.

Уманський консервний завод Черкаської області може забезпечити переробку сільськогосподарської сировини в обсязі до 20 тис. тонн щорічно і зберігати сортові яблука не менше як 3 тис. тонн до нового врожаю. Для забезпечення потреб заводу в плодовоовочевій сировині необхідно вдосконалювати сировинну базу шляхом концентрації вирощування овочевих та плодівих культур у господарствах, які мають достатні для цього площі та трудові ресурси. Це позитивно позначиться і на економіці сільськогосподарського виробництва віддачею на вкладений капітал.

Отже, спільна економічна діяльність – це та сфера, де на основі кооперування коштів та ресурсів одержують спільний результат. Великі високотехнологічні підприємства здатні нагромаджувати вагомий капітал для запровадження нових ефективних видів переробки продукції та розвитку технічного прогресу. Вони спроможні переробляти значні обсяги продукції, створювати умови для запровадження нових технологій, їх ефективного використання з метою збільшення випуску продукції з меншими витратами. Сільськогосподарські формування, беручи участь в інтеграційних процесах вертикального типу, забезпечуватимуть захист власного виробництва в умовах ринкової конкуренції шляхом співпраці з обслуговуючими переробними підприємствами.

УДК 336.74

МАКОВКІНА А.

Наук. керівник ХОДЗИЦЬКА В. В. – к. е. н.

ЗВІТ ПРО РУХ ГРОШОВИХ КОШТІВ ЗГІДНО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Звіт про рух грошових коштів – це форма звітності, яка дозволяє користувачам оцінити зміни в фінансовому стані юридичної особи, забезпечуючи їх інформацією про надходження і видатки грошових коштів за звітний період в розрізі операційної, інвестиційної і фінансової діяльності. Використання інформації про грошові потоки допомагає:

- оцінити здатність підприємства заробляти грошові кошти і їх еквіваленти, а також потреби підприємства у використанні подібних грошових потоків;

- оцінити зміни в чистих активах підприємства, його фінансову структуру (включаючи його ліквідність і платіжоспроможність) і його здатність впливати на суми і своєчасність грошових потоків з цілю адаптації до обставин і можливостей, які змінюються;
- порівнювати звітність про операційну діяльність різних підприємств тому, що це виключає вплив при використанні різних методів бухгалтерського обліку для однакових операцій і подій господарської діяльності.

1. Рух грошових коштів від операційної діяльності	
Перелік всіх видів надходжень і вибуття грошових коштів	
Стан грошових коштів від операційної діяльності	
2. Рух грошових коштів від інвестиційної діяльності	
Перелік всіх видів надходжень і вибуття грошових коштів	
Стан грошових коштів від інвестиційної діяльності	
3. Рух грошових коштів від фінансової діяльності	
Перелік всіх видів надходжень і вибуття грошових коштів	
Стан грошових коштів від фінансової діяльності	
Чисті зміни в стані грошових коштів	
Грошові кошти на початок звітного періоду	
Грошові кошти на кінець звітного періоду	

Рис. 1. Форма звіту про рух грошових коштів

Операційна діяльність – основна діяльність юридичної особи по отриманню доходу і інша діяльність, яка не відноситься до інвестиційної і фінансової. Сума руху грошових коштів від операційної діяльності є ключовим показником ефективності діяльності підприємства в плані накопичення достатньої кількості грошових коштів для виплати суд, збереження рівня виробництва, виплати дивідендів і здійснення нових капіталовкладень без залучення зовнішніх джерел фінансування.

Інвестиційна діяльність – придбання і продаж довгострокових активів і інших інвестицій, які не включаються в грошові еквіваленти, видача суд іншим сторонам і їх повернення.

Фінансова діяльність – це вид діяльності, в результаті якого відбувається зміна в розмірі і структурі власного капіталу і позик підприємства.

До не грошових операцій інвестиційного і фінансового характеру, які торкаються тільки основних засобів, довгострокових кредитів і акціонерного капіталу, можна віднести придбання основних засобів за рахунок довгострокових кредитів, конвертацію облігацій в звичайні акції.

За період з 1 _____
по 1 _____ 200 ____ рік

МСБО передбачає прямий і непрямий методи. Прямий метод передбачає розкриття основних видів валових надходжень і валових виплат грошових коштів. Прямий метод забезпечує інформацією, яка може бути корисною при прогнозуванні майбутніх рухів грошових коштів. При використанні прямого методу, інформація про основні види валових надходжень і валових витрат грошових коштів може бути отримана:

- 1) із облікових реєстрів
- 2) шляхом корегування доходу від реалізації, собівартості реалізації і інших статей Звіту про прибуток і збиток з урахуванням:
 - а) змін, які відбулися на протязі звітного періоду в товарно-матеріальних запасах, дебіторській і кредиторській заборгованості;
 - б) не грошових статей;

в) інших статей, результат впливу яких на рух грошових коштів в більшому ступені відноситься до інвестиційної і фінансової діяльності.

Непрямий метод не передбачає трансформування кожної статті Звіту про прибуток і збиток. При використанні непрямого методу корегується сума чистого прибутку або збитку для відображення ефекту створюваного не грошовими операціями, будь-якими відстрочками, надходженнями або виплатами за минулі або майбутні звітні періоди, які виникають в результаті операційної діяльності, а також статтями доходів і витрат, пов'язаних з рухом грошових коштів від інвестиційної або фінансової діяльності.

При використанні непрямого методу, чистий рух грошових коштів, який виникає в результаті операційної діяльності, визначається шляхом корегування чистого прибутку або збитку з урахуванням:

- 1) змін, які відбулися за звітний період в товарно-матеріальних запасах, дебіторській і кредиторській заборгованості від операційної діяльності;
- 2) негрошових статей, таких як амортизація, резерви, відстрочені податки, нереалізовані прибутки і збитки при переводі іноземної валюти в національну, нерозподілені прибутки в асоційовані компанії і частки меншості;
- 3) всіх інших статей, результат впливу яких на рух грошових коштів відноситься до інвестиційної і фінансової діяльності (прибуток або збиток від продажу основних засобів і ін.).

Інший варіант – при використанні непрямого методу чистий рух грошових коштів від операційної діяльності може бути представлений сумами доходів і витрат, які включені в Звіт про прибуток і збиток, скореговані на зміни, які відбулися на протязі звітного періоду в товарно-матеріальних запасах, дебіторській і кредиторській заборгованості від операційної діяльності.

Використання прямого і непрямого методів призводить до однакових результатів, і Комітет по міжнародним стандартам бухгалтерського обліку визнає обидва ці методи, хоча і рекомендує використовувати прямий метод. Відмінності між звітами про рух грошових коштів, складеними з використанням прямого і непрямого методів полягає тільки в розділі, який відображає рух грошових коштів в результаті операційної діяльності.

Суб'єкти звітують окремо про основні види валових надходжень і валових виплат грошових коштів, які впливають із інвестиційної і фінансової діяльності, за виключенням тих випадків, коли рух грошових коштів представляється на нетто-основі (різниця між готівковими надходженнями і платежами суб'єктів).

Звітність про рух грошових коштів на нетто-основі може бути представлена від таких видів операційної, інвестиційної і фінансової діяльності:

- грошові надходження і виплати від імені клієнтів, коли рух грошових коштів відображає діяльність

клієнтів, а не діяльність підприємства (прийняття і оплата банківських депозитів до вимоги; засоби, які суб'єкти, котрі займаються інвестиційною діяльністю, тримають по дорученню своїх клієнтів; орендні платежі, які стягуються від імені власників і виплачуються їм);

– грошові надходження і виплати по статтям, по яким швидкий обіг, великі суми і короткий термін погашення (попередня проплата і оплата за основні заборгованості клієнтів по кредитним карткам; придбання і продаж інвестицій; і інші короткострокові позики, термін погашення яких не перевищує трьох місяців).

На нетто-основі може бути відображено рух грошових коштів від наступних видів діяльності фінансових установ:

а) грошові надходження і виплати по зарахованим і погашеним депозитам з фіксованою датою погашення;

б) розміщення і зняття депозитів з інших фінансових установ;

в) грошові аванси і суди клієнтам і їх оплата клієнтами.

Рух грошових коштів, які впливають із операцій в іноземній валюті відображається в валюті звітності підприємства з використанням курсу обміну валют, діючого на дату руху грошових коштів.

Нерезалізовані прибутки і збитки, які впливають із зміни в курсовій різниці валют, не є рухом грошових коштів. Однак вплив курсової різниці на грошові кошти і їх еквіваленти, які зберігаються або підлягають виплаті в іноземній валюті, відображаються в звіті про рух грошових коштів з цілю узгодження грошових коштів на початок і кінець періоду. Ця сума показується окремо від руху грошових коштів від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності.

Рух грошових коштів, пов'язаних з надзвичайними статтями в залежності від характеру цих статей, класифікується як виникаючі від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності. Рух грошових коштів, пов'язаних з надзвичайними статтями, розкривається в звіті про рух грошових коштів окремо в розділах операційної, інвестиційної і фінансової діяльності, щоб пояс-

нити сутність надзвичайних статей і оцінити їх вплив на теперішній і майбутній рух грошових коштів.

Рух грошових коштів, пов'язаних з отриманням і виплатою відсотків і дивідендів розкривається окремо і класифікується в залежності від виду господарської діяльності суб'єкта, як операційна, інвестиційна або фінансова діяльність, поступово від одного звітного періоду до другого.

Загальна сума відсотків, виплачених на протязі звітного періоду, розкривається в звіті про рух грошових коштів, незалежно від того, чи була вона признана як витрати в звіті про прибуток і збиток або капіталізована (додана до вартості активів, які будуються або купуються).

Для фінансових установ виплачені відсотки і отримані відсотки, і дивіденди класифікуються як рух грошових коштів від операційної діяльності. Для інших підприємств, виплачені відсотки, отримані відсотки і дивіденди можуть класифікуватись, як рух грошових коштів від операційної діяльності, так як вони входять у визначення чистого прибутку або збитку, але можуть класифікуватись як рух грошових коштів від фінансової та інвестиційної діяльності, так як вони є платою за отримані фінансові ресурси або прибуток на інвестований капітал.

Виплачені дивіденди можуть класифікуватись як рух грошових коштів від фінансової діяльності, так як вони є платою за отримані фінансові ресурси, але можуть класифікуватись як рух грошових коштів від операційної діяльності для того, щоб допомогти користувачам визначити здатність суб'єкта виплачувати дивіденди грошовими коштами, отриманими в результаті операційної діяльності.

Рух грошових коштів, який виникає в результаті сплати податку на прибуток, повинен розкриватись окремо і класифікуватись як рух грошових коштів від операційної діяльності, якщо тільки він конкретно не відноситься до фінансової і інвестиційної діяльності.

Рух грошових коштів від покупок і продажу дочірніх компаній та інших компаній класифікується як інвестиційна діяльність і розкривається окремо.

ЛІТЕРАТУРА

1. www.capeipa.biz

УДК. 657

НЕМНОЖКО Г.

Наук. керівник ХОДЗИЦЬКА В. В. – к. е. н.

ОБЛІК ОРЕНДИ ЗГІДНО МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Оренда – це контракт, за яким власник активів (орендодавець) передає іншій стороні (орендарю) ексклюзивне право користування активами на певний проміжок часу. Початок строку оренди – це більш рання з наступних дат: дата заключення договору про оренду або дата прийняття сторонами зобов'язань по відношенню до головних умов оренди.

Строк оренди – це період на протязі якого договір оренди не може бути розірваний, на який орендар домовився орендувати актив, а також інші додаткові строки в які, по вибору орендаря, він може продовжити оренду активу з виплатою чи без неї, якщо на момент початку строку оренди є обґрунтована впевненість в тому, що орендар робить такий вибір.

Мінімальні орендні платежі – платежі, які виконуються чи можуть бути виконані орендаром протягом строку оренди (за виключенням непередбаченої орендної плати, вартості послуг та податків, що підлягають відшкодуванню орендодавцю) плюс будь-яка сума, що гарантована орендодавцю орендаром чи третьою особою, яка може фінансово забезпечити цю гарантію. При цьому гарантованою сумою зазвичай виступає остаточна вартість, тобто розрахована справедлива вартість активу в кінці строку його оренди. Мінімальні орендні платежі складаються з видатків на відсотки та погашення на орендні зобов'язання.

Гарантована остаточна вартість – частина остаточної вартості, яку гарантує орендар чи третя особа, яка може фінансово забезпечити цю гарантію. Негарантована остаточна вартість – частина остаточної вартості орендованого активу, продаж якого орендодавцем не забезпечується чи забезпечується особою, яка пов'язана з орендодавцем.

Головним зобов'язанням орендаря є періодична виплата орендної плати, за звичай це щомісячні або квартальні платежі, а також авансом. При цьому орендні погодження уточнює той, хто підтримує активи в робочому стані.

Переваги та недоліки оренди. Оренда дозволяє вирішити проблеми з грошовими коштами тому, що в цьому випадку доступно фінансування до 100% вартості орендованого активу. Банківські кредити за звичай обмежуються 80% вартості активу. Також можна домовитися про фіксовану відсоткову ставку при оренді в той час, коли для багатьох банківських кредитів характерні плаваючі процентні ставки.

Операційна оренда дозволяє орендарю добитися фінансування поза балансового обліку в той час, коли існують боргові обмеження. У випадку з обладнанням,

яке виготовляється на замовлення з тривалими затримками вступу у виробництво, оренда готового до використання обладнання виявляється більш вигідною.

Оренда дозволяє уникнути проблем з володінням активами, які не вигідно постійно мати у використанні. Оренда активів на відносно короткі строки дозволяє орендарю "захиститись" від старіння нової продукції та високотехнологічного обладнання. Оренда може надавати переваги при виплаті прибуткового податку в зв'язку з прискороною амортизацією, витратами по відсотках і в деяких випадках податковими знижками на інвестиції.

Стосовно орендодавця, виробники, дилери та дистриб'ютори промислового обладнання використовують оренду для збільшення збуту. Для кредитних інститутів, комерційних орендодавців оренда просто являється додатковою виробничою лінією фінансових послуг.

Крім переваг, оренда має і недоліки. 100%-ве фінансування орендованих активів також тягне за собою підвищення відсоткових платежів. При сезонній оренді немає гарантій щодо обладнання, яке буде доступне тоді, коли необхідно. Крім цього можуть встановлюватися граничні відсоткові ставки. Короткострокова оренда може захистити від старіння обладнання, але плата за короткострокову оренду за звичай перевищує плату за більш довгострокову оренду (орендодавець компенсує ризик можливого старіння). Фіксована ставка при довгостроковій оренді піддає орендодавця-кредитора ризику збитків, якщо процентна ставка підніметься.

Основні види оренди. Існує багато різних угод в яких виникають орендні відносини. Найбільш часто зустрічаються два види: фінансова та операційна оренда. Фінансова оренда – це оренда, при якій всі ризики та винагороди пов'язані з правом власності на актив, передаються орендарю, якій підтримує активи в робочому стані.

Оренда являється фінансовою при співвідношенні наступних умов:

- за допомогою оренди передається право власності на активи орендарю по закінченню строку оренди;
- оренда дає можливість купівлі по ціні нижче ринкової вартості;
- строк оренди складає більшу частину строку корисного функціонування активу (наприклад 75% чи більше);
- на початку оренди поточні мінімальні орендні платежі більші чи рівні ринковій вартості орендованого майна на дату початку оренди;

– орендовані активи мають таку особливість, що тільки орендар може використовувати їх не виконуючи великих модифікацій.

Для забезпечення одноманітності трактування оренди орендаром і орендодавцем існують наступні критерії:

1. сума мінімальних орендних платежів повинна бути обґрунтованою та прогнозованою;

2. невідшкодовані витрати (крім витрат на страхування, утримання та оподаткування), які повинні взяти на себе орендодавець повинні бути виміряні і прогнозовані.

Не один із цих критеріїв не міняє визнання факту оренди, а лише звертає увагу на принцип консерватизму. З іншої сторони ці критерії доповнюють визначення оренди двома факторами:

а) передача ризику і доходів від володіння;

б) ступінь реалістичності оцінки чистої дебіторської заборгованості орендодавця.

Операційна (поточна) оренда – це будь-яка оренда за виключенням фінансової оренди, яка відповідає наступним вимогам:

– орендар не несе ніякого ризику, але і не має ніяких переваг пов'язаних з володінням активів;
– активи, які орендуються на умовах поточної оренди включаються в бухгалтерський баланс орендодавця.

Облік фінансової оренди орендаром: фінансова оренда припускає, що на балансі орендаря враховуються орендовані засоби – в активі, орендні обставини – в обставинах. Сума, капіталізована на початку строку оренди, повинна бути рівна поточній дисконтованій вартості мінімальних орендних платежів, визначених на основі ринкової вартості об'єкту оренди. Вона нараховується відрахуванням і суми орендних платежів витрат на утримання, страхування і оподаткування, тобто витрат по здійсненню оренди.

При розрахуванні дисконтованої вартості мінімальних орендних платежів, обліковим фактором дисконтування виступає припустима ставка оренди, якщо її можна визначити; якщо ні – використовується альтернативна процентна ставка, яку повинен був би заплатити орендар беручи засоби необхідні для придбання цього активу.

Орендні платежі повинні розподілятися в обліку на фінансову плату (витрати по відсотках) і платежі по зменшенню обставин (виплати по орендній домовленості).

Фінансова плата представляє собою різницю між сумою мінімальних орендних платежів протягом строку оренди і первинно записаних обставин. Фінансова плата розподіляється по періодам під час оренди таким чином, щоб зберігалися постійна процентна ставка на залишок обставин в кожному періоді.

Амортизація орендованого майна визначається моментом передачі права власності на нього. Якщо право власності переходить до орендаря по закінченню строку оренди, або припускається, то періо-

дом для нарахування амортизації є строк корисної служби активу. Якщо право власності не передається – період для нарахування амортизації є більш коротким.

Сума фінансової плати і нарахованої амортизації за звичай не рівна орендній платі, яку виплачують за звітний період, внаслідок чого вартість орендованого активу і вартість пов'язаних з ним обставин не будуть рівні для всіх періодів строку оренди.

Передбачувана процентна ставка при оренді – ставка дисконту, яка визначає дисконтовану вартість майна на початку оренди для визначення мінімальних орендних платежів і негарантовану остаточну вартість на початку оренди поточної вартості орендованого активу. Збільшена процентна ставка на позику капіталу – процентна ставка, яку необхідно сплатити орендару за подібну оренду або ставку, яку прийме орендар на початку оренди, за користування кредитом (позикою) на такий період для купівлі активу. В угоді повинні бути обов'язково передбачені процентна ставка (орендна винагорода) і повернення інвестованих засобів.

Плата за фінансування визнається протягом усього строку оренди на основі постійної процентної ставки, яка застосовується до балансової вартості орендованого зобов'язання кожного звітного періоду.

Облік фінансової оренди орендодавцем: з позиції орендодавця оренда може бути представлена як фінансована або, як оренда по типу продажу. Для орендодавця активи, які здані в фінансовану оренду, відображаються в балансі не як основні засоби, а як дебіторська заборгованість рівна чистим інвестиціям в оренду. Чиста вартість дебіторської заборгованості повинна визначатися поточною дисконтованою вартістю мінімальних орендних платежів не залежно від того, гарантовані вони чи ні. Оцінка нараховується аналогічно розрахунку кредиторської заборгованості орендаром. За виключенням того, що в дебіторську заборгованість повинна бути включена негарантована остаточна вартість. Орендодавець відображає в обліку прибуток від оренди як прибуток від відсотків. Вважається, що весь прибуток представляє собою прибуток від капіталовкладень.

Валове капіталовкладення в оренду (валові інвестиції) = мінімальні орендні платежі + негарантована остаточна вартість.

Нереалізований прибуток = різниця між ВК і ДС майна, яке здається в оренду на даний момент.

Чисте капіталовкладення (чисті інвестиції) = ВК за мінусом НП (не отриманого фінансового прибутку)
$$ВК - НП = ВК - (ВК - ДС) = ДС$$

Облік операційної оренди: видатки за орендованими платежами признаються систематично в кожний обліковий період (виключна вартість послуг, таких як страхування та обслуговування, які визначаються орендодавцем) в Обліку про видатки та витрати.

Облік оренди по типу продажу. Якщо виробник відображає поставку продукції за угодою довгостро-

кової оренди, як джерело фінансування виробництва прибуток повинен відображатися окремо за двома напрямками:

- виробництво і продаж продукції;
- інвестиції по умовам оренди протягом строку оренди.

Прибутки від виробництва можуть враховуватися, коли угода оренди фактично відбулася, тобто величина дебіторської заборгованості по орендному контракту рівна ціні реалізації продукції. Прибутки від виробництва повинні бути рівні дисконтованій вартості мінімальних орендних платежів з використанням відповідної ставки дисконтування. Однак ця ставка не може бути використана без розрахунку ціни реалізації. Якщо продажні ціни відсутні або їх неможливо визначити, орендодавець має значну свободу дій при визначенні величини валового прибутку від продажу і прибутку від відсотків. Інша облікова процедура представляє собою вільний розподіл валового прибутку від оренди між виробництвом і інвестуванням.

Продаж активу з отриманням його назад в оренду. За цією угодою суб'єкт продає активи іншій стороні і ця сторона повертає їх суб'єкту в оренду. За звичай активи продаються по ринковій вартості. Фірма отримує вартість обладнання готівкою і право економічного використання активів протягом строку оренди. В замін вона погоджується виплачувати орендну плату і надає право власності на активи. Методика бухгалтерського обліку угод по продажу майна з послідовною його орендою залежить від типу оренди.

Якщо продаж активу з послідовною його орендою являється фінансовою орендою, то така угода – це спосіб, за допомогою якого орендодавець забезпечує орендаря фінансами з використанням активу в якості гарантії. З цієї причини не вигідно вважати перебільшення виручки від продажу над балансовою вартістю як одержаний прибуток. Такому надлишку, в разі визнання, буде дана відстрочка і віднесено на прибуток протягом строку оренди.

Якщо продаж майна з подальшою орендою вважається операційною орендою, а орендні платежі і ціна реалізації встановлюється по справедливій вартості, значить має місце звичайний продаж і будь-який його прибуток або збиток визначається негайно.

Якщо ціна реалізації нижче справедливої вартості, то будь-який прибуток або збиток визначається негайно, виключаючи той випадок, коли збиток компенсується майбутніми орендними платежами по цінам

нижче ринкових. В цьому випадку надається відстрочка і відноситься на прибуток або збиток пропорційно орендним платежам протягом того періоду часу, коли буде використовуватися даний актив.

Якщо ціна реалізації вище справедливої вартості, то збиток над справедливою вартістю має відстрочку і списується в період того часу, коли буде використаний даний актив. Якщо справедлива вартість на момент угоди менше, ніж балансова вартість, збиток рівний сумі різниці між балансовою вартістю і справедливою вартістю визначається негайно.

Орендодавці, які займаються угодами по продажу активів з одержанням їх назад в оренду: страхові компанії та інші інвестори, фінансові компанії та незалежні лізингові компанії.

Придбання активів за орендною угодою. За угодою про пряму оренду компанія одержує у використання активи, якщо вона до цього ними не володіла. Основні орендодавці: виробники, фінансові компанії, банки, незалежні спеціалізовані лізингові компанії і товариства.

Оренда з використанням кредиту. На зразок двосторонніх угод, які вказані вище, в оренді з використанням кредиту беруть участь три сторони:

1. орендар,
2. орендодавець чи пайовий учасник,
3. кредитор.

З точки зору орендаря не має різниці між орендою з використанням кредиту і іншими видами оренди. Орендодавець одержує активи згідно з умовами орендної угоди і фінансує цю купівлю частково за рахунок власної долі інвестицій, скажімо 20% (звідси й назва "пайовий учасник"). Залишок 80% виплачується довгостроковим кредитором чи кредиторами. Орендодавець являється позивачем як власник активів. Орендодавець має право утримувати всі виплати пов'язані з активом цього виду.

Оренда землі. Оренда землі, як правило, представляє собою операційну оренду, так як строк використання землі безмежний. Якщо оренда припускає купівлю або передачу права власності на землю, то по суті така операція являється продажем в кредит і оренда повинна бути капіталізована. Якщо в складі ринкової вартості орендованого майна ціна землі займає всього 25%, то операція розглядається як оренда обладнання. Якщо доля вартості землі перевищує 25%, то оренда землі враховується окремо.

ЛІТЕРАТУРА

1. www.capeipa.biz "Финансовый учет-1".

УДК 504.33

ОГЕЄНКО А.

Наук. керівник ЄНА О. В. – к. е. н.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА КОНКУРЕНТНОЗДАТНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Входження України у світове співтовариство передбачає вирішення нових соціально – економічних проблем, насамперед того, як в умовах ринкових відносин будуть розв'язуватися проблеми сталого та екологобезпечного розвитку в Україні. Адже, однією з тенденцій сучасного розвитку світу є глобалізація екологічної сфери.

А ситуація з безпекою людини і навколишнього середовища складатиметься таким чином, що первинними повинні бути не ринкові, а екологічні відносини. Тобто ефективній стратегії безпеки і виживання людства відповідає такий варіант розвитку економіки, за якого практично виключається ризик виникнення катастроф, а витрати ресурсів – мінімальні. Реалізація стратегії, в основі якої повинний бути принцип ненульового ризику, вимагає формування ефективної системи економічних механізмів забезпечення безпеки людини, природи і суспільства. А такі механізми в Україні ще слабо розвинуті. І тому, досить важливим на сучасному етапі є активна інтеграція нашої держави до міжнародної спільноти, де вона має зайняти належне їй місце.

Таким чином, розробка зазначених проблем дає змогу практично підійти до розв'язання найскладніших завдань, пов'язаних з безпекою виробництва, його конкурентоздатності і життєдіяльності населення. Природним буде запитання: чи можна сполучати вимоги техногенної безпеки природи і людини з достатнім виробництвом необхідних благ? Так, вважають учені, можна, за умови дії двох регуляторів: будь-яке виробництво повинне використовувати кращі з наявних технологій і дотримуватися стандарту якості навколишнього середовища.

Завдання повинне ставитися подвійно: поліпшувати технології, з одного боку, і впроваджувати екологічну свідомість – з іншого. Адже багато аварій – це результат помилки, що виникла через недооблік екологічного фактора у виборі управлінських рішень.

В принципі в Україні створене певне законодавче підґрунтя по захисту навколишнього середовища. Так, у січні 1999 року ВРУ прийняла Концепцію, як основу державної політики, національної безпеки України. Екологічна деградація довкілля визнавалася однією із загроз національному розвитку нашої держави. Таким чином, боротьбу за якість навколишнього середовища України було визнано одним із пріоритетних напрямів національної внутрішньої та зовнішньої політики. Раніше, у 1991 р. прийнято Закон України "Про охорону природного середовища", Національна Академія Наук розробила концепцію єдиної системи екологічного

моніторингу України. Тобто, були створені певні наукові, інформаційні та організаційні бази для екологічного порятунку України, але щодо конкретної роботи, то її непочатий край. В Україні все ще продовжує спостерігатись екстенсивний характер розвитку переважної більшості галузей промисловості і практично усього сільського господарства. Вже тільки цей факт вказує на продовження політики виснаження природних ресурсів та деградації довкілля під впливом забруднень. Виробничий комплекс України є надзвичайно природоємким та структурно невірноваженим. На значній території України зосереджено підприємства первинних галузей промисловості – чорної металургії, енергетичної, гірничодобувної, хімічної та ін. І проблематичним є те, що на даний час надзвичайно складно проводити екологоспрямовані структурні зрушення, оскільки частина природо-небезпечних виробництв виявилась життєво необхідною для держави. Все це створює, як неважко здогадатися, не тільки екологонебезпечну ситуацію в Україні, а й внаслідок цього значні перешкоди для вкладення інвестицій в українську економіку, та промисловість зокрема.

Запобігання негативним наслідкам людської діяльності, особливо в промисловості, і проведення попередніх заходів для забезпечення безпеки населення і навколишнього середовища сьогодні є одним з найважливіших завдань, що стоять перед урядом і відповідними державними органами України. Забезпечення сталого розвитку України базується на властивих державі геополітичних, географічних, демографічних, соціально-економічних і екологічних особливостях, з урахуванням яких основними цілями стійкого розвитку є:

- **економічне зростання** – формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів і гарантій праці громадян, якості життя, раціонального споживання матеріальних ресурсів;
- **охорона навколишнього середовища** – створення громадянам умов для життя в якісному природному середовищі з чистим повітрям, землею, водою, захист і поновлення біорізноманіття, реалізація екологічного імперативу розвитку виробництва;
- **соціальна справедливність** – установлення гарантій рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;
- **раціональне використання природних ресурсів** – створення системи гарантій раціонального використання природних ресурсів на ос-

- нолі дотримання національних інтересів країни та їхнє збереження для майбутніх поколінь;
- **стабілізація чисельності населення** – формування державної політики з метою збільшення тривалості життя і стабілізації чисельності населення, надання всебічної підтримки молодим родинам, охорона материнства і дитинства;
- **освіта** – забезпечення гарантій доступності і безкоштовності одержання освіти громадянами, зокрема екологічної для збереження інтелектуального потенціалу країни;
- **міжнародне співробітництво** – активне співробітництво з усіма країнами і міжнародними організаціями з метою раціонального використання екосистем, забезпечення безпечного і сприятливого майбутнього.

Отже, основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді: людина-господарство-природа, що забезпечує перехід до такого способу взаємодії природи і суспільства, що характеризується як епоха ноосфери. Важливою компонентою сталого та еколого-безпечного розвитку в Україні є екологічний менеджмент, метою якого є знаходження шляхів забезпечення найбільш конкурентоспроможних рішень, прийнятих у галузі керування природоохоронною діяльністю.

Звернемо увагу саме на екологічний аспект сталого розвитку як на такий, що здатен забезпечити конкурентноздатність української економіки. Концентрація зусиль світової спільноти на питаннях зниження і контролю за забрудненням довкілля, впровадження заходів природоохоронних заходів, використання екологічно чистих технологій вперше знайшла своє відображення у декларації про навколишнє середовище, яка була прийнята в 1992 році на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в рамках Уругвайського раунду переговорів по ВТО представниками 150 країн, котрі висловилися за зміни стратегії розвитку людства і за його перехід до “стратегії сталого розвитку”. Після чого остання стала слугувати генеральним орієнтиром екологічної політики. Вираз “sustainable development”, тобто “сталий розвиток”, на думку академіка Моїсєєва Н.Н. важко перекласти на українську мову. І він би переклав цей вислів, як розвиток, припустимий або погоджений зі станом природи та її законами.

Під час цього зібрання представники більш ніж ста держав прийняли узгоджений “Порядок денний на ХХІ століття”, яким передбачалось створення цілісної системи природоохоронних нормативно-правових документів. Так було опубліковано комплекс з п’яти основоположних міжнародних стандартів ISO серії 14000 “Системи управління навколишнім середовищем” (Environmental management systems – EMS). Ці стандарти пропонують структуру, методологію і практичні інструментальні засоби, аби допомогти організаціям усіх типів мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище.

З метою підготовки українських підприємств до правил світової торгівлі, розуміючи, що наявність сертифікованої системи EMS може стати невіддільною частиною вимог стратегічних партнерів України при купівлі українських товарів, Держспоживстандарт України уперше серед країн СНД здійснив пряме введення міжнародних екологічних стандартів, які з 1 січня 1998 р. почали діяти на території нашої країни як добровільні. Проте, на жаль, турбота про екологію поки що є привілеєм заможних країн, які вступили в постіндустріальну фазу розвитку. І лише близько 40 підприємств по Україні станом на 01.01.2005 року сертифіковано за стандартом ISO 14001. З часом це може обернутись серйозними проблемами, тому що дотримання норм екологічного законодавства та інших норм щодо охорони навколишнього середовища, виконання експортних вимог, виконання міжнародних домовленостей стануть важливими стимулами бути конкурентноздатними на спільному ринку. І тут заслуговує на увагу досвід малих та середніх підприємств Канади, які, об’єднавшись у невеликі спілки, застосовують такий творчий підхід у впровадженні стандарту ISO 14001, як колективність.

У країнах-членах ЄС з 2001 року діє добровільна “Програма управління навколишнім середовищем та аудиту” (EMAS). Зокрема у EMAS важливою вимогою є широка поінформованість громадськості про цю діяльність. Підприємство у своїх відкритих щорічних екологічних заявах повинно повідомляти суспільство про викиди, скидання, відходи та результати природоохоронної діяльності, і такі заяви повинні бути підтверджені незалежним акредитованим органом. Це відкриває можливості для обґрунтованого прийняття рішень по інвестиціях, покупці чи партнерству. Забезпечення акціонерів надійною та достовірною інформацією, яка б відповідала їхнім сподіванням та інтересам, сприяє подальшому розвитку конструктивного діалогу між ними та компанією. Малі та середні підприємства заохочуються для роботи в EMAS шляхом сприяння в доступі до інформації існуючих фондів підтримки.

Від країн, що готуються до вступу в ЄС, вимагають розроблення і впровадження організаційних структур, які сприяли б відповідним умовам щодо екологічних норм. Україна як країна – кандидат до вступу в ЄС, повинна визначити деталізовані правила, в яких містилися б умови розроблення та виконання ефективною програми, та оприлюднити їх у формі рішення уряду. Тому, наразі для України нагальною виступає проблема ліквідації значного відставання від розвинених держав у природоохоронній діяльності, що сприятиме забезпеченню високого рівня життя населення і як наслідок – вступу до співтовариства цивілізованих держав.

Не можна також забувати про досвід розвинутих країн у плані нових технологій та ресурсозберігаючих систем. По-перше, це пошук альтернативних джерел

енергії. Наприклад, енергія вітру, тільки в Каліфорнії, застосовують 15000 вітрових турбін, а американські вчені дійшли висновку, що сила вітру може забезпечити електроенергією цілі США. Сонячне тепло також можна трансформувати в енергію, розміщуючи на дахах сонячні колектори, котрі здатні забезпечити безперебійну подачу гарячої води та обігрів будинку. А тепло, що виділяється від згорання сміття, можна також використовувати для виробництва електроенергії. Такий завод у Лондоні спалює 1300 тонн відходів за добу та продає електроенергію. Нарешті і в Україні відходить у минуле епоха нецивілізованого поводження з побутовими відходами. Нещодавно в столиці відкрили першу в Україні сміттесортувальну станцію, де щорічно "добуватимуть" десятки тисяч тонн вторинної сировини для подальшої її переробки. Тобто,

розуміння того, що сміттевий бізнес може приносити великі прибутки, а отже, й забезпечувати солідні надходження до бюджету, вже прийшло.

Таким чином, забезпечення необхідних умов стандартизації та сертифікації на міжнародному рівні, безперечно, підвищить конкурентоздатність продукції, виробленої в Україні, чим дозволить підприємствам України вихід на нові ринки, дасть можливість стати ініціатором випуску екологічно безпечного варіанту певної продукції та надасть їм надійне становище фірми у суспільстві шляхом створення іміджу безпечного виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екологічний вісник, 2004 р. №5-6, №3-4, №1-2
2. Урядовий кур'єр, 2005 р. 11.03
3. Вісник НАН України, 2001 р. №7
4. Енциклопедичне видання "Древо Познання"

УДК 657

ОРДІХОВСЬКА Н.

РОЗРОБКА СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

В сучасних умовах господарювання особливого значення набуває застосування управлінського обліку та аналізу на підприємствах. Набуваючи нового, більш вагомого значення в сучасній економічній практиці господарюючих суб'єктів, управлінський облік та аналіз не просто реєструє, узагальнює, контролює факти господарського життя, він забезпечує управлінський персонал інформацією про різні аспекти діяльності підприємства, які відображаються в бухгалтерському обліку і безпосередньо впливають на якість управлінських рішень, ефективність системи управління.

Гостра потреба підприємств по збереженню позицій на ринку й подальшому розвитку в складних соціально-економічних умовах України диктують необхідність розробки спеціалізованих інформаційно-аналітичних систем для підготовки управлінських рішень по єдиній економічній стратегії, що поєднує цілі підприємства. Підсумком розробки системоутворюючих елементів єдиної економічної стратегії стало створення системи контролю за досягненням стратегічних цілей. За своїм внутрішнім змістом вона повинна складатися з наступних блоків: розподіл областей контролю та розробка сукупності основних підконтрольних показників, що підлягають управлінню в системі управлінського обліку.

Блок розподілу областей контролю включає в себе:

- "критичні" зовнішні й внутрішні умови, що лежать в основі стратегічних планів;
- "вузькі" і слабкі місця на стратегічно важливих ділянках.

В блоці розробка сукупності основних показників виділення підконтрольних показників проводиться з

таким розрахунком, щоб вони відповідали наступним вимогам: обмеженості (по кількості показників), інтерпретованості й наочності, багатофункціональності, відповідності центрам відповідальності, динамічності й перспективності, здатності раннього попередження, порівнянності.

Система управлінського обліку призначена для оперативного управління й вироблення попереджуючих або корегуючих управлінських рішень, які ґрунтуються на річних, поквартальних, помісячних звітних показниках. Але паралельно можлива розробка підсистем підконтрольних показників окремо по функціональних підрозділах – відстежуючої системи управлінського обліку, платоспроможності або кредитоспроможності підприємства й т. д.

Система підконтрольних показників іноді доповнюється рядом показників, які доцільно розраховувати поквартально з метою забезпечення концепції ранньої (експрес) діагностики й розробки попереджуючих і коригувальних керуючих заходів.

Оцінка стратегічного положення підприємства проводиться поетапно на основі багатокритеріальної стратегічної матриці "привабливість ринку – конкурентоздатність товару". Для цього використовується система показників – індикаторів привабливості ринку й конкурентоздатності товару, вагомість кожного з яких оцінюється експертним шляхом.

Іноді рекомендують формувати основну стратегію підприємства як "обмежені інвестиції" або, інакше кажучи, необхідно використовувати досягнуте положення й захищати його, застосовувавши стратегію стабілізації.

Реалізація стратегії стабілізації здійснюється за допомогою послідовного рішення на кожному етапі ("ревізія витрат" "консолідація" "пожвавлення") нижче перелічених завдань.

Етап "ревізія витрат" припускає економію витрат на утримання персоналу, маркетинг, товарні запаси, НДКР, тобто в розробці програми жорсткої економії для кожного структурного підрозділу, технології, продукту. Основна умова на цьому етапі – готовність до конфліктів, викликаних жорсткою економією.

Етап "консолідація" або визначення строків і швидкості пожвавлення діяльності включає вирішення завдань у наступних сферах:

- загального управління;
- удосконалювання системи управління;
- заморожування заробітної плати, надання пільг;
- зниження адміністративних витрат;
- маркетингу;
- зняття з виробництва нерентабельної продукції;
- ліквідація представництв;
- перегляд комунікаційної політики;
- НДКР;

- перегляд загальної політики;
- скорочення пошукових робіт;
- зосередження основних робіт на розробках з високою й швидкою віддачею;
- виробництва;
- аналіз факторів і резервів продуктивності праці;
- фінансів (координація банківських операцій).

На етапі "пожвавлення" передбачається перехід від захисної до наступальної стратегії, що завершується перегрупуванням у системі управління. Активізується діяльність у сфері маркетингу, фінансів.

Стратегія стабілізації може бути реалізована тільки за умови забезпечення поступового росту вартості реалізації й поновлення обсягів чистого прибутку.

Розроблена програма повинна відповідати змісту основних альтернатив стратегії стабілізації, а контролінговий механізм управління "по відхиленнях" сприяти її реалізації. Практичне застосування спеціалізованих інформаційно-аналітичних систем для підготовки управлінських рішень з економічної стратегії дозволить підвищити конкурентоздатність підприємств та зберегти їх позиції на ринку.

УДК 657

ОРДІХОВСЬКА Н.

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Вивчення структури взаємозв'язків виробництва і використання всіх видів ресурсів на підприємствах агропромислового виробництва з метою здійснення господарських операцій і робіт показує, що на сучасному етапі діяльності акцент переноситься на управлінський аспект. Розробка чіткої структури управлінського обліку та аналізу, і відповідно потужної автоматизованої системи для господарюючих суб'єктів, є однією з умов їх успішного існування. Ця обставина актуалізувала детальний розгляд питання інформаційного забезпечення господарської діяльності агропромислових підприємств в умовах комп'ютеризації, висвітлення та дослідження всіх чинників, які впливають на процес його впровадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує – дослідженню питання застосування спеціалізованих комп'ютерних програм в обліку присвячено чимало наукових праць, але стосуються вони переважно автоматизації облікових процесів, організації документообороту, спрощення бухгалтерської роботи на підприємствах тощо. Дані питання всебічно розглядали багато авторів, зокрема Л. Нападівська, О. Шатохіна, Шквір В.Д., Івахненко С.В. та інші.

Але недостатньо вивченими залишаються дослідження питання інформаційного забезпечення господарської діяльності підприємств у відповідності до їх

галузевої ознаки, зокрема підприємств агропромислового виробництва в умовах комп'ютеризації саме управлінського обліку. Висвітлення та розгляд даних питань, зважаючи на їх актуальність, визначили необхідність даного дослідження.

Економічна ситуація на агропромислових підприємствах України вимагає від суб'єктів господарської діяльності своєчасного прийняття ефективних управлінських рішень. Зробити це неможливо без достовірної, належним чином обробленої та підготовленої для управління інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства. Інструментом для одержання такої інформації виступає система управлінського обліку.

Саме облік надає керівництву підприємства оперативну, достовірну та об'єктивну інформацію. Але від налагодження системи інформації та її оперативного та оптимального використання, залежить якість роботи підприємства в цілому. Досягнення цієї мети не можливе без комп'ютеризації обліку на підприємстві.

Стратегічний напрям розвитку вітчизняного обліку на найближчу перспективу полягає в теоретичній розробці і наступному поетапному введенні концептуальних основ управлінського обліку та аналізу. На сьогодні розробка чіткої структури управлінського обліку та аналізу, і відповідно потужної автоматизованої системи для підприємств, є однією з умов їх виживання.

Великий обсяг економічної інформації, який постійно збільшується, потребує подальшого вдосконалення облікової і контрольно-аналітичної роботи. В умовах ручної обробки знижується якість інформації, продовжується строк її опрацювання, а зростання затрат праці призводить до різкого збільшення управлінського персоналу. Важливою характеристикою бухгалтерського обліку є те, що він заснований на безперервній документації. Налагодження ефективного документообороту є запорукою успішного функціонування облікової роботи. Втім це є тільки одною з багатьох переваг впровадження автоматизації обліку.

Внутрішньогосподарський облік використовують насамперед для спостереження, вимірювання та реєстрації елементів процесу суспільного відтворення. При цьому здійснюється кількісне відображення господарських явищ, з яких складається процес суспільного відтворення (виробництво, розподіл, обмін і споживання), а також дається їм якісна та вартісна характеристика, що розкриває їхні особливості. Господарський облік здійснюється для одержання інформації, необхідної для суспільного відтворення і управління ним.

Аналіз запропонованих програм в Україні доводить існування такої проблеми як невідповідність програмного продукту до підприємств з різним організаційним устроєм. На жаль сучасні існуючі програми, які використовуються в Україні, більше налаштовані на автоматизацію бухгалтерського та фінансового обліку. Управлінському обліку та аналізу не приділяється відповідної уваги. Проведені дослідження доводять, що неможливо впровадити єдине програмне забезпечення на будь-якому підприємстві. На кожному підприємстві, необхідно використовувати індивідуальну програму, в залежності від організаційної структури підприємства, виду діяльності, галузі, характерних особливостей, притаманним кожному господарюючому суб'єкту. Тому запропоновані на ринку в Україні безліч програм з бухгалтерського обліку так чи інакше необхідно пристосовувати до кожного підприємства окремо. Тим більше, що основна їх частина розроблена для торговельних підприємств, а не для підприємств, які займаються виробництвом. Що ж стосується агропромислових підприємств та особливостей, що притаманні цій галузі, то програмне забезпечення, яке б задовольнило користувача взагалі підлягає іншим вимогам. Необхідно передбачити всі фактори, які впливають на розвиток виробництва, ретельно проаналізувати та передбачити результат.

Облік в сільському господарстві має певні особливості пов'язані із специфікою галузі. Процес виробництва складається з робіт, які використовуються в різні періоди року, включає такі комплекси робіт: підготовка ґрунту, посів (посадка), догляд за посівами, збирання урожаю тощо. Кожен з цих циклів охоплює багато конкретних видів робіт, виконання яких має бути відображено в обліковій інформації. Сезонний характер

виконання робіт обумовлює розрив у часі між проведенням витрат і одержанням готової продукції. Витрати здійснюються дуже нерівномірно. Результат залежить від природних умов, а виробничий цикл, як правило, не може бути прискорений за рахунок інтенсифікації. Як засвідчує аналіз виробничо-економічних показників в галузі рослинництва, необхідно обов'язково враховувати природнокліматичні умови того регіону, де здійснюється виробництво. Від цих умов залежить і ефективність прийнятих рішень за результатами обліку і аналізу.

Розгляд програм, які пропонуються в Україні, дозволяє зробити висновок, що практично жодна з програм не розрахована на ведення управлінського обліку в агропромисловому підприємстві. Можливо, це пов'язано з тим, що користувачі програмного забезпечення не ведуть управлінського обліку, не розуміючи його суті, або тією чи іншою мірою не можуть уявити впровадження його в автоматизованому вигляді. Але факт залишається фактом – управлінський облік, поки що, широко не автоматизовано, як інші види обліку. Широко розкриваючи потреби бухгалтерського та фінансового обліку існуючі програми зручні у використанні та забезпечують інформацією усі потреби переважно зовнішніх користувачів, але для забезпечення інформацією внутрішніх користувачів необхідний дещо інший підхід.

Необхідно таким чином організувати опрацювання інформації, щоб ні в якій мірі не ускладнити облікову роботу, а дійсно оптимально використати її. Чітко сформулювавши мету та вимоги до інформації необхідно мінімізувати роботу пов'язану з її отриманням.

Функціональні аспекти обліку як інструмента управління подано на рис. 1.

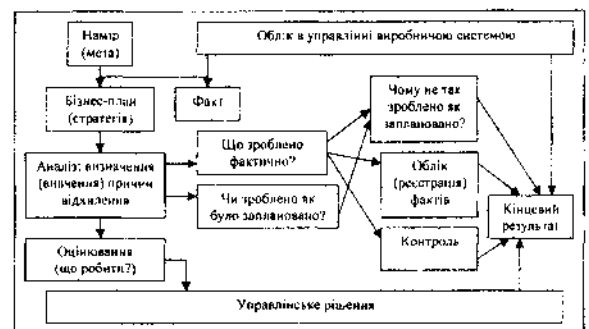

Рис. 1. Функціональні аспекти обліку як інструмента управління

Як бачимо, управлінський облік – нормативно зафіксована необхідність. Він безпосередньо пов'язаний з управлінням виробничою системою та прийняттям управлінських рішень.

Впровадження в життя програмного продукту, який задовольняв би агропромислове підприємство, вимагає великих матеріальних затрат та затрат часу, що не може собі дозволити більшість підприємств даної галузі. Дійсно, становище агропромислових підприємств України можна розцінювати як критичне.

До того ж застаріле сприйняття автоматизації обліку на підприємствах вимагатиме багато часу для його впровадження. Зanedбаність галузі, та взагалі демографічне становище на селі, призвели до того, що молодь та кваліфікований персонал, який вмів користуватися комп'ютером присутні в меншості.

На підприємствах агропромислового типу, взагалі немає комп'ютерів, а якщо вони і є, то використовуються вони більше як прикраса офісу. Тому тут необхідно врахувати ще й психологічний фактор та кваліфікацію працівників.

УДК 336.22

СЕМЕРЕЙ Ж. – викладач

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ)

Оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності представляє собою один із найважливіших та найефективніших важелів державного регулювання ринкової економіки. Саме за допомогою податкової політики держава не тільки формує джерела фінансування суспільно-необхідних витрат, реалізуючі фіскальну функцію податків, а й забезпечує створення необхідних передумов до структурної перебудови національної економіки та її зростання.

Однією з ключових функцій оподаткування, яка саме й забезпечує гармонізацію інтересів усіх учасників податкових відносин, є економічна (стимулююча) функція. Серед засобів реалізації стимулюючої функції податків особливе місце посідають альтернативні системи оподаткування. Застосування альтернативних режимів оподаткування, як один із податкових стимулів, запроваджено в кількох податкових системах країн світу, серед них – Росія, США, Австралія, але найбільш прийнятною для вивчення і порівняння з існуючою в Україні є російська система альтернативного оподаткування, оскільки вона створювалася виходячи з подібних передумов, а структури звичайних систем оподаткування в наших країнах – достатньо близькі.

Ціль статті – проаналізувати систему спрощених методів оподаткування, запроваджену в Росії, визначити позитивні доробки, можливості їх використання на вітчизняних теренах. В кінцевому результаті це дозволить упередити можливі помилки в запровадженні системного податкового стимулювання розвитку малого підприємництва.

Питання оподаткування, зважаючи на їх виключну важливість для розбудови вітчизняної економіки, знаходяться в центрі уваги провідних вітчизняних науковців: Золотько І. А., Іванова Ю. Б., Завгороднього В. П., Єлісеєва А. В., Мельника В. М., Данілова О. Д., Фліссак Н. П., Грицаєнко І. А. та ін.

За початком впровадження альтернативних систем оподаткування Росія значно випередила Україну –

ЛІТЕРАТУРА

1. Івахненко С. В. Інформаційні системи і технології в обліку. – 2003. – Київ. – С. 7-13.
2. Нападовська Л. Проблеми становлення та розвитку управлінського обліку в Україні. Бухгалтерський облік і аудит // Науково-практичний журнал. – № 9 – 2001, С. 33.
3. Шатохіна О. Облік та інформаційне забезпечення управління господарською діяльністю підприємств. Бухгалтерський облік і аудит // Науково-практичний журнал. – № 3 – 2004, С. 28.
4. Шквір В. Д., Завгородній А. І., Височай О. С. Інформаційні системи і технології в обліку. Львів "Львівська політехніка", 2003 р. – 267 с.

Федеральний закон №222-ФЗ "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва" [1, с. 28] – був затверджений Радою Федерації ще 29 грудня 1995 року.

Альтернативне оподаткування в Росії представлено двома системами:

- спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва;
- єдиним податком на поставлений доход, що застосовується для певних видів підприємницької діяльності.

Економічна сутність обох альтернативних систем полягає в тому, що при їх застосуванні платник звільнюється від обов'язків сплати певних податків її зборів, які замінюються сплатою єдиного податку (табл. 1).

Принциповою відмінністю законодавчого врегулювання запровадження спрощених систем є те, що в законодавстві України [2] визначені ті податки і збори, платником яких не є суб'єкт малого підприємництва, а в законодавстві Російської Федерації – ті податки і збори, які він має сплачувати.

Основні відмінності російського підходу до граничної чисельності фізичних осіб, що працюють у суб'єкта малого підприємництва, полягають в такому. *По-перше*, граничний рівень чисельності працюючих для юридичних осіб та фізичних осіб – СПД – однаковий. *По-друге*, при визначенні кількості працюючих в Росії враховуються також фізичні особи, які не є найманими робітниками (не мають трудових угод з суб'єктом малого підприємництва), але знаходяться з ним в цивільно-правових відносинах, що суттєво обмежує можливість платників єдиного податку. *По-третє*, в розрахунках не застосовується показник середньооблікової чисельності, а фактична кількість працюючих в кожний момент часу не повинна перевищувати граничний рівень.

Під дію спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності в Росії не підпадають організації: зайняті виробництвом підакцизної продукції; створені на

Таблиця 1

Обов'язковість сплати податків і зборів при застосуванні спрощеної системи оподаткування в Російській Федерації

Податки і збори, що залишаються обов'язковими до сплати	Податки і збори, що замінюються сплатою єдиного податку	
	Федеральні податки і збори	Регіональні та місцеві податки і збори
1	2	3
Єдиний соціальний податок	Податок на додану вартість	Податок з продажів
	Акцизи на окремі види товарів (послуг) і окремі види мінеральної сировини	Податок на нерухомість (податок на майно організацій, земельний податок, податок на майно фізичних осіб)
	Податок на прибуток (доход) організацій	
	Податок на доходи від капіталу	
Державне мито	Прибутковий податок з фізичних осіб (крім доходів від підприємницької діяльності)	
	Податок на користування надрами	
Мито і митні збори	Податок на відтворення мінерально-сировинної бази	
Транспортний податок	Податок на додатковий доход від видобутку вуглеводнів	
Прибутковий податок на доходи від підприємницької діяльності	Збір за право користування об'єктами тваринного світу і водяних біологічних ресурсів	Податок на рекламу
Федеральні ліцензійні збори	Лісовий податок	Дорожній податок
Регіональні ліцензійні збори	Водяний податок	
Місцеві ліцензійні збори	Екологічний податок	

базі ліквідованих структурних підрозділів діючих підприємств; кредитні; страховики; інвестиційні фонди; професійні учасники ринку цінних паперів; підприємства ігорного і розважального бізнесу; платники єдиного податку на поставлений доход; господарючі суб'єкти інших категорій, для яких Міністерством фінансів Російської Федерації встановлений особливий порядок ведення бухгалтерського обліку та звітності.

Суб'єкти малого підприємництва мають право перейти на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, якщо протягом року, що передувє кварталу, в якому відбулася подача заяви на право застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, сукупний розмір валової виручки даного платника податків не перевищив 100000 мінімальних розмірів оплати праці, встановленого законодавством Російської Федерації на перший день кварталу, в якому відбулася подача заяви. При мінімальному розмірі оплати праці в 2003 році 100 руб. граничний обсяг валової виручки дорівнює 10,0 млн. руб., що відповідає приблизно 1,7 млн. гривень на рік. До того ж рівень цього обмеження, на відміну від українського законодавства, встановлений однаковим як для юридичних, так і для фізичних осіб.

Новостворена організація чи новозареєстрований індивідуальний підприємець, що подали заяву на право застосування спрощеної системи оподаткування, обліку

та звітності, вважаються суб'єктами цієї системи з того кварталу, в якому відбулася їхня офіційна реєстрація.

На відміну від українського законодавства, яким встановлено єдиний для всіх юридичних осіб об'єкт оподаткування – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), для всіх російських суб'єктів малого підприємництва передбачена можливість встановлення одного з двох об'єктів оподаткування, отриманих за звітний період (квартал): валової виручки або сукупного доходу (табл. 2). Але вибір об'єкта оподаткування здійснюється не платником, а органом державної влади суб'єкта Російської Федерації.

Специфічною особливістю російської спрощеної системи є також механізм встановлення ставок єдиного податку. Федеральним законодавством встановлені ставки розмежування платежів між федеральним бюджетом та бюджетами відповідного суб'єкта Російської Федерації і місцевими бюджетами (табл. 3).

Конкретні ставки єдиного податку в залежності від виду здійснюваної діяльності суб'єктів малого підприємництва, а також пропорції розподілу зачислюваних податкових платежів між бюджетом суб'єкта Російської Федерації і місцевим бюджетом устанавлюються рішенням органа державної влади суб'єкта Російської Федерації.

Органи державної влади суб'єктів Російської Федерації замість названих об'єктів і ставок оподатку-

Таблиця 2

Склад об'єктів оподаткування єдиним податком в Російській Федерації

Валова виручка	Сукупний дохід
Обчислюється як сума: виручки, отриманої від реалізації товарів (робіт, послуг); продажної ціни майна, реалізованого за звітний період; позареалізаційних доходів	Обчислюється як різниця між валовою виручкою і вартістю: використаних у процесі виробництва товарів (робіт, послуг) сировини, матеріалів, комплектуючих виробів; придбаних товарів, налива, отриманих послуг; експлуатаційних витрат; поточного ремонту; витрат на оренду приміщень, використовуваних для виробничої і комерційної діяльності; витрат на оренду транспортних засобів; витрат на сплату процентів за користування кредитними ресурсами банків (у межах діючої ставки рефінансування Центрального банку Російської Федерації плюс 3 відсотки); сум податку на додану вартість, сплачених постачальникам, податку на придбання автотранспортних засобів, відрахувань у державні соціальні позабюджетні фонди, сплачених митних платежів, державного мита і ліцензійних зборів

вання вправі встановлювати для організацій у залежності від виду здійснюваної ними діяльності:

- розрахунковий порядок визначення єдиного податку на основі показників типових організацій-представників. При цьому суми єдиного податку, що підлягають сплаті організаціями за звітний період, не можуть бути нижче визначених розрахунковим шляхом, а порядок їхнього розподілу між бюджетами всіх рівнів має відповідати нормам, установленим законодавством. Цей порядок може бути застосовано до таких видів діяльності, що складно проконтролювати і що можуть мати достатньо великий неврахований готівковий оборот (торгівля, сфера обслуговування). У цих випадках доцільно встановлювати розрахункові ставки у вартісному вираженні на ту чи іншу фізичну одиницю (наприклад, для роздрібної торгівлі – у тисячах рублів на один квадратний метр торгової площі чи на один торговий намет; для перукарень – на одне місце, що обслуговується; для платних автостоянок – у розрахунку на кількість місць для автомобілів і т. п.);
- пільги і (чи) пільговий порядок відносно сплати єдиного податку для окремих категорій платників у межах обсягу податкових надходжень, що підля-

гають зарахуванню в бюджет суб'єкта Російської Федерації і місцевий бюджет.

Офіційним документом, що засвідчує право застосування суб'єктами малого підприємництва спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, є не Свідоцтво платника єдиного податку, як в Україні, а патент за єдиною формою, що видається терміном на один календарний рік податковими органами за місцем постановки організацій і індивідуальних підприємців на податковий облік. Придбання патенту розглядається одночасно і як придбання права на застосування спрощеної системи оподаткування, і як попередня авансова форма сплати єдиного податку.

Річна вартість патенту для суб'єктів малого підприємництва встановлюється з урахуванням ставок єдиного податку рішенням органу державної влади суб'єкта Російської Федерації в залежності від виду діяльності. Виплата річної вартості патенту здійснюється організаціями й індивідуальними підприємцями щоквартально з розподілом платежів, встановлюваним органом державної влади суб'єкта Російської Федерації. Оплата вартості патенту зараховується в рахунок зобов'язання з єдиного податку організації.

Для організацій, що застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, сплачувана річна вартість патенту зараховується у федеральний бюджет, а також у бюджети суб'єктів Російської Федерації і місцеві бюджети у співвідношенні один до двох. Для індивідуальних підприємців річна вартість патенту, що сплачується, є фіксованим платежем, який заміняє сплату єдиного податку на дохід за звітний період.

Організаціям і індивідуальним підприємцям патент видається податковими органами за місцем їхньої постановки на податковий облік на основі письмової за-

Таблиця 3

Ставки єдиного податку в Російській Федерації, %

Напрямки сплати	Об'єкт (база) оподаткування	
	валова виручка	сукупний дохід
в федеральний бюджет	3,33	10,0
в бюджет суб'єкта Російської Федерації та місцевий бюджет	6,67	20,0

яви, поданої не пізніше ніж за один місяць до початку чергового кварталу при дотриманні наступних умов:

- якщо загальне число працівників, зайнятих в організації, не перевищує граничної чисельності, установленої відповідно до чинного федерального закону;
- якщо організація не має простроченої заборгованості зі сплати податків і інших обов'язкових платежів за попередній звітний період;
- якщо організацією вчасно здано необхідні розрахунки за податками і бухгалтерською звітністю за попередній звітний період.

Рішення про перехід організації чи індивідуального підприємця на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності або мотивована відмова вноситься податковим органом у п'ятнадцятиденний термін з дня подачі заяви. Після закінчення терміну дії патенту за заявою організації чи індивідуального підприємця податковий орган видає патент на черговий (річний) термін дії з реєстрацією нової книги обліку доходів і витрат.

За підсумками господарської діяльності за звітний період (квартал) організація представляє в податковий орган у термін до 20-го числа місяця, що настає за звітним періодом, розрахунок об'єкта єдиного податку з урахуванням оплаченої вартості патенту, а також виписку з книги доходів і витрат (за станом на останній робочий день звітного періоду) із зазначенням сукупного доходу (валової виручки), отриманого за звітний період.

Відмова від застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності і зворотний перехід (повернення) до прийнятої раніше системи оподаткування можуть здійснюватися суб'єктами малого підприємництва з початку чергового календарного року за умови подачі відповідної заяви в податковий орган у термін не пізніше ніж за 15 днів до завершення календарного року.

Другою альтернативною системою оподаткування, що діє в Російській Федерації, є єдиний податок на поставлений доход для певних видів підприємницької діяльності. Законодавчою базою цієї системи є Федеральний закон "О едином налоге на вмененный доход для определенных видов предпринимательской деятельности" від 31 липня 1998 року №148-ФЗ [3]. Правда, цей вид податку не згадується в ст. 18 Податкового кодексу РФ [1] серед спеціальних податкових режимів, відсутній він і в переліку регіональних податків і зборів, встановлених ст. 14 цього кодексу, тобто перспективи його застосування чітко не визначені. Разом з тим він названий в ст. 20 Закону РФ "Об основах налоговой системы", а Закон [3] своєї чинності не втратив.

Ця система оподаткування встановлюється і вводиться в дію нормативними правовими актами законодавчих (представницьких) органів державної влади суб'єктів Російської Федерації, яким надані повноваження щодо визначення: сфери підприємницької діяльності в межах законодавчо встановленого переліку;

розміру поставленого доходу й інших складових формул розрахунку сум єдиного податку; податкових пільг; порядку і термінів сплати єдиного податку на поставлений доход; інших особливостей стягнення єдиного податку.

З дня введення єдиного податку на територіях відповідних суб'єктів РФ з платників цього податку не стягуються платежі в державні позабюджетні фонди (за виключенням платежів з обов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань), а також федеральні, регіональні та місцеві податки і збори, за винятком:

- державного мита;
- мита та інших митних платежів;
- ліцензійних і реєстраційних зборів;
- податку на придбання транспортних засобів (транспортного податку);
- податку на власників транспортних засобів (дорожнього податку);
- земельного податку;
- податку з купівлі іноземних грошових знаків і платіжних документів, виражених в іноземній валюті;
- прибуткового податку, що сплачується фізичними особами, які здійснюють підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи, з будь-яких доходів, за винятком доходів, одержуваних при здійсненні підприємницької діяльності в сферах, у яких застосовується єдиний податок на поставлений доход;
- утриманих сум прибуткового податку, а також податку на додану вартість і податку на доходи з джерел в РФ у випадках, коли законодавчими актами про оподаткування встановлений обов'язок платника щодо утримання податку з джерела виплат.

Платниками єдиного податку на поставлений доход є юридичні особи та громадяни-підприємці, які здійснюють підприємницьку діяльність у визначених законодавством сферах (табл. 4).

Ставка єдиного податку встановлюється в розмірі 20 відсотків поставленого доходу.

Під терміном "*поставлений доход*" розуміється потенційно можливий валютний доход платника єдиного податку, за винятком потенційно необхідних витрат, що розраховуються з урахуванням сукупності факторів, які безпосередньо впливають на одержання такого доходу, на основі даних, отриманих шляхом статистичних досліджень, у ході перевірок податкових і інших державних органів, а також оцінки незалежних організацій.

Сума єдиного податку (податкове зобов'язання) обчислюється з урахуванням: ставки; значення базової прибутковості; числа фізичних показників, що впливають на результати підприємницької діяльності, і підвищувальних (понижуючих) коефіцієнтів базової прибутковості.

Під терміном "*базова прибутковість*" розуміється умовна прибутковість у вартісному вираженні на

ту чи іншу одиницю фізичного показника (одиниця площі, чисельність працюючих, одиниця виробничої потужності й інші), що характеризує визначений вид діяльності в різних порівнянних умовах.

При виборі фізичних показників, що характеризують певні види діяльності, необхідно виходити з того, що валовий дохід організації (підприємця) і прогнозований на його основі поставлений дохід повинні залежати від обраного фізичного показника і від кількості його одиниць. Вибір цих фізичних показників може бути здійснений або виходячи з експертної оцінки результатів підприємницької діяльності, або на підставі аналізу статистичних даних. При цьому протягом усього податкового періоду повинен бути забезпечений ефективний контроль за кількістю одиниць обраного фізичного показника.

Для обчислення суми єдиного податку на поставлений дохід можуть бути використані наступні методи розрахунку:

- *метод А*, заснований на обробці існуючої статистичної інформації про результати господарської діяльності організацій (підприємств), що здійснюють визначені види діяльності;
- *метод Б*, заснований на обробці інформації податкових органів про фактичні суми податкових платежів від організацій (підприємств), що здійснюють визначені види діяльності, і даних статистичного обліку;
- *метод В*, заснований на використанні показників, що рекомендуються, базової прибутковості одиниці фізичного параметра і підвищувальних (понижуючих) коефіцієнтів.

При необхідності й у залежності від наявної інформації може застосовуватися сполучення зазначених методів.

Підвищувальні (понижуючі) коефіцієнти базової прибутковості – коефіцієнти, що показують ступінь впливу того чи іншого фактора (місце діяльності, вид діяльності)

Таблиця 4

Види підприємницької діяльності, на які поширюється сфера застосування єдиного податку на поставлений дохід в РФ

Види діяльності	Додаткові умови
Надання підприємцями ремонтно-будівельних послуг	Будівництво завершених будинків і споруд (їхніх частин), обладнання будинків, підготовка будівельної ділянки й інші послуги з ремонту і будівництву будинків і споруд (їхніх частин), благоустрій територій
Надання побутових послуг фізичним особам	Ремонт взуття, виробів із шкіри, хутра, пошив та ремонт одягу, ремонт годинників і ювелірних виробів; ремонт побутової техніки і предметів особистого користування, ремонт і виготовлення металевих виробів, ремонт машин, устаткування й приладів, оргтехніки і периферійного устаткування, сервісне обслуговування автотранспортних засобів та інші побутові послуги населенню, у тому числі фото- й кінопослуги, прокат, за винятком прокату кінофільмів
Побутове обслуговування фізичних осіб	Надання фізичним особам перукарських (в перукарських салонах), медичних, косметологічних послуг (у тому числі в косметичних салонах), ветеринарних і зоопослуг
Надання послуг при короткостроковому проживанні	Тільки для громадян-підприємців
Надання консультацій, а також бухгалтерських, аудиторських і юридичних послуг, навчання, репетиторство, викладання й інша діяльність у галузі освіти	Тільки для громадян-підприємців
Громадське харчування	Діяльність ресторанів, кафе, барів, їдалень, нестационарних і інших пунктів громадського харчування з чисельністю працюючих до 50 осіб
Роздрібна торгівля	Через магазини з чисельністю працюючих до 30 осіб, намети, ринки, лотки, ларьки, торгові павільйони й інші місця організації торгівлі, в тому числі й ті, що не мають стаціонарної торгової площі
Роздрібна торгівля пально-мастильними матеріалами	-
Надання автотранспортних послуг	Для підприємств та організацій з чисельністю працюючих до 100 осіб, за винятком надання на комерційній основі послуг по перевезенню пасажирів маршрутними таксі

Продовження таблиці 4

Види діяльності	Додаткові умови
Надання на комерційній основі послуг стосовно перевезення пасажирів маршрутними таксі	-
Надання послуг автомобільних стоянок і гаражів	-
Діяльність по збиранню металобрухту	Тільки для організацій

на результат підприємницької діяльності, здійснюваної на основі Свідоцтва про сплату єдиного податку.

Підвищувальні (понижуючі) коефіцієнти базової прибутковості визначаються в залежності від типу населеного пункту, в якому здійснюється підприємницька діяльність; місця здійснення підприємницької діяльності всередині населеного пункту (центр, окраїна, транспортна розв'язка й т. ін.); характеру місцевості (тип автомагістралі й т. п.), якщо діяльність здійснюється поза населеним пунктом; відстані місця здійснення підприємницької діяльності від транспортних розв'язок та від зупинок пасажирського транспорту; характеру реалізованих товарів (робіт, послуг); асортименту реалізованої продукції; якості наданих послуг; сезонності; графіку роботи протягом доби; якості займаного приміщення; продуктивності використовуваного устаткування; можливості використання додаткової інфраструктури; інфляції; кількості видів діяльності, здійснюваних платниками податків.

Застосування цих коефіцієнтів дає змогу диференціювати податкові зобов'язання платників значно глибше, ніж це можливо при застосуванні спеціального торгового патенту.

Порядок обчислення єдиного податку визначається нормативними правовими актами органів державної влади суб'єктів Російської Федерації на основі формул розрахунку сум єдиного податку для всіх категорій платників податків.

Сплата єдиного податку здійснюється щомісяця шляхом внесення авансового платежу в розмірі 100 відсотків суми єдиного податку за календарний місяць. Повноваження щодо встановлення строків сплати надані законодавчим (представницьким) органам державної влади суб'єктів Російської Федерації.

Цікавим та перспективним для України є діючий в Росії механізм заохочення платників єдиного податку на поставлений дохід у достроковому погашенні податкових зобов'язань. Платник може зробити сплату єдиного податку шляхом авансового перерахування суми єдиного податку за 3, 6, 9 чи 12 місяців. У цьому випадку сума єдиного податку, що підлягає сплаті, зменшується відповідно на 2, 5, 8 і 11 відсотків.

У випадку внесення змін у перелік сфер підприємницької діяльності, що оподатковується за єдиним податком на поставлений дохід, а також у випадку внесення кількісних чи якісних змін у розрахункові формули сума єдиного податку підлягає перерахунку,

починаючи з дня вступу в силу відповідного законодавчого або нормативного акта. Такий порядок не можна вважати вдалим, оскільки він не гарантує платникові незмінності податкових умов здійснення підприємницької діяльності.

Документом, що підтверджує сплату платником податків єдиного податку, є Свідоцтво про сплату єдиного податку, яке видається на період, за який платник податків зробив авансову сплату єдиного податку. На кожен вид діяльності та на кожне з окремо розташованих місць здійснення діяльності (намети, ларьки, кафе й інші) видається окреме Свідоцтво.

Свідоцтво видається платникові податків не пізніше трьох днів з дня сплати єдиного податку. Використання при здійсненні підприємницької діяльності будь-яких копій Свідоцтва (у тому числі і нотаріально засвідчених) не допускається. У Свідоцтві вказуються найменування чи прізвище, ім'я, по батькові платника податків, вид (види) здійснюваної ним діяльності, місце його перебування, ідентифікаційний номер, номери розрахункових та інших рахунків, відкритих ним в установах банків, розмір поставленого йому доходу за кожним видом діяльності, сума єдиного податку, натуральні показники, що характеризують здійснювану ним підприємницьку діяльність, показники базової прибутковості і значення підвищувальних (понижуючих) коефіцієнтів базової прибутковості, використовуваних при обчисленні суми єдиного податку.

На відміну від російської спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, перехід на сплату єдиного податку на поставлений дохід здійснюється не на добровільній основі, а є обов'язковим для тих суб'єктів господарювання, які підпадають під визначення платника та діють на території, на яких введено цей єдиний податок. Єдиний виняток стосується громадських організацій інвалідів, їх регіональних і територіальних організацій, організацій, статутний капітал яких цілком складається з внесків громадських організацій інвалідів, а також підприємств і установ, єдиним власником майна яких є громадські організації інвалідів. Цим платникам надається право добровільного переходу на сплату єдиного податку чи збереження існуючого порядку сплати податків.

Таким чином, спрощена система оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Росії має багато спільних рис з українськими системами спрощеного

оподаткування. Разом з тим між відповідними російськими та українськими альтернативними системами оподаткування мають місце значні розбіжності.

ЛИТЕРАТУРА

1. Налоговый кодекс Российской Федерации. Часть 1. – 6-е изд., изм. и доп. М.: Ось-89, 2001.

2. Указ Президента Украины "Про внесення змін до Указу Президента України від 3 липня 1998 р. №727/98 "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності" від 28 червня 1999 р. №746/99. // Урядовий кур'єр. – 1999. – 13 липня.

3. Закон Российской Федерации "О едином налоге на вмененный доход для определенных видов предпринимательской деятельности" от 31 июня 1998 г. №148-ФЗ. / В кн. Единый налог на вмененный доход. – М.: Изд. "ПРИОР", 2001. – С. 21 – 28.

УДК 339.5

ТКАЧЕНКО И.

Научн. руководитель ЕНА А. В. – к. э. н.

ВСЕМИРНАЯ ТОРГОВАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ (ВТО)

В настоящее время Украина поставила своей целью вступление в ВТО. В связи с этим в Верховной Раде начата процедура рассмотрения законопроектов о вступлении Украины и установление единых тарифов на продукты сельского хозяйства, промышленные товары; а также вопросы экспорта крупного рогатого скота, семян подсолнечника и субсидирование сельского хозяйства.

Согласование и утверждение этих законопроектов проходит трудно, так как непродуманные решения могут негативно повлиять на конкурентоспособность украинских товаров на мировом рынке, что в свою очередь приведет к падению спроса на товары и снижение ВВП. Безусловно, вступление Украины в ВТО дает перспективы развития рынка.

Что же представляет из себя ВТО?

Всемирная торговая организация (ВТО), являющаяся преемницей действовавшего с 1947 года Генерального соглашения по тарифам и торговле (ГАТТ), начала свою деятельность с 1 января 1995 года. Секретариат ВТО находится в Женеве (Швейцария).

ВТО призвана регулировать торгово-политические отношения участников организации в сфере международной торговли на основе пакета соглашений т.н. Уругвайского раунда многосторонних торговых переговоров (1986-1994 гг.).

Соглашение об учреждении Всемирной торговой организации предусматривает создание постоянно действующего форума государств-членов для урегулирования проблем, оказывающих влияние на их многосторонние торговые отношения, а также для осуществления контроля за реализацией соглашений и договоренностей Уругвайского раунда. ВТО функционирует во многом также, как и ГАТТ, но при этом осуществляет контроль за более широким спектром торговых соглашений и имеет гораздо большие полномочия в связи с усовершенствованием ряда процедур принятия решений.

Главной задачей ВТО является либерализация мировой торговли путем ее регулирования преимущественно тарифными методами при последовательном сокращении уровня импортных пошлин, а также устранении различных нетарифных барьеров, количе-

ственных ограничений и других препятствий в международном обмене товарами и услугами.

Основополагающими принципами и правилами ГАТТ/ВТО являются: предоставление режима наибольшего благоприятствования в торговле на недискриминационной основе; взаимное предоставление национального режима товарам и услугам иностранного происхождения; регулирование торговли преимущественно тарифными методами; отказ от использования количественных ограничений; транспарентность торговой политики; разрешение торговых споров путем консультаций и переговоров и т. д.

Все страны-члены ВТО принимают обязательство по выполнению порядка двадцати основных соглашений и юридических инструментов, объединенных термином "многосторонние торговые соглашения" (МТС). Таким образом, ВТО представляет собой своеобразный многосторонний контракт (пакет соглашений), нормами и правилами которого регулируется свыше 90% всей мировой торговли товарами и услугами.

Высшим органом ВТО является **Министерская конференция**, объединяющая представителей всех участников организации. Сессии конференции собираются не реже одного раза в два года для обсуждения и принятия решений по принципиальным вопросам, связанным с соглашениями Уругвайского раунда. Первая конференция состоялась в декабре 1996 г. в Сингапуре; вторая – в мае 1998 г. в Женеве, где подвелись основные итоги пятидесятилетней деятельности ГАТТ/ВТО. В Министерской декларации по итогам этой конференции сформулировано поручение Генеральному Совету подготовить решение по срокам проведения, повестке дня и параметрам нового раунда многосторонних торговых переговоров ("раунд тысячелетия").

Очередной форум был посвящен обсуждению выполнения странами-членами организации действующих соглашений Уругвайского раунда, а также формата нового раунда МТП: начало переговоров по "встроенной повестке дня" (сельское хозяйство, услуги, обзор Соглашения по ТРИПС), подготовка рекомендаций по перспективам деятельности организации с учетом решений Сингапурской конференции, т. е. возможному включению в будущие переговоры прин-

ципально новых сфер – конкуренции, экологии, трудовых стандартов, а также тарифов на промышленные товары. На пятой конференции (Канкун, Мексика) не достигнуто соглашение по путям развития договорного процесса. Результатом, заслуживающим внимания можно считать решение о принятии в ВТО Комбоджии и Непала.

Министерская конференция ВТО учреждает Комитет по торговле и развитию, Комитет по ограничениям в целях обеспечения равновесия платежного баланса, Комитет по бюджету, финансам и администрации, а также Комитет по торговле и окружающей среде.

Министерская конференция в 2002 г. назначила Генеральным директором ВТО Супачае Паничпакди (Тайланд) со сроком полномочий до 2005 г. Гендиректор назначает сотрудников подразделений Секретариата ВТО и определяет их обязанности и условия прохождения службы в соответствии с положениями, принятыми Министерской конференцией.

Между сессиями по мере необходимости для решения текущих и процедурных вопросов созывается **Генеральный совет**, состоящий также из представителей всех участников. Кроме того, Генсовет администрирует деятельность Органа по урегулированию споров и Органа по обзору торговой политики. Под руководством Генсовета работают Совет по торговле товарами, Совет по торговле услугами и Совет по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности, другие органы по проблематике ВТО. В рамках Советов по торговле товарами и услугами учреждены Комитеты по Соглашениям и переговорные группы. Членство в советах и комитетах открыто для всех участников ВТО. Кроме того, функционируют органы по наблюдению за выполнением плюрилатеральных соглашений [1].

В ВТО практикуется принятие решений на основе консенсуса. При его отсутствии решение принимается большинством голосов, если другого не предусмотрено. Толкование положений соглашений по товарам, услугам, интеллектуальной собственности, освобождение от принятых обязательств (вейвер) принимаются 2/3 голосов. Поправки, не затрагивающие прав и обязательств участников, а также принятие новых членов требуют 2/3 голосов (на практике, как правило, консенсусом).

В соответствии с Соглашением об учреждении ВТО странами-учредителями организации стали участники ГАТТ, которые представили списки обязательств по товарам и услугам и ратифицировали пакет соглашений ВТО до 1997 года. В настоящее время полноправными участниками ВТО являются 149 государств.

В настоящее время более тридцати государств имеют статус наблюдателя в ВТО. Подавляющее большинство из них (включая Россию, Тайвань, Саудовскую Аравию, страны Балтии и практически все государства СНГ) находятся на различных стадиях процесса присоединения к ВТО. Кроме того, около пятидесяти международных организаций имеют статус наблюдателя в ВТО, в т. ч. МВФ, Мировой Банк,

ОЭСР, различные подразделения ООН, региональные группировки, товарные организации и т. д.

Процедура присоединения к Всемирной торговой организации, выработанная за полвека существования ГАТТ/ВТО, достаточно сложна и состоит из нескольких этапов. Как показывает опыт присоединяющихся стран, этот процесс занимает несколько лет. Все указанные ниже процедуры присоединения полностью распространяются на Россию и Украину.

На первом этапе в рамках специальных Рабочих групп происходит детальное рассмотрение экономического механизма и торгово-политического режима присоединяющейся страны. После этого начинаются консультации и переговоры об условиях членства страны-соискателя в этой международной организации. Подобные консультации и переговоры, как правило, проводятся на двустороннем уровне со всеми заинтересованными странами-членами ВТО. Прежде всего, эти переговоры касаются "коммерчески значимых" уступок, которые присоединяющаяся страна будет готова предоставить членам ВТО по доступу на ее рынок товаров и услуг, а также по срокам принятия на себя обязательств по Соглашениям, вытекающих из членства в ВТО.

Взамен присоединяющаяся страна получает права, которыми обладают члены ВТО, что практически будет означать прекращение ее дискриминации на внешних рынках. В случае противоправных действий со стороны какого-либо члена организации, любая страна сможет обращаться с соответствующей жалобой в Орган по разрешению споров (ОРС), решения которого обязательны для безусловного исполнения на национальном уровне.

В соответствии с установленной процедурой результаты двусторонних переговоров о взаимной либерализации доступа на рынки и условия присоединения должны быть оформлены следующими официальными документами:

- Докладом Рабочей группы, в котором будет изложен весь пакет обязательств, которые присоединяющаяся страна примет на себя по итогам переговоров;
- Протоколом о присоединении, юридически оформляющим достигнутые договоренности;
- Списком обязательств по тарифным уступкам в области товаров и сельского хозяйства;
- Списком специфических обязательств по доступу на рынок услуг.

Одним из главных условий присоединения новых стран к ВТО является приведение их национального законодательства и практики регулирования внешнеэкономической деятельности в соответствии с положениями пакета соглашений Уругвайского раунда.

Последним этапом является ратификация законодательным органом присоединяющейся страны всего пакета документов. [2].

ЛИТЕРАТУРА

1. www.meta-ukrainy.ua
2. www.book-house.ru

FOREIGN WORDS AND PHRASES IN MODERN ENGLISH: FRENCH BORROWINGS (ІНОЗЕМНІ СЛОВА ТА ВИРАЗИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ФРАНЦУЗЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ)

English language has taken in words from Latin and French throughout its history. Yet we find in current English a number of words and phrases from these languages which retain their foreignness. In the case of words from the French accents are preserved in spite of the fact that English has no accents. Moreover, among the educated classes at least, the French pronunciation is preserved, or something like it. When French words were introduced in the past there was often a considerable space of time before the pronunciation got anglicized. We know that when the word "oblige" came in from French in the sixteenth century, it was pronounced "obleege", and indeed that pronunciation survived right up to the nineteenth century. In this connection it is interesting that we keep the French pronunciation in our use of the expression "noblesse oblige" (literally "nobility obliges"), which we quote, often ironically, in reference to the honourable and generous conduct which is expected of the aristocracy.

Anglicization, in respect of French accents, is happening all the time, if very slowly. Where "role", which came in in the seventeenth century, has lost its accent during the last few decades, "cliché", which came in last century, still keeps its accent. The word "cortège" we sometimes see nowadays without its accent. The word "cortège" we sometimes see nowadays without its accent. Yet "tête-à-tête" (a confidential conversation, literally "head to head"), which came in during the seventeenth century, keeps its accents. The word "café", a nineteenth-century importation, has preserved its accent and its pronunciation hitherto.

"Café" is just one among many French words from the world of eating and drinking which have now established themselves in regular English usage. We use the French terms "gourmet", "gourmande" and "bon viveur", for those who relish the delights of the table. No doubt the French preeminence in the world of what we call "haute cuisine" ("high-class cookery") is responsible for this influence of the French language. At the restaurant we study the "à la carte" ("according to the list") menu, from which we are free to select as we choose, and the "table d'hôte" (literally "the host's table") menu which contains a series of courses planned by the establishment at a quoted price. The first course may be

called the "hors-d'oeuvre" ("outside the work") and is supposed to consist of preparatory appetizers. If the word "starters" seems now to be replacing "hors-d'oeuvre", other French expression at the table seem to hold their own. There are dishes such as "pâté de foie gras" ("pate of fat liver"), and a beefsteak cut from between the ribs is called "entrecôte". Our sweet dishes include a "souffle". They also include a "sorbet" and, accustomed as we are to adapting our pronunciation to suit the French, we give the word the French treatment, though in fact it comes from Turkish and is really the same word as "sherbet".

We may add that the expression "crème de la crème" ("cream of the cream") takes us right out of the restaurant. It stands for the very best of the best. Our inherited respect for the French as social superior of taste applies beyond the dining-room. Just as we speak of "haute cuisine" so also we use the expression "haute couture" for high-class dressmaking, another sphere of French preeminence. We used to call high society the "haut monde" ("the high world") and the world of fashion the "beau monde" ("the beautiful world"). We still preserve the French pronunciation of "boudoir", "massage" and "coiffure". The French language therefore, having the cachet or prestige of the upper class, comes in useful for veiling unmentionable items and practices in delicate terminology. When women want new underwear, they seek it in the "lingerie" department. Their undress is their "négligée" or their "deshabille". We describe a woman's low-cut garment that exposes the bosom as "décolleté". A comparable delicacy no doubt stands behind the now established practice of referring to hotel rooms that are fully equipped with washing and toilet facilities as "en suite" (literally "in sequence").

English vocabulary for the intimate and the personal is rich in French terms. We use the expression "en famille" for someone who is at home with his family. Another French expression, "entre nous" ("between you and me"), serves us in the sphere of confidential intimacy. We even tend to preserve the masculine and feminine spellings of "confidant" and "confidante" for a very special friend who can be let into all our secrets. A delicate way of speaking of a communication which amounts to a love letter is to call it a "billet doux" (literally a "sweet note"). Delicacy of a different kind encourages us to speak of a

"faux pas" (literally a "false step"), when someone puts their foot in it, as we say, and we call a social blunder a "gaffe".

Англійська мова акумулювала багато французьких слів в процесі історичного розвитку. Слова-запозичення та вирази адаптувалися до фонетичної та граматичної будови англійської мови, хоча багато з них у сучасній мові пишуться та вимовляються як у мові-оригіналі. Також деякі слова-запозичення вживають-

ся у чоловічому та жіночому родах, що не властиве англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин Б.А. История английского языка. (На англ. яз.) Учебник для студентов фак. иностр. яз. пед. ин-тов по спец. 2103 "Иностр. яз." Л., "Просвещение", 1972.

2. Ярцева В.Н. Развитие национального литературного английского языка. М., 1969.

3. "English learner's digest" "Дайджест для тих, хто вивчає англійську" № 24 (264), грудень 2004 р.

УДК 908

ЗАЛЯЄВА І.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. – ст. викладач

ŁÓDŹ U PRUGU TRZECIEGO TYSIĄCLEC (ЛОДЗЬ НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ)

XIX wiek przeobraził zupełnie okolice dzisiejszej Łodzi. Jednak dzieje ziemi łódzkiej sięgają wiele wieków wstecz. Łagodny klimat, przyjazne ukształtowanie terenu, położenie na skrzyżowaniu szlaków handlowych sprawiły, że ludzie osiedlali się tu od niepamiętnych czasów, karczując lasy i budując osady na brzegach rzek. Najstarsze odkryte zabytki liczą 136 tysięcy lat, a liczne miasta i budowle świadczą dziś o niezwykle dawnej i bogatej historii. O większości prehistorycznych ludów, które budowały tu swoje domostwa wiemy sporo, a prowadzone w licznych miejscach wykopaliska, odsłaniają coraz to nowe szczegóły.

Słowianie osiedlili się tutaj w VI w. naszej ery. Obszar tej prowincji pokrywa się w przybliżeniu z terenem obecnego województwa łódzkiego. W drugiej połowie XIII w. wydzielono księstwo sieradzkie. Wtedy też liczne grody i osady uzyskały prawa miejskie. W wieku XIII rozpoczęła się szybki rozwój gospodarczy. Choć najazd mongolski spustoszył i wyludnił region, wkrótce pojawili się liczni osadnicy. Nowe prawa sprzyjały zarówno ludności rolniczej, jak i coraz liczniejszym rzemieślnikom i kupcom. To wtedy właśnie ważną dziedziną produkcji staje się sukiennictwo. W całej Polsce i poza jej granicami ceniono wysoko sukno z Brzezin. Sukno wytwarzano również w Wąrocie, Sieradzu, Wieluniu, Łęczycy, Brzeźnicy, Lutomiersku, Piotrkowie, Pabianicach, Rzgowie, Uniejowie, Grabowie, Radomsku i Wolborzu. W Rawie produkowano słynne pasy rawskie, wzorowane na perskich i tureckich. Jednocześnie była Rawa ważnym ośrodkiem hutnictwa, które rozwijało się też w okolicach Wielunia. Kwitło przetwórstwo rolne i związane z nim rzemiosło.

Wszystkie miasta miały młyny, a w Przedborzu wytwarzano kamienie młyńskie, po które przyjeżdżali młynarze z całej Polski. Znakomicie prosperowały gorzelnie i browary. Wytwarzane tu towary ściągali liczni kupcy, nie tylko Polaków, ale także Żydów i Ormian. Nierzadko widywano Hiszpanów, Portugalczyków i Szkotów. Gospodarczą siłą regionu w tamtych czasach ocenić można m.in.

na podstawie gęstości zaludnienia. W XIV w. przekraczała ona na znacznym obszarze dzisiejszego woj. łódzkiego 20 osób na km², co czyniło ziemię jedną z najlepiej zasiedlonych ziem Korony. Dla porównania - w Wielkopolsce i na Mazowszu przypadało wówczas 8-10 osób na km².

Stulecia XVII i XVIII przyniosły – jak w całym kraju – liczne klęski i zniszczenia wojenne. W krótkim czasie region utracił połowę ludności i trzy czwarte zabudowy. Całkowicie zrównany z ziemią został Wieluń. Zniszczenia i śmierć dotknęły wszystkie wsie i miasta regionu. Wiele z nich już nigdy nie podniosło się z upadku. Sytuacja poprawiła się pod koniec XVIII wieku. Zaczęły się rozwijać nowe rodzaje produkcji. Powstawały liczne huty szkła, młyny i tartaki. Wyrąb lasów zapewniał surowiec nie tylko cieślom, ale także bednarzom, węglarzom i producentom dziegiu. Jednocześnie otwierał nowe przestrzenie dla rolnictwa i kolejnych grup osadników. Niestety, ożywienie przyszło zbyt późno. Polska nie zdołała podnieść się z upadku na tyle, by ocalić niepodległość.

Dzięki temu możliwe było uczestnictwo ziem polskich w głębokich przemianach, które rozpoczynały się wówczas w europejskiej gospodarce, określanym mianem rewolucji przemysłowej.

Na ziemiach województwa łódzkiego okresy koniunktury rozpoczynały się zazwyczaj napływem osadników. Nie inaczej było i teraz, ale pierwszy raz przybysze nie byli rolnikami. Jako pierwszy przemysłową osadę zaczął tworzyć właściciel Ozorkowa, sprowadzając sukienników z innych regionów Polski i z Niemiec. Większość fabrycznych osad ułożono w zachodniej części zaboru rosyjskiego. Jedną z nich znalazła miejsce w małej Łodzi.

Miasto miało otwarty dostęp do ogromnego rynku rosyjskiego, a jednocześnie niezbyt daleka droga dzieliła je od Berlina czy Wiednia. Korzystne było ukształtowanie terenu. Liczne rzeki i potoki stanowiły źródło energii dla kół wodnych napędzających nowoczesne (na tamte czasy) maszyny i warsztaty, dostarczając też czystej wody,

niezbędnej przy produkcji tkanin lnianych i bawełnianych. Już po kilku latach wysyłane na wschód transporty tkanin potwierdziły trafność lokalizacji. Pięknie barwione lniane płótno szybko stało się słynne nie tylko Rosji. Przybywali po nie kupcy z Persji, Mandżurii i Chin. Ale prawdziwym szlagierem na całe dziesięciolecie stały się wyroby bawełny.

W ciągu kilku lat osiedliły się tutaj tysiące tkaczy. Najpierw przyjeżdżali z Wielkopolski i ze Śląska, później – coraz liczniej – z Saksonii, rus, Nadrenii, Czech i Moraw. Najwięcej przemysłowców przybyło z krajów niemieckich. Trzecią najliczniejszą, obok Polaków i Niemców, grupę ludności stanowili Żydzi, którzy zaczęli się tu masowo osiedlać jeszcze w XVIII wieku. Ich liczba wzrosła gwałtownie w 2 połowie wieku XIX, kiedy społeczność żydowską zasilili tzw. Litwacy – uchodzący z Rosji przed falą pogromów. Tak powstawała niezwykle mozaika narodów, kultur i religii. Wśród przemysłowców znaleźli się Francuzi, Austriacy i Szwedzi, Anglicy, Belgowie i Szwajcarzy. Po upadku powstania styczniowego doszło kilka tysięcy Rosjan – głównie carskich urzędników, żołnierzy i policjantów. Osiedlali się tu mieszkańcy Azji Środkowej i rosyjskiego Kaukazu. Bardzo szybko Łódź wyrosła na drugie po Warszawie miasto Królestwa Polskiego. Liczne place budowy dawały pracę znakomitym architektom z całej Europy.

Nie wszyscy jednak łódzcy fabrykanci zbijali fortuny za wszelką cenę. Ci nieuczciwi – najczęściej kończyli bankructwem. Firmy, które dbały o jakość swoich tkanin, musiały też dbać o pracowników. W czasach, kiedy nikt nie słyszał o ubezpieczeniach zdrowotnych, fabrykanci budowali szpitale i ambulatoria, w których bezpłatnie leczono robotników, finansowali szkoły, a nawet kluby sportowe.

Wspólną pracę wielonarodowej społeczności brutalnie przerwały wojny światowe. Podczas pierwszej Łódź straciła prawie połowę mieszkańców. Już na początku wojny armia niemiecka unieruchomiła fabryki, później zaś zrabowała lub zniszczyła ich wyposażenie, środki transportu, zapasy. Straszliwą tragedią stała się II wojna światowa. Niemcy wymordowali niemal wszystkich Żydów i wielu Polaków. Łodzian niemieckiego pochodzenia zmusili do ucieczki przed Armią Czerwoną. Bardzo zaniedbane w czasach PRL, poszarzałe miasto – odzyskuje dziś dawny blask. Zbudowana w ciągu zaledwie kilku dziesięcioleci ogromna metropolia, ponownie staje się ciekawym obiektem dla malarza i fotografa. Niepowtarzalny klimat nadaje miastu Piotrkowska, najdłuższa w Europie główna ulica miasta. Jej pałace, willie, kamienice, gmachy użyteczności publicznej i fabryki dają znakomity przegląd XIX-wiecznych stylów. Świątynie katolickie, protestanckie, żydowskie i prawosławne, zaświadczały o niezwykle bogactwie łódzkich korzeni i jej kulturowych powiązań. Stylowe parki, liczne skwery i prawdziwy cwen-

ement – miejski Las Łagiewnicki stanowią świetną oprawę zabytkowej substancji miasta.

Przywrócenie demokracji i swobód gospodarczych otwiera przed miastem i całym regionem nowe szanse, ale też stawia trudne wyzwania. Łódź zyskała nową funkcję – wyrosła na silny ośrodek handlowy i targowy. Wkrótce skrzyżują się tu trzy autostrady: A2 połączy Warszawę i Berlin, A1, biegnąca z Gdańska do Wiednia, będzie najtańszym szlakiem transportowym ze Skandynawii na Bałkany. Kiedy droga A8 przez Wrocław poprowadzi do Pragi, Łódź stanie się jednym z największych węzłów komunikacyjnych w tej części Europy. Ale największa szansa otwiera się w innej dziedzinie. Na świecie rozpoczęły się przeobrażenia równie istotne, jak przed 200 laty narodziny przemysłu. Specjaliści twierdzą, że rewolucja informacyjna zmieni świat znacznie głębiej niż rewolucja przemysłowa. Decydującym czynnikiem wzrostu staje się wiedza. Łódź już dziś jest silnym ośrodkiem naukowym, akademickim i medycznym. Obecna sytuacja jest w jakimś sensie podobna do tej sprzed dwóch wieków. Wówczas nowe metody produkcji mogły się rozwijać dzięki dogodnym warunkom naturalnym, znakomitemu położeniu i przedsiębiorczości mieszkańców. Dziś taki potencjał stanowi 17 wyższych uczelni, dziesiątki placówek badawczych, instytutów naukowych, kilkudziesięciotysięczna kadra wysokiej klasy specjalistów, naukowców i nauczycieli akademickich. Każdego roku w Łodzi odbywa się ponad 300 konferencji naukowych i sympozjów, a wiedzę zdobywa 80 tysięcy studentów.

U progu trzeciego tysiąclecia mieszkańcy województwa łódzkiego mogą nie tylko z dumą spoglądać wstecz, na dorobek przeszłych pokoleń, ale i z optymizmem patrzeć w przyszłość, którą współtworzą.

Анотація

В статті розглядається історія міста Лодзь. Помірний клімат, вдале розміщення, перехрестя торгових шляхів – все це створило сприятливі умови для розвитку потужного промислового міста. Продукція міста цїнилася далеко за його межами – не тільки у Польщі, а й закордоном. Навіть після двох світових воєн місто не втратило своєї величі та могутності. Місто розбудовувалося, а отже збільшувалась і чисельність населення. Вражає розмаїття народів та культур. На території Лодзі проживали німці, шведи, румуни, росіяни, французи, бельгійці, євреї. В наш час Лодзь – великий науковий, промисловий та культурний центр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Joanna Podolska. THE GOLDEN BOOK "ŁÓDŹ" - Łódź: "Galaktyka", 2004.
2. Zdzisław Walter. "Województwo Łódzkie u progu trzeciego tysiąclecia, Kraków: "Norpól", 2001.
3. www.lodz.pl.

УДК 796

МАКОВКИНА А.

Наук. керівники ХОМЕНКО Т. В. – ст. викладач

ШИМАНСЬКИЙ Г. М. – ст. викладач

PHYSICAL EDUCATION AND SPORT IN ANCIENT GREECE (ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ)

Physical education as well as sport experienced a "golden age" in ancient Greece. The Greeks strove for physical perfection, and this objective affected all phases of their life. It influenced the political and educational systems, sculpture and painting, and the thinking and writings of that day. It was a unifying force in Greek life, playing a major part in national festivals and helping to build strong military establishments. No country in history has held physical education or sport in such high esteem as did ancient Greece.

Evidence exists of physical education and sport activities being popular in Cretan culture as early as 2500 B.C. Literature, such as Homer's Iliad and Odyssey, also is a source of this information. Lion hunting, deer hunting, bull grappling, boxing, wrestling, dancing, and swimming are commonly referred to by historians who have written about these ancient civilizations.

Physical education was a vital part of the education of every Greek boy. Gymnastics and music were considered the two most important subjects – music for the spirit, and gymnastics for the body. "Exercise for the body and music for the soul" was a common pronouncement. Gymnastics, it was believed, contributed to courage, discipline, and physical wellbeing. Furthermore, gymnastics stressed a sense of fair play, development of the individual's aesthetic values, amateurism, and the utilitarian values inherent in the activity. Beauty of physique was stressed, and boys and men participated in the nude, which motivated development of the "body beautiful."

Because of the topography of the land and for various political reasons, Greece was composed of several city-states, each exercising its own sovereignty and existing as a separate entity. It waged war and conducted all its affairs separately from the other city-states. This situation influenced not only the political aspects of each city-state but also the objectives of physical education and sport within each state. Sparta and Athens exemplify two such city-states.

In Sparta, a city-state in the Peloponnesus district of Greece, the main objective of physical education and sport was to contribute to a strong and powerful army. The individual in Sparta existed for the state. Each person was subservient to the state and was required to help defend it against all enemies. Women, as well as men, were required to be in good physical condition. It was believed that healthy and strong mothers would bear healthy and strong sons. A boy was allowed to stay at

home only for the first six years of his life. After this he was required to stay in the public barracks and entered the agoge, a system of public, compulsory training, in which he underwent an extremely vigorous and rigid training schedule. A major part of this training consisted of physical activities such as wrestling, jumping, running, throwing the javelin and discus, marching, horceback riding, and hunting. This Spartan conditioning program developed a strong army that was second to none.

Athens, a city-state in eastern Greece, was the antithesis of Sparta. Here the democratic way of life flourished, and consequently it had a great bearing on the objectives of physical education and sport. Athens did not control and regulate the individual's life as rigidly as Sparta. In Athens the people enjoyed the freedom that is characteristic of a truly democratic government. Although the military emphasis was not as strong as in Sparta, the emphasis on physical education and sport was just as great or greater. Athenians engaged in physical activity to develop their bodies, for aesthetic value, and to live a fuller and more vigorous life. An ideal of Athenian education was to achieve a proper balance in moral, mental, physical, and aesthetic development.

Gymnastics for the youth were practiced in the palaestra, a building that provided rooms for various physical activities, for oiling and sanding of bodies, and an open space for activities such as jumping and wrestling.

Some of the more noted palaestras were those of Taures, Timeas, and Siburtios. The paidotribe, or proprietor of the palaestra, was similar to a present day physical educator. He taught many activities, understood how certain exercises should be adapted to various physical conditions, knew how to develop strength and endurance, and was an individual who could be trusted with children in the important task of making youthful bodies serve their minds. As a boy approached manhood, he left the palaestra and attended the gymnasium.

Gymnasia became the physical, social, and intellectual centers of Greece. Although the first use was for physical activity, men such as Plato, Aristotle, and Antisthenes were responsible for making gymnasia such as the Academy, Lyceum, and Kynosarges outstanding intellectual centers as well. Youths usually entered the gymnasium at about 14 to 16 years of age. Here special sports and exercises received the main attention under expert instruction. Although activities that had been engaged in at the palaestra were continued, other sports

such as riding, driving, racing, and hunting were added. Instruction in the gymnasium was given by a paidotribe and also a gymnast. The paidotribe had charge of the general physical training program, whereas the gymnast was a specialist responsible for training youth in gymnastic contests. The chief official at the gymnasium, in overall charge of the entire program, was called a gymnasiarch. In keeping with the close association between physical education and sport and religion, each gymnasium recognized a particular deity. For example, the Academy recognized Athena; the Lyceum, Apollo; and the Kynosarges, Hercules.

The national festivals were events that were most important in the lives of the Greeks and were also important in laying the foundation for the modern Olympic Games. These national festivals were in honor of some hero or deity and consisted of feasting, dancing, singing, and events involving physical prowess. Although many of these national festivals were conducted in all parts of Greece, four of them were of special importance and attracted national attention. The first and most famous was the Olympia festival in honour of Zeus, the supreme god, which was held in the western Peloponnesus district. The second was the Pythia festival in honor of Apollo, the god of light and truth, held at Delphi, which was located north of the Corinthian Gulf. The third was the Nemea festival in honor of Zeus held in Argolis near Cleonae. The fourth was the Isthmia festival in honor of Poseidon, the god of sea, held on the isthmus of Corinth. Athletic events were the main attraction and drawing force at each festival. People came from all over Greece to see the games. The stadium at Olympia provided standing space for approximately 40,000 spectators.

During the time of the games were held, a truce was declared by all the city-states in Greece, and it was believed that if this truce were broken, the guilty would be visited by the wrath of the gods. By the middle of the fifth century this truce probably lasted for 3 months.

A rigid set of requirements had to be met before anyone could participate as a contestant in the games. For example, the contestant had to be in training for 10 months; he had to be a free man; he had to have a perfect physique and be of good character; he could not have a criminal record; he had to compete in accordance with

the rules. The contestants, as well as their fathers, brothers, and trainers, had to swear to an oath that they would not use illegal tactics to win. Once enrolled for a contest, the athlete had to compete. Physical unfitness was not a good excuse. Events included foot racing, throwing the javelin, throwing the discus, wrestling, broad jumping, weight throwing, boxing, and horse racing.

The victor in these events did not receive any material reward for his victory. Instead a wreath of olive branches was presented. However, he was a hero in everyone's eyes and had many receptions given in his honor. Furthermore, he had many privileges bestowed on him by his home city-state. To be crowned a victor in an Olympic event was to receive the highest honor that could be bestowed in Greece. The Olympic games were first held in 776 BC, and continued every fourth year thereafter until abolished by the Romans in AD 394. However, they have since been resumed and today are held every 4 years in a different country.

Physical education and sport in ancient Greece will always be viewed with pride by members of this profession. The high ideals that motivated the various gymnastic events are objectives that all persons should try to emulate.

Анотація

Фізкультура була невід'ємною частиною освіти кожного грека. Греки боролись за красу "людського тіла". Про розвиток фізичної культури і спорту в стародавній Греції свідчать археологічні дослідження культури Егейської цивілізації уже в 2500 році до н. е. Розвиток фізичного виховання в Спарті і Афінах, Олімпійські ігри в стародавній Греції розглядаються в даній статті. Фізкультура і спорт тих часів завжди будуть розглядатися з гордістю, а їх високі ідеали можуть і повинні наслідувати всі люди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кул Л. Всеобщая история физической культуры и спорта - М., 1987.
2. Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт: Учебник [в 2 кн.] - К.: "Олимпийская литература", 1994.
3. Пьер де Кубертен. Олимпийские мемуары - М.: "Олимпийская литература", 1997.
4. Шанин Ю. От эллинов до наших дней - М., 1987.

УДК 908

НЕМНОЖКО Г.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. – ст. викл.

LODZ – THE CITY OF PAST AND FUTURE (ЛОДЗЬ – МІСТО МИНУЛОГО І МАЙБУТЬОГО)

Almost two hundred years ago, the industrial city of Lodz was born in a place where borders of three empires met: Russia, Austria and Prussia. During one hundred years, a little town, which in 1820 had only 700 inhabitants, grew into a large agglomeration of six hundred thousand people. Production also grew dramatically; Lodz is the only example of economic success at such scale in the world.

The nineteenth century completely transformed the surroundings of the present city of Lodz. The history of the land, however, goes back to many centuries before. Mild climate, friendly landscape, and the location at the crossing of trade routes, made people settle here very early in the history, cutting forests and creating settlements at river banks. The oldest findings are 136 thousand old, and numerous towns and buildings testify to an extremely long and rich history. We know quite a lot about most of the pre-historical peoples who built their homes here, and the numerous excavations discover even more details.

The seventeenth and eighteenth centuries brought numerous defeats and devastations, as in entire Poland. In a short period of time, the region lost half of its population and three quarters of buildings. After the Swedish invasion, in Leczyca only three buildings were left. Even in 1715, only four farmers lived here. Wielun was completely demolished. Devastations and death touched all villages and towns in the region. Many of them never managed to recover. The situation improved in the late eighteenth century. New types of production developed. Numerous glassworks, mills and sawmills were created. Falling forests provided raw materials not only to carpenters, but also to coopers, coal passers and wood tar producers. Simultaneously, it opened new areas for agriculture and other groups of settlers. This, in turn, enhanced the development of towns. Unfortunately, the boom came too late. Poland did not manage to recover enough to preserve the independence.

Initially, the occupants provided considerable autonomy to the Poles. This allowed Polish lands to undergo deep transformations which then began in the European economy and which are defined as industrial revolution.

In the Lodz lands, the periods of prosperity began with the inflow of settlers. It was the same then, but for the first time the newcomers were not farmers. The first person to start the industrial revolution was the owner of Ozorkow, bringing cloth-makers from other regions of Poland and Germany. He was followed by a few other

land owners. In 1816, the initiative was taken by the government, issuing a resolution facilitating the settling of "useful foreigners" in the country. The conditions for settling were attractive indeed. Most of the factory settlements were situated in the western part of the Russian partition. One of them was located in the small town of Lodz.

The town had open access to the great Russian market, and simultaneously it was not too far from Berlin, or Vienna. Landscape was also an advantage. Numerous rivers and streams formed a source of energy for water-wheels driving modern (as of then) machines and workshops, providing also clean water, indispensable for production of flax and cotton fabrics. Already after a few years' time, transports of fabrics sent to the east confirmed the right choice of location. Beautifully dyed flax soon became famous not only in Russia. It was sought for by merchants from Persia, Manchuria and China. But the real hit for entire decades were the goods of cotton.

Within a few years, thousands of weavers settled here. First they came from the Greater Poland and Silesia, later – in the increasing numbers – from Saxony, Prussia, Rhineland, Bohemia and Moravia. Most industrialists came from the German countries. The third largest group, apart from the Poles and Germans, was formed by the Jews, who started coming into the area in large numbers as early as in the eighteenth century. Among the industrialists, there were also the French, Austrians, Belgians, and the Swiss. After the defeat of the January Uprising of 1863, a few thousand Russians joined the community – mainly Tsar's clerks, soldiers and policemen. Settlers included also the inhabitants of Middle East and Russian Caucasus. Lodz soon became the second largest city (after Warsaw) of the Polish Kingdom. Many sites offered job for great architects from all over Europe. The fame of economic successes drew further industrialists and settlers. Never had any city in the world developed as fast as Lodz. Undoubtedly, multi-nationality not only did not hinder the growth, but to the contrary – was one of the significant factors liberating the creative inventions.

Nineteenth century industry is widely associated with the pursuit of money and inhuman exploitation of people. Not all Lodz factory owners, however, made fortunes at all cost. The dishonest ones usually ended as bankrupts. Companies which cared for the quality of their fabrics had to take care of their employees. The myth of the 'voracious capitalism' is contradicted by comfortable housing districts, which serve well their owners until

present. In the times when no-one had heard of health insurance, factory owners built hospitals and sick-rooms where workers were treated for free, they founded schools, and even sport clubs. Certainly, more inhabitants of Lodz were happy with their fate than it was described by Polish writer Wladyslaw Reymont in his novel 'The Promised Land'.

The common work of the multi-national community was brutally disrupted by both World Wars. During the First World War, Lodz lost almost half of its inhabitants. Already at the beginning of the war, the German army stopped the factories, and then robbed or destroyed their equipment, means of transport, and goods in stock. The Second World War became a real tragedy. The city created by the common work of the Poles, Germans and Jews was covered with blood of its inhabitants. Owners of houses, engineers, teachers, soldiers and officers who survived the war were robbed and dislodged from their apartments. Most of the pre-war elites emigrated from Poland.

The city, grey and neglected during the times of the Polish People's Republic (PRL)-now recovers to the previous glory. The great metropolis, constructed in just a few decades, again becomes interesting for an artist and a photographer. The unique atmosphere is created by Piotrkowska Street – the longest high street in Europe. The palaces, villas, houses, public buildings, and factories, give a review of the nineteenth century styles. Catholic, Protestant, and Orthodox Christian churches, as well as Jewish synagogues testify to the unusual richness of the roots and cultural relations present in Lodz. Stylish parks, numerous squares, and the singular city forest Las Lagiewnicki, form special background to the monuments of the city.

The restoration of democracy and economic freedom gives new opportunities to the city and the entire region, but it also brings challenges, Lodz has acquired a new function – it has grown into a strong trade centre. Soon three highways will be crossing here: A2 will link Warsaw and Berlin; A1, leading from Gdansk to Vienna, will be the cheapest transport route from Scandinavia to the Balkans. When Highway A8 will lead through Wroclaw to Prague,

Lodz will become one of the largest communication nodes in this part of Europe. But the greatest opportunities are to be found in another industry. The world faces transformations which are as crucial as the birth of industry 200 years ago. Specialists believe that the information revolution will change the world even more than the industrial revolution. Knowledge becomes a decisive factor for growth. Lodz is already a strong scientific, academic and medical centre. The present situation is in a sense similar to the one from two centuries ago. Then the new production methods could develop due to convenient conditions in the area, great location and entrepreneurship of the inhabitants. Nowadays, such potential is created by 17 universities, dozens of research units, scientific institutions, several thousand of highly qualified specialists, scientists and academic teachers. Each year Lodz hosts over 300 scientific conferences and symposia, and provides classes for 80 thousand students.

At the turn of the third millennium, inhabitants of Lodz Voivodeship may not only look back with pride at the heritage of the past generations, but also take an optimistic look into the future, which they help to create.

Анотація

Місто Лодзь з'явилося майже 200 років тому, там де межували три імперії: Росія, Австрія, Прусія. Протягом 100 років Лодзь перетворився на велике промислове місто. Він є прикладом економічного зростання за такий короткий проміжок часу. Після подій і втрат населення, які зазнав Лодзь у XVII і XVIII століттях, його зуміли відновити і відбудувати, перетворивши на друге за величиною місто (після Варшави) Польського Королівства. Спільна робота мультинаціонального товариства була брутально знищена двома Світовими війнами. Але місто і після цього зуміли відновити і повернути належний йому статус – промислове місто Лодзь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wojewodztwo Łódzkie u progu trzeciego tysiąclecia. – Kraków: "NOR POL", 2001.
2. Joanna Podolska. Łódź. – "BONECHI GALAKTYKA", 2001.
3. W drodze do przyszłości. – Kielce: "NOR POL", 2000.

УДК 91

САГАН Н.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. – ст. викл.

WHO DISCOVERED THE NEW WORLD? (ХТО ВІДКРИВ НОВИЙ СВІТ?)

Christopher Columbus was born long ago, in 1451, and very far away, in Guano, Italy. His father was a wool weaver who, together with his mother, raised five children. Columbus was the eldest.

His town of Guano is by the Mediterranean Sea, and he grew up thinking and dreaming about great sea adventures. When he was 19, he started his travels by ship.

He moved to Liaison, a bustling seaport city in Portugal. Many merchants were importing gold, jewels, spices, and medicines here! But all these treasures from China, Japan, and the East Indies were transported overland, which was slow and expensive, thought that surely one could sail West across the Atlantic overland, which was slow and expensive. He thought that surely one could sail West across the Atlantic Ocean and arrive at China and Japan. Sailing to the Indies would be much faster and much less expensive. So he asked King John of Portugal for three ships and sailors for each, equipment and food for the trip, control over any lands. He might discover, a title of admiral, and a title of nobility! The King thought this unreasonable and refused his request.

In the meantime, he married Dona Felipa, a fine Portuguese woman. Dona Felipa and Christopher Columbus were greatly pleased when their little son, Diego, was born. He left so strongly about his idea of sailing West to the Indies that he took my plans to King Ferdinand and Queen Israel of Spain. Although they showed some interest, but they were busy at war for several years and would not finance his voyage. Finally, in 1492, permission for the trip was granted. There is an amusing rumor that Queen Israel sold the crown jewels to buy him ships, but that is not true. She offered to do so, but the money actually came from the Spanish treasury.

On August 3, 1492, he sailed from Spain. A new day begins in a busy Spanish harbor. Three ships – the Nina, the Pinta, and the Santa Maria – were starting out to sea.

Someday these ships will be famous. People will know their names five hundred years later. But the men on board cannot even imagine that. They were afraid of getting lost. The ocean was a great mystery. How big was it? How long will it take to cross it? What was on the other side? Will they ever get back to Spain?

Christopher Columbus was not afraid of getting lost. He was the captain of the Santa Maria and the leader of the voyage. Columbus knew a lot about the sea. He was a navigator and a mapmaker. That time he dreamt of becoming an explorer, too.

The rulers of Spain – Queen Isabella and King Ferdinand – believed in Columbus. They were paying for his trip. Columbus promised to find a new route from Spain to the Far East. India, China, Japan – the Indies! Lands of gold and valuable spices! If he succeeded, Spain would be rich. Columbus knew the world is round. Why not travel to the Far East by sailing west? But the world is bigger than Columbus thought. And there was something else Columbus didn't know. Two huge continents lied in his way. Nobody in Europe knew they were there.

Soon the sailors couldn't see land. That time they were really afraid. What if the wind stops blowing? The ships had no motors. What if there is a storm? The ships were small and made only of wood. What if they run out of food? They couldn't go back for more. What if they are in danger? They couldn't radio for help.

But the weather was good. The wind blew steadily. The sea was calm. The ships were loaded with food and water. There were extra sails and spare wood. In fact, so much was stored below, the sailors must sleep on deck.

There were ninety men in all-about thirty on each ship. Most were sailors, but there was also a doctor, a carpenter, a goldsmith, and an interpreter who spoke Arabic. There were even some boys to help the sailors.

Weeks and weeks went by. Then everyone was tired and scared. Tired of eating salt meat. Tired of seeing nothing but ocean. Tired of being stuck on a tiny ship. One night a ball of fire blazed across the sky. The sailors watched it fall into the sea. Was it a warning sign? Should they turn back? Were they going to die? But Columbus knew it was just a meteor. "Sail on!" he told them. And they went on.

One morning the sailors saw another strange sight. A blanket of seaweed covered the ocean. Will the ships get stuck? The sailors were afraid. But not Columbus. "Sail on!" he cried. And on they went.

They had been at sea for almost two whole months. Where was the land Columbus promised? Columbus pointed to the birds flying overhead. He pointed to the leafy branches floating in the water. Land must be nearby!

More days went by. The sailors complained loudly. Who cared about finding a new route to the Indies? They just wanted to stay alive. Columbus must turn back now! If he did not, they would throw him overboard! Columbus begged them to wait, just three more days, he said.

The first night went by. On the second night, the lookout on the Pinta saw something ahead. The moonlight was reflecting off a sandy beach. "Land! Land!" he shouted. The message was sent from ship to ship. It was October 12, 1492.

As the sun rose, everyone could see an island. This must be the Far East! Three boats went ashore. The Sailors were so happy to be on land, they kissed the sand. There were people on the island. Columbus called them Indians because he thought he had reached the Indies. He named the island San Salvador. He said it now belonged Spain. But the island really belonged to the people who lived there.

The Indians had never seen men with swords. Why had they come? What will they do? Columbus gave the Indians shiny beads and tiny bells. The Indians gave Columbus soft, cool cloth and colorful birds. People in Europe did not have cotton or parrots. The Indians were wearing gold rings. Columbus did the gold come from? Where did the gold come from? The Indians did not understand.

Columbus sailed further west to look for gold. He visited other islands. He met more Indians. Most were helpful and friendly. They lived in grass houses. They slept in rope beds called hammocks. They travelled in long boats called canoes. Columbus saw many new things. But where was the gold?

Early one morning a strong wind drove the Santa Maria aground. The ship was wrecked! Columbus moved to the Nina. But there was not enough room for everyone on the tiny ship. Many sailors must stay behind on the island.

Soon the Nina and the Pinta were ready to sail back to Spain. The ships were already loaded with many new kinds of food – corn, potatoes, peanuts, papayas, avocados. Columbus had also forced six Indians to come with him. People in Spain had never seen Indians.

On the way home the weather changed. Day after day fierce winds battered the ships. Huge waves washed over the decks. Even Columbus was afraid of sinking.

On March 15, 1493, Columbus finally reached Spain. The voyage had lasted thirty-two weeks! Columbus rode on a mule to visit the king and queen. Everywhere along the way people gathered to cheer him and to see what he had brought back.

Columbus was a hero. King Ferdinand and Queen Isabella listened to his stories. They called him “Admiral of the Ocean Sea.”

They believe he had found new route to the Indies. They had no idea that San Salvador and the other islands he visited were not part of the Indies at all! For the rest of his life, Columbus never knew how truly great his discovery is. He has really found a new world—a world that no one in Europe knew about. It is called America!

Анотація

Христофор Колумб народився в 1451 році в місті Гуано, що в Італії. Він ріс на побережжі Середземного моря і його з дитинства тягнуло на морські пригоди.

УДК 613

СИВОПЛЯС Є.

Наук. керівники ХОМЕНКО Т. В. – ст. викладач

ШИМАНСЬКИЙ Г. М. – ст. викладач

NUTRITION AND HEALTHY LIFE STYLE (ХАРЧУВАННЯ ТА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ)

The amount and kind of food you eat affects your health and well-being. There are about forty-five to fifty nutrients in food that are believed to be essential for the body's growth, maintenance, and repair. These are classified into six categories: carbohydrates, fats, proteins, vitamins, minerals, and water. No food is a “complete” food because none contains all the specific essential nutrients. The number of calories needed per day depends upon the body's metabolic rate (MR), which, in turn, depends upon such factors as age, sex, size, muscle mass, emotional state, climate, and exercise. The three sources of calories in the diet are fat, protein, and carbohydrates. The typical adult consumes too much fat and too little carbohydrate, especially complex carbohydrates.

Перша подорож відбулася у віці 19 років. Згодом, зрозумівши важливість відкриття морського торговельного шляху до Індії, він звернувся до Короля Португалії Джона з проханням виділити йому три кораблі і моряків на здійснення подорожі. Але Король Джон відмовив йому. Трохи згодом Колумб одружився з прекрасною португалкою, Донною Феліпою, яка народила йому сина Дієго. Проте Христофор не втрачав надії і звернувся з тим самим проханням до Короля і Королеви Іспанії Фердінанда та Ізабел. Вони зацікавилися ідеєю Христофора Колумба і згодом після закінчення війни виділили йому необхідні кошти з Іспанської скарбниці.

3 серпня 1492 року три кораблі на чолі з Колумбом вирушили на відкриття нових шляхів до Індії. Подорож була важкою і виснажливою, і навіть безстрашний Христофор почав побоюватися за своє життя та життя команди.

12 жовтня 1492 року човни пристали до берега. Ступивши на землю, Колумб проголосив, що земля належить Іспанії, хоча насправді ця земля належала людям, які там жили.

15 березня 1493 року Колумб нарешті повернувся до Іспанії. Там він став героєм. Люди вірили, що він відкрив новий шлях до Індії, а насправді ніхто і не здогадувався, що це був новий світ, який зараз називають Америка.

ЛІТЕРАТУРА

1. www.liecum.seena.ru
2. www.megabook.ru
3. www.renesans.narod.ru
4. Газета “English”, № 10-12, 1993

Excess fat in the diet, particularly saturated fat, is associated with the increased risk of disease and is inversely related to optimal health. Humans need some fat in their diet because fats are carriers of vitamins A, D, E, and K. They make food taste better, and provide a concentrated form of calories, which serve as an important source of energy during moderate to vigorous exercise. Fats have twice the calories per gram as carbohydrates. There is evidence that excessive total fat in the diet is associated with diseases such as prostate, colon cancer, obesity and others. Saturated fats are considered to contribute most likely to the health problems mentioned above. In addition, excess saturated fat contributes to increased cholesterol. Speaking about unsaturated fat, I must admit that they are generally considered to be less

likely to contribute to cardiovascular disease, cancer, and obesity than saturated fats. Total fat in the diet should be limited to 30 percent or less of the total calories consumed. Saturated fat in the diet should be limited to 10 percent or less of total calories consumed.

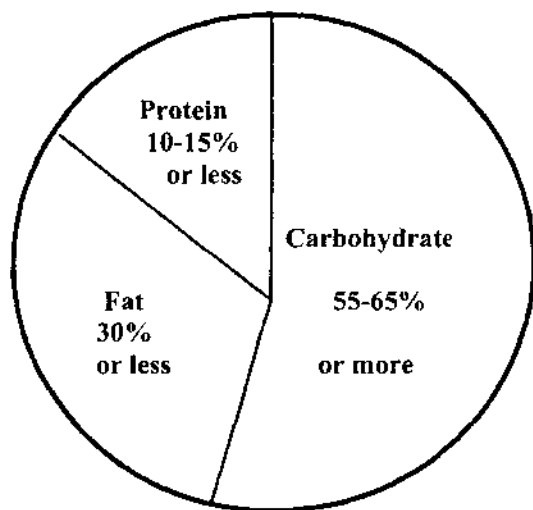
For optimal health, carbohydrates, especially complex carbohydrates, should be the principal source of calories in the diet. Complex carbohydrates may also be beneficial to health because they provide rich sources of vitamins and minerals. Total carbohydrate in the diet should account for 55 percent or more of total calories consumed. Simple carbohydrates should be limited to 15 percent or less of total calories consumed.

Protein is the basic building block for the body, but dietary protein constitutes a relatively small amount of daily calorie intake. Proteins are formed from twenty-two different amino acids. Fourteen of them are made in your own body, but eight essential amino acids are not. You must consume foods that contain these eight essential amino acids if your body to function properly. Protein in the diet should account for 15 percent or less of the total calories consumed.

Adequate vitamin intake is necessary to good health and well-being, but excessive vitamin intake can even be harmful. Vitamins in the amounts equal to the RDAs should be included in the diet each day.

Adequate mineral intake is necessary for good health and wellness, but excessive mineral intake is not necessary and can be harmful. Minerals in amounts equal to the RDAs should be taken in the diet each day.

Water is a critical component in the healthy diet. Though water is not on the list of the ten "key nutrients"

Recommended dietary intake

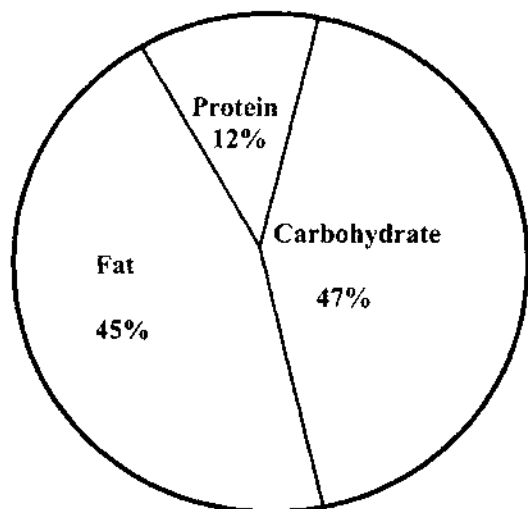
because it contains no calories, provides no energy, it is very important to health and survival. Regular water intake maintains water balance and is critical to many important body functions. In addition to foods containing water, the average adult needs about two quarts of water every day. Water intake must be increased even more for active people and those in hot environments.

Анотація

Їжа, яку ми споживаємо, безсумнівно впливає на наш добробут і здоров'я. В ній нарахується приблизно 45-50 поживних речовин, які поділяються на такі категорії як вуглеводи, жири, протеїни, вітаміни, мінерали та воду. Проаналізувавши кількість калорій, вміст вітамінів, корисних речовин у цих категоріях, можна надати рекомендації щодо їхнього споживання. Наприклад, вміст жирів у раціоні людини має бути не більше 30%, частка вуглеводів повинна становити не менше 55%, в той час як протеїнів – 15% від всіх спожитих калорій. Такі поживні речовини, як мінерали та вітаміни повинні обов'язково входити до щоденного раціону. Регулярне споживання води підтримує водний баланс в організмі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основы валеологии. В трёх книгах. Под общ. ред. акад. В.П.Петленко. – К., "Олимпийская литература", 1998.
2. Р.С.Паффенбаргер, Э.Ольсен. "Здоровый образ жизни". – К., "Олимпийская литература", 1999.
3. Питание в системе подготовки спортсменов. Под ред. В.М.Смольского, В.Д.Моногарова, М.М.Булатовой. – К., "Олимпийская литература", 1996.
4. <http://wikipedia.org>.

Current adult dietary intake

УДК 929:32

СТЕПАНЧУК Ю.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. – ст. викладач

GEORGE WASHINGTON (ДЖОРДЖ ВАШИНГТОН)

In February, the United States honors two great American presidents: Abraham Lincoln, on February 12th, and George Washington, on February 22nd. These two days are combined into one legal holiday on the third Monday in February, called Presidents' Day.

Both presidents have been honored in different ways. George Washington is only president to have a state named after him. The nation's capital, Washington, D.C., also has his name there are cities, towns, streets, schools, bridges, and parks named after both president Lincoln and president Washington. Both have famous memorials in Washington, D.C., their portraits also appear on postage stamps, bills, and coins. Washington's house in Mount Vernon and Lincoln's home in Springfield, Illinois, have been made into museums. Cherry pie is a traditional food for Washington's Birthday because of a popular legend. It is said that as a boy Washington chopped down his father's cherry tree. When asked by his father, he admitted to his wrongdoing and said "I cannot tell a lie."

George Washington, known as the "Father of His Country" was born on 22nd, February, 1732, in Westmoreland County, Virginia. Washington helped shape the beginning of the United States in three important ways. First, he was the commander in chief of the Continental Army that won independence for 13 British colonies from Great Britain in the Revolutionary War. Secondly, in 1787, Washington served as president of the Constitutional Convention that wrote the United States Constitution. Lastly, George Washington was the first elected president of the U. S. He was the only president to be elected unanimously. He served a second term of office and refused a third term. He died on 14th, December, 1799, at Mount Vernon at the age of 67.

George Washington is known throughout American history as "The Father of His Country." Washington played an important role during the French and Indian War which later gave him the knowledge and insight to help with the fight for freedom during the American Revolution. Washington served as Commander in Chief of the Continental Armies. America won its independence with the signing of the Declaration of Independence in 1776.

George Washington was elected and served as the first president of the United States.

George Washington was born on February 22, 1732, near Bridges Creek, Westmoreland County, Virginia, where he spent the first three or four years of his childhood. His home, known as the Wakefield Estate, was accidentally burned during the Revolutionary War.

After his father's death, 11-year-old George became the ward of his half brother, Lawrence. Washington's favorite subject in school was arithmetic. When he was 14, he wanted to become a sailor, but his mother would not allow it. Instead, he decided to explore the frontier, and at the age of 15, became an assistant to local surveyors. At the age of 20, George began managing Mount Vernon. He enjoyed farming. Later in his life he took great pride in being regarded as the "first farmer" of the land.

His interests included riding, fox hunting, duck hunting, fishing, dancing, and theatrical performances. He also played billiards and cards and ran his own horses in races. He excelled in all outdoor activities. As a member of Virginia society, Washington insisted on the best clothes, which he bought in London.

As a landowner, he owned slaves, as was the custom of the times, but was a model master. He took care in feeding and clothing his slaves, always had a doctor at hand, and refused to take part in selling any of his slaves. He was totally against such behavior.

George Washington was a respected military leader, having distinguished himself during the French and Indian War, and did much to help a young nation achieve its independence. Washington became the successful and beloved Commander-in-Chief of the Continental Army during the Revolutionary War (fought against the British, 1775-1781). He was also called upon to lead the Constitutional Convention in 1787, whose purpose was to create a proper constitution for the newly formed Union.

Because of the leading role he had played in the Revolution and in defining the new government, George Washington was unanimously elected first President of the United States and served two terms. When Washington was first elected, the nation's capital was New York City. In 1790, the capital was moved to Philadelphia. Congress agreed to move the capital to a federal district on the Potomac River in 1800. Washington spent much time on the plans for this city that would later bear his name.

On December 12, 1799, he rode his horse for several hours in cold, snowy weather and returned home quite ill. He died two days later. The news of his death was received with sorrow both in the United States and in Europe. Washington was one of the United States' greatest heroes. That is why he is called the Father of His Country.

АНОТАЦІЯ

Однією з найвизначніших постатей американської історії є перший президент Америки Джордж Вашингтон.

тон. Народився Вашингтон 22 лютого 1732 р. у графстві Вестморленд у Вірджинії, його батько був багатим плантатором. Джордж, третій з п'яти його дітей, був вихований його матір'ю. Він самостійно вивчив ряд наук, у тому числі топографію та воєнну історію. У 1789 році головнокомандуючий американською континентальною армією став національним героєм і був обраний першим президентом Сполучених Штатів Америки. Авторитет Джорджа Вашингтона був настільки високим, що на виборах 1792 року він був переобраний на пост президента повторно. Однак висунути свою кандидатуру в третє він відмовився. Від своїх співвітчизників Джордж Вашингтон отримав почесний титул "Батька Вітчизни". Як голова країни він багато зробив для посилення воєнної могутності США та їх розквіту. Останні роки життя Вашингтон провів у своєму маєтку Маунт-Вернон, де і помер у

віці 67 років. В історію він увійшов, як прогресивний політичний діяч, ставши ключовою фігурою у боротьбі за незалежність англійських колоній у Північній Америці, яка закінчилася повною перемогою американців. Він був прибічником поступової відміни рабства у штатах, своїм заповітом звільнив рабів-негрів, що належали йому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковлев Н. Н. Вашингтон. – М., 1973.
2. The Writings of George Washington from the Original Manuscript Sources 1745-1799 / Ed. by J. C. Fitzpatrick. Washington, 1931-1944. V. 1-39.
3. Freeman D. S. George Washington: A Biography. New York, 1948-1957. V. 1-7.
4. Flexner G. T. George Washington: A Biography. Boston, 1965-1972. V. 1-4.
5. Fereing J. E. The First of Men. A Life of George Washington. Knoxville (Tn.), 1988.

УДК 908

ТЕМЧЕНКО Л.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. – ст. викладач

ROYAL AND CEREMONIAL LONDON (КОРОЛІВСЬКИЙ ТА ЦЕРЕМОНІАЛЬНИЙ ЛОНДОН)

London, famous for its Royal Heritage, has masses of Royal and Ceremonial attractions all over the capital.

Windsor Castle is an official residence of The Queen and the largest occupied castle in the world. A royal palace and fortress for over 900 years, the Castle remains a working palace today. Visitors can walk around the State Apartments plus extensive suites of rooms at the heart of the working palace and for part of the year visitors can also see the Semi State rooms, which are some of the most splendid interiors in the castle. They are furnished with treasures from the Royal Collection including paintings by Holbein, Rubens, Van Dyck and Lawrence, fine tapestries and armour.

Within the Castle complex there are many additional attractions. In the Drawings Gallery regular exhibitions of treasures from the Royal Library are mounted. Another popular feature is the Queen Mary's Dolls' House, a miniature mansion built to perfection. The 14th century St George's Chapel is the burial place of ten sovereigns, home of the Order of the Garter, and setting for many royal weddings. Nearby on the Windsor Estate is Frogmore House, an attractive country residence with strong associations to three queens – Queen Charlotte, Queen Victoria and Queen Mary.

There has been a castle at Windsor for over almost 1,000 years. William the Conqueror chose the site, high above the River Thames and on the edge of a Saxon hunting ground. It was a day's march from the Tower of London and intended to guard the western approach to the capital.

Windsor Castle provides a step back into history, and an insight into royal and ceremonial life over the centuries. Founded by Edward IV in 1475 and completed by Henry VIII, the Chapel is dedicated to the patron saint of the Order of the Garter, Britain's highest Order of Chivalry, and ranks among the finest examples of late medieval architecture in the United Kingdom.

The most recent addition to the Castle is the new garden designed by Chelsea Gold Medallist Tom Stuart-Smith, which extends from the main gates to St George's Gate on Castle Hill. Visitors now enter the Castle along the new pathway, which is edged with bold groupings of evergreen and deciduous shrubs over a carpet of herbaceous plants.

Many royal weddings have also taken place here, most recently that of The Prince Edward and Miss Sophie Rhys-Jones in June 1999.

The royal palace and fortress of the Tower of London, founded by William the Conqueror in 1066 – 7, and enlarged and modified by successive sovereigns, is one of the world's most famous and spectacular fortresses. Enriched by its many living traditions, the Crown Jewels, the Royal Armouries' displays and other recent improvements, the Tower is today one of the most visited historic sites in Britain.

The Tower of London is infamous throughout the world as a grim fortress in which, over the centuries, hundreds of prisoners suffered and died. Of all the many uses to which the Tower of London has been put, torture has attracted the largest body of myth and legend, and it

has come to dominate the image of the Tower of London in the popular imagination. Behind the legend is a true story, and many of the details of torture in the Tower are well-documented by reliable sources.

Actually torture only occupied a relatively short period of the castle's history, from the 16th to the 17th centuries, and of the prisoners who have passed through the Tower, only a tiny fraction were ever tortured.

The Crown Jewels have been on display to the public at the Tower of London since at least 1661. Representing far more than precious stones and gold, they symbolise hundreds of years of British history and are still used today at many State occasions.

Now more commonly known as the Houses of Parliament, the Palace of Westminster began life as a royal residence in 1042 under Edward the Confessor. The major structure to survive various fires, Westminster Hall, was built between 1087 – 1100 and is one of the largest medieval halls in Europe with an unsupported hammerbeam roof. During the 14th century the hall housed shops and stalls selling wigs, pens and other legal equipment and the courts of law met there. Thomas More, Charles I and those accused of trying to blow up parliament (1605) were all tried in Westminster Hall.

Following a fire in 1512, Henry VIII decided to abandon the palace and from this moment onwards it became home to the two seats of parliament – the Commons and the Lords. However, it was to suffer from another disastrous fire in 1834 and everything was lost except Westminster Hall and the Jewel Tower. A competition was launched to redevelop the whole site. Sir Charles Barry was responsible for the mock gothic building that has become such a familiar landmark today, including the Clock Tower that houses Big Ben, the bell that chimes on the hour, and is home to the largest clock face in the country.

Big Ben does not refer to the whole clocktower, but to the huge thirteen ton bell that strikes the hour. Big Ben was cast on Saturday 10 April 1858, with the first chime rung on 31 May 1859 at the Whitechapel Bell Foundry, London.

One theory has it that the bell was named after a popular heavy-weight boxer Benjamin Caunt. However,

the consensus today seems to be that it was named after Sir Benjamin Hall, a (literally) weighty politician of the time who was the Parliamentary Commissioner of Works.

An architectural masterpiece of the 13th to 16th centuries, Westminster Abbey also presents a unique pageant of British history – the Confessor's Shrine, the tombs of kings and queens, and countless memorials to the famous and the great. It has been the setting for every Coronation since 1066 and for numerous other Royal occasions. Today it is still a church dedicated to regular worship and to the celebration of great events in the life of the nation.

Every monarch, since William the Conqueror with the exception of Edward V and Edward VIII was crowned in the Abbey. Over three thousand people are either buried or memorialised in Westminster Abbey. Notable among these is the Unknown Warrior, whose grave, close to the west door, has become a place of pilgrimage.

A creative new addition to the Abbey was the glorious Lady chapel built by Henry VII which now bears his name. The banners of the Knights of the Order of the Bath which surrounds its walls, together with the Battle of Britain Window by Hugh Easton at the east, give colour to this chapel. The craftsmanship of Italian sculptor Torrigiano is shown in the tomb of Henry, first of the Tudor monarchs.

Анотація

Дана стаття розкриває основний зміст видатних королівських пам'яток архітектури Лондону. Серед них Віндзорський замок (офіційна резиденція королеви та територіально найбільший замок у світі), Лондонська вежа, Вестмінстерський палац (більш відомий, як Білий Дім) та Вестмінстерське Абатство. Зокрема, розповідається історія виникнення королівської спадщини Лондону та її сучасне світове значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. "English learner's digest" "Дайджест для тих, хто вивчає англійську" №24 (264), грудень 2004 р.
2. Газета "Kyivpost" № 5, 22 травня 2003 р.

УДК 929:32

ЧОРНОУС В.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. – ст. викладач

ABRAHAM LINCOLN (А. ЛІНКОЛЬН)

*The ballot is stronger than the bullet. A house divided against itself
cannot stand. It is not best to swap horses while crossing the river.*

Abraham Lincoln

Abraham Lincoln was born on February 12th, 1809, in a log cabin in Kentucky. He was elected the 16th President of the United States.

President Lincoln is praised and remembered for his Belief in democracy, in the equality of all men and his fight for freedom for all. He believed slavery to be a cruel and evil practice.

On January 1st, 1863, President Lincoln issued the Emancipation Proclamation, which freed the slaves. Two years later, the 13th Amendment of the Constitution ended slavery in all parts of the United States.

President Lincoln was assassinated on April 9th, 1865. He was shot to death while watching a play in Ford's theater in Washington, D.C. The assassin was Wilkes Booth, an actor, who thought he was helping the South.

Three states can claim Abraham Lincoln as a favorite son. Born in a log cabin near Hodgenville, Kentucky, on February 12, 1809, young Lincoln moved with his family to Indiana when he was 7 years old, and then to Illinois when he was a young man of 21. His childhood was spent on the American frontier.

As he grew, two characteristics set Abe aside from other boys his age. One was his size and strength, and the other was his eagerness for knowledge. Growing to a height of 6 feet 4 inches, Lincoln rivaled his peers in rough frontier sports. At the age 22, he was able to throw the strongest man of the neighborhood in a wrestling match.

Lincoln's uneducated parents encouraged his eagerness for knowledge. They saw to it that he and his sister attended schools organized by wandering teachers, regardless of the cost. Unfortunately, such schools never continued for very long.

Lincoln was mostly self-educated. He read over and over the few books he could find. These included Aesop's fables, Robinson Crusoe, a biography of George Washington, a history of the United States, the laws of Indiana, and the Bible.

As a young man, Abe realized that his success in life would depend upon his education. With each new job, Lincoln searched for and borrowed books that would

help him learn about his work. Between the ages of 22 and 27, he was a storekeeper, a postmaster, and a surveyor. In 1836, he became a lawyer in Springfield, Illinois.

Lincoln was elected to the Illinois state legislature in 1834, "where he served four two-year terms and became known for his frankness, honesty, and ability to tell droll stories. He then served one term in the U.S. House of Representatives – from 1847 to 1849. Lincoln opposed the extension of slavery and debated Stephen A. Douglas over the injustice of slavery in an unsuccessful bid for the U.S. Senate in 1858. After much hard work, he was elected President of the United States in 1861, just a few months before the Civil War began. He was the wartime leader of the country.

Believing that slavery was wrong, he put forth the Emancipation Proclamation, which freed all slaves, in 1863. Later that year, he gave the immortal Gettysburg Address during the dedication of the national cemetery at the site of a great, but costly, Union victory.

Lincoln was the first President to be assassinated. He was shot by actor John Wilkes Booth in Washington, D.C., on April 14, 1865, while watching a play at Ford's Theater. Lincoln is considered one of America's greatest and most loved leaders.

Анотація

Авраам Лінкольн народився 12 лютого 1809 року у Хардін Каунті, штат Кентукі. Був обраний 16-м президентом Сполучених Штатів Америки. Його прославляють і пам'ятають за його віру у демократію, рівність усіх людей і боротьбу за свободу. Американські негри завдячують Лінкольну за скасування рабства. Президента було вбито 9 квітня 1865 року під час перегляду п'єси у Театрі Форда у Вашингтоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая Советская энциклопедия – т. 14. – М.: "Советская энциклопедия", 1973.
2. "English" "Англійська мова", серпень, 1993.
3. www.home.att.net/~rjnorton/lincoln77.html.
4. www.whitehouse.gov/history/presidents/at16.html.

ЗМІСТ

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

<i>Романенко О. В.</i> Формування некласичного підходу в типологічному дослідженні економічної сфери суспільства: версія Йозефа Шумпетера	3
<i>Бойченко І. В., Бойченко М. І., Бойченко О. І.</i> Системний характер пізнавального процесу: філософський аналіз	8
<i>Єна О. В.</i> Конкурентоздатність – основа розвитку економіки України в глобалізованому світі	18
<i>Доценко А. І.</i> Сучасна демографічна ситуація в Україні та її вплив на розселення населення	23

ФОРМУВАННЯ СФЕРИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЯК ОЗНАКА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

<i>Шклярук С. Г.</i> Іпотечні цінні папери як механізм рефінансування банківської діяльності при кредитуванні будівництва й придбання житла	27
<i>Книш В., н. р. ** Шклярук С. Г.</i> Основные тенденции развития мировой банковской системы	35
<i>Колесникова Т., н. к. * Гапонюк М. А.</i> Проблеми та способи оздоровлення фінансової системи	41
<i>Лепський О., н. к. * Гапонюк М. А.</i> Проблеми фінансової політики	43
<i>Маковкіна А., н. к. * Шклярук С. Г.</i> Напрями вдосконалення валютного ринку України	45
<i>Маленко Р. І.</i> Стан та перспективи розвитку кредитного ринку України в сучасних умовах господарювання	48
<i>Францева О., н. к. * Шклярук С. Г.</i> Механізм кредитування юридичних осіб в Україні	50
<i>Шкиралеви́ч С., н. к. * Шклярук С. Г.</i> Напрями розвитку споживчого кредитування в Україні	54
<i>Свердан М. М.</i> Облігації акціонерних товариств та їх розвиток в Україні	58

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМИ КОНТРОЛЮ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

<i>Гончаров В. В.</i> Особливості розвитку інфраструктури малого підприємництва в Україні	61
<i>Гончарук А. М.</i> Проблеми стратегічного управління підприємством	63
<i>Загурская Н. А., н. р. ** Гончаров В. В.</i> Роль налогов в регулировании экономики	64
<i>Корольчук А., н. р. ** Єна А. В.</i> Плюсы и минусы вступления Украины в ВТО	66
<i>Кучеренко С. М.</i> Проблеми розвитку агропромислового сектору України (на прикладі плодоовочевого підкомплексу)	69
<i>Маковкіна А., н. к. * Ходзицька В. В.</i> Звіт про рух грошових коштів згідно міжнародних стандартів бухгалтерського обліку	70
<i>Немножко Г., н. к. * Ходзицька В. В.</i> Облік оренди згідно міжнародного стандарту бухгалтерського обліку	73
<i>Огеєнко А., н. к. * Єна О. В.</i> Екологічні проблеми сталого розвитку та конкурентоздатності економіки України	76
<i>Ордіховська Н.</i> Розробка системного підходу до управлінського обліку та аналізу на підприємствах	78
<i>Ордіховська Н.</i> Управлінський облік агропромислових підприємств в умовах комп'ютеризації	79
<i>Семерей Ж.</i> Зарубіжний досвід оподаткування малого бізнесу (на прикладі Російської Федерації)	81
<i>Ткаченко И., н. р. ** Єна А. В.</i> Всемирная торговая организация (ВТО)	87

* н. к. – науковий керівник

** н. р. – научный руководитель

СТУДІЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Хоменко Т. В. Іноземні слова та вирази в сучасній англійській мові: французькі запозичення	89
Залєєва І., н. к. * Хоменко Т. В. Лодзь на межі тисячоліть (польською)	90
Маковкіна А., н. к. * Хоменко Т. В., Шиманський Г. М. Фізичне виховання і спорт в стародавній Греції (англ.)	92
Нємножко А., н. к. * Хоменко Т. В. Лодзь – місто минулого і майбутнього (англ.)	94
Саган Н., н. к. * Хоменко Т. В. Хто відкрив Новий Світ? (англ.)	95
Сивопляс Є., н. к. * Хоменко Т. В., Шиманський Г. М. Харчування та здоровий спосіб життя (англ.)	97
Степанчук Ю., н. к. * Хоменко Т. В. Перший президент США – Джордж Вашингтон (англ.)	99
Темченко Л., н. к. * Хоменко Т. В. Королівський та церемоніальний Лондон (англ.)	100
Чорноус В., н. к. * Хоменко Т. В. Життя та діяльність А. Лінкольна (англ.)	102

* н. к. – науковий керівник

** н. р. – научный руководитель

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Шановні колеги!

Київський інститут бізнесу та технологій
запрошує взяти участь у роботі науково – практичної конференції
“СТУДЕНТ – ДОСЛІДНИК – ФАХІВЕЦЬ”
25 травня 2006 р.

Орієнтовна тематика

- Економіка України перехідного періоду;
- Активний менеджмент і маркетинг – шлях до оптимізації управління підприємництвом;
- Екологічний менеджмент і сучасне виробництво;
- Системи технологій;
- Інформаційні технології;
- Математика – статистика – економіка – менеджмент як складові успіху підприємництва;
- Психологічні аспекти професійної діяльності;
- Іноземні мови і формування сучасного фахівця;
- Філософський світогляд на межі тисячоліть.

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська.

Умови участі у роботі конференції

До 15 березня 2006 року надіслати заявку.

- До 1 квітня 2006 року надіслати тези доповідей за адресою:
04078, м. Київ,
Білицька, 41/43.

Київський інститут бізнесу та технологій

Телефон для довідок:

8-044-430-15-77 (Язвиніна Рая Олександрівна)

8-044-430-32-64 (Чадюк Світлана Адамівна)

e-mail: kubit @ kubit.edu.ua

Оформлення матеріалів для конференції

- тези доповідей подаються у двох примірниках і на дискеті 3,5;
- текстовий редактор Word (версія 6,0 і вище), Times New Roman 14 pt;
- обсяг тексту – до 5 сторінок формату А4, через 1,5 інтервал (10000);
- поля: верхнє і нижнє – 20 мм, лівє – 25 мм, правє – 15 мм.

Перша сторінка:

- 1) УДК – зверху, зліва;
- 2) прізвище, ініціали – праворуч, угорі сторінки;
- 3) нижче – вчений ступінь, звання, назва міста, установи;
- 4) через два інтервали – тема доповіді;
- 5) через два інтервали – текст.

Тези підписуються автором на звороті останньої сторінки.

*Відповідальність за зміст, грамотність та достовірність інформації матеріалів
несуть автори статей, а для студентів – наукові керівники.*